

36878

T. C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI BÖLÜMÜ

HURİLİKA — HEMRACAN HİKAYESİ
Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma

YÜKSEK LİSANS TEZİ

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

HAZIRLAYAN

Alimcan İNAYET

DANIŞMAN

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

İZMİR — 1992

İÇİNDEKİLER

SAYFA NO:

ONSOZ	1
GİRİŞ	3
BİRİNCİ BÖLÜM	
HURİLİKA - HEMRACAN HİKAYESİNİN VARYANTLARI	
VE YAPı BAKIMINDAN TAHLİLİ	18
İKİNCİ BÖLÜM	
HURİLİKA - HEMRACAN HİKAYESİ İLE İLGİLİ	
PROBLEMLER	100
1. Hikayenin Teşekkül Tarihi	100
2. Hikayedeki Tipler	102
3. Hikayede Dini Unsurlar	104
4. Hikayede Masal Unsurları	105
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
HURİLİKA - HEMRACAN HİKAYESİNDEKİ ŞİİRLER	109
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
METİNLER	144
a. Uygur Metni I.	144
b. Hoten (Uygur) Metni II.	190
c. Türkçe Metin	205
SOZLUK	249
İNDEKS	277
BİBLİYOGRAFYA	288

ÖNSÖZ

İslamiyetten sonra Doğu Türkistan sahasında teşekkül eden halk hikayelerinden birisi, Hurilika - Hemracan hikayesidir. Hurilika-Hemracan, Hüyrlükga ü Hemra, Hemra, Bulbulgoya gibi değişik isimlerle Uygur, Özbek, Tarancı, Türkmen ve Kırgız boyları arasında yaygın olan bu hikaye, bazen destan, bazen masal türünde karşımıza çıkmaktadır. Biz bu çalışmamızda Hurilika-Hemracan hikayesinin muhtelif Türk boyları arasında oluşan 6 varyantını bir bütünlük içinde ele alarak, onları birbiriyle karşılaştırmak suretiyle hikayenin temel çatısını ortaya çıkarmaya gayret ettik.

Çalışmamız giriş ve 4 bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında gerek Doğu Türkistan'daki, gerekse Türkiye'deki Uygur Halk Edebiyatı ile ilgili çalışmalar ve Hurilika-Hemracan hikayesi üzerinde şu ana kadar yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde, Hurilika-Hemracan hikayesinin değişik varyantları 6 epizot çerçevesinde mukayese edilerek hikayenin farklı ve ortak yönleri, muhteva ve yapı özellikleri incelenmiştir.

İkinci bölümde, Hurilika-Hemracan hikayesinin teşekkül tarihi, hikayedeki dini ve masal unsurları hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde, hikayede yer alan şiirlerin epizotlara göre dağılımı ve bu şiirlerin hikayedeki fonksiyonu incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, hikayenin, çalışmamızda esas aldığımız uygur metni Türkiye Türkçesine kazandırılmış, ayrıca, hikayenin Uygur ve Hoten Varyantlarının orjinal metni de verilmiştir. Çalışmamızın son bölümünü sözlük, indeks ve bibliyografya teşkil etmektedir.

Sunu da belirtelim ki, Uygurca metnin Türkiye Türkçesine aktarılması sırasında elimizden geldikçe orjinal metne sadık kalmaya çalıştık, ancak Uygurcadaki bazı ifade kaliplarını olduğu gibi aktarmak mümkün olmadığı için şiirlirin incelenmesinde orjinal metindeki şiirler esas alındı.

Gerek tahsilim sırasında, gerekse tez çalışmalarımda her türlü destek ve yardımını benden esirgemeyen saygıdeğer kıymetli hocam Prof.Dr. Fikret Türkmen'e minnet ve şükranlarımı sunarım. Ayrıca tahsilim sırasında bana maddi imkan sağlayan değerli arkadaşım Azem Yılmaz İşbecer'e, sayın Hakkı Başdağ'a içten teşekkür etmek istiyorum. Allah bu hayırsever insanları sonsuza dek mesud eylesin. Tesbit ettiğimiz Almanca metinleri Türkçe'ye çevirip çalışmamızın eksiksiz tamamlanması için yardımcı olan öğrenci arkadaşlarım Özlem Bülbül ve Nil Degirmenci'ye de teşekkür ederim.

Alimcan İnayet

GİRİŞ

Bir milletin, uruğlardan kabile veya millet haline gelmesi için yüzyılların geçebileceğini düşünecek olursak, Türklerin millet olarak tarih sahnesine çıkmasıyla beraber, onların edebiyatının da sözlü olarak meydana geldiğini söylemek mantığın çizgisindedir. Ord.Prof. Fuad Köprülü de gayet haklı olarak: "Türk milleti tarihin ilk malum devirlerinde nasıl mevcut ve müteşekkil bulunuyor idiyse, edebiyatı da tabii mevcut idi" (1) demektedir. İctimai işbölümünün ayrılmadığı ilk dönemlerde Şaman, Kam, Bakşi, Ozan dediğimiz musikişinas-büyücü-şairlerin Türklerin iptidai dini töreni diyebileceğimiz Şölen, Sıgır, Yuğ törenlerinde kopuz çalıp, ataları, ölen veya yaşayan kahramanları öven siirler, destanlar, sagular söylediği malumdur. PRİKUS'un M.S. V.Yüzyılda Atilla ordusundaki musikişinas şairlerin Atilla'nın kahramanlığını öven parçalar söylediği hakkındaki notu (2) da bunu göstermektedir. Ayrıca, M.ö. VII. yüzyılda İran Hükümdarı Keyhüsrev ile savaşıp ölen Alp Ertunga hakkındaki "Alp Ertunga" destanı, (3) M.ö. IV. yüzyıldaki Makedonya Kralı Iskender'in Türkistan seferini anlatan "Şu" destanı, (4) M.ö. 209-174. yıllarda yaşamış Hun hükümdarı Mete'nin savaşlarını anlatan "Oğuzname" destanı (5), Göktürklerin menseini anlatan "Bozkurt" ve "Ergenekon" destanı (6), Uygurların "Türeyiş" ve "Göç" destanı (7), M.S. IV. Yüzyılda Çince'ye çevirilip saklanan "Tie le Koşığı" (8) ve benzerleri çeşitli fonksiyonları üstlenen bu şairlerin

söylediği parçalardan olmalıdır. M.Ö. VII. Yüzyılda yaşamıs Alp Ertunga hakkındaki "Alp Ertunga" destanının M.S. XI. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından yazıya geçirilinceye kadar 1000 seneden fazla yaşayabilmesinde bu müşikişinas-büyücü-sairlerin büyük payı vardır.

Geniş coğrafi alanda yaşayan Türk milletinin binlerce yıllık tarih akışı içinde yukarıda bahsedilen destan, efsane ve menkibeler gibi yüzlerce edebiyat ürününü yaratması gayet tabiidir. Ancak, bunların çok az bir kısmı elimize ulaşabilmistir.

Daha eski dönemlerde yazı kullandıkları hakkında belgeler bulunduğu halde, yazı eserlerini ancak VIII. yüzyıldan itibaren vermeye başlayan Türklerin ilk yazılı edebi eseri olarak meşhur "Orhun Kitabeleri"ni gösterebiliriz. Bilindiği gibi, "Orhun Kitabeleri", siyasi hitabet niteliği taşımakla birlikte, dilinin canlılığı, tasvirlerin renkliliği bakımından bir edebi eser sayılmaktadır, hatta bunu manzum eser sayanlar (9) da olmuştur. "Kül Tigin", "Bilge Kağan", "Tonyukuk" kitabeleri gibi VIII. yüzyıla ait mahdut sayılı bu eserler, Türk yazılı edebiyatının başlangıcını oluşturmaktadır. Gerek edebi dil ve edebi sanat, gerekse estetik bakımından olgunlaşan tam anlamdaki Türk Edebiyatı ise IX. Yüzyıldan itibaren başlamıs ve bu edebiyatı başlatanlar, Uygur Türkleri olmuştur.

840'da, Kırgızların hücumlarıyla dağılan Uygurlar, Moğolistan'dan Doğu Türkistan'a göç ettikten sonra, burada da

merkezi Turfan olmak üzere güçlü bir Uygur devleti kurmayı başarmışlardır. Muhtelif dil, din ve kültürlerin bir arada yaşadığı Turfan'da parlak bir Uygur medeniyeti meydana gelmiş, Uygur edebiyatı da altın devrine girmiştir. IX. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar olan zaman zarfında Mani ve Buda kültürü muhitinde "Maytrisimit", "Altun Yaruk", "Prens Kalyanamkara ve Papamkara", "Sekiz Yükme", "İrk Bitig" gibi çeviri ve telif eserler, "Tang Tengri Kelti" ilahisi, « Ani teg Orunlarta » ."Öyle yerlerde" (10) gibi pastoral şiirler, aşk şiirleri ve bunun gibi pekçok edebi eserler yaratılmış, Çucu, Aprınçor Tigin, An-tsang, Singku Seli Tutung gibi ünlü şairler yetişmiştir. "Bu dönem Uygur edebiyatı, iddia edildiği gibi, ne kadar dini çeviri edebiyat olursa olsun, Türk ruhunun tercümanı olarak kendi kuvvetini bütün yabancı mefhumlara karşı himaye etmiştir". (11)

Diğer taraftan, 840'daki göç sırasında Yedisu ve Kaşgar'da meskun bulunan kardeşleri Karluklara sığınan (12) Uygurlar, 10. yüzyılda Karluklarla birlikte, önceki devletçilik sistemi ve tecrübeleri esasında merkezi Kaşgar olmak üzere, Türk siyasi tarihinde ilk islami Türk devleti olan Karahanlılar devletini kurmuşlardır. Böylece "Türk kültür tarihinin parlak bir inkişaf merhalesini teşkil eden eski Türk-Uygur medeniyeti burada, İslam muhiti içinde, kendisine yeni bir inkişaf imkanı bulmuştur" (13). Uygur edebiyatı tarihinde de yeni bir dönem, yani islami uygur edebiyatı dönemi başlamıştır. XI. yüzyılda yaşayan Yusuf Has

Hacib'in yazdığı «Kutadku Bilig», Kaşgarlı Mahmud'un yazdığı «Dîvânü Lugati't-Türk», XII. yüzyılda yaşayan Edip Ahmet Yükneki'nin yazdığı «Atabetü'l-Hakâyık» adlı eserler bu dönem Uygur edebiyatının şaheserleridir.

Söz konusu Uygur halk edebiyatı da Uygurların yazı kullanmasından evvel sözlü olarak mevcut olduğu gibi, yazıdan sonra da, çeşitli kültür dairelerine girdikleri zaman da mevcudiyetini sürdürmüştür. Uygur halk edebiyatının ilk yazılı örneklerine ise Kaşgarlı Mahmud'un «Dîvânü Lugati't-Türk» adlı kitabında rastlamaktayız. Kitapta bulunan 289 atasözü, 764 mısra (14) değerindeki destan parçaları, mersiye, av şarkıları, ask ve içki şiirleri, Türk Uygur edebiyatının en eski nünuneleri sayılmaktadır. Çünkü bu manzumeler, konusundan anlaşıldığı gibi kitabın yazıldığı tarihten daha önceki dönemlere aittir. Az bir kısmı hariç, çoğu İslamiyet etkisi dışında yaratılan bu edebî eserler İslamiyet öncesi Türk-Uygur halk edebiyatının durumunu aydınlatır niteliktedir.

Uygurlar İslamiyeti kabul ettikten sonra, Uygur edebiyatı da, eskiden olduğu gibi, yine bir başka dinî edebiyatın, yani İslamî edebiyatın kuvvetli etkisi altında kalmıştır. İslam ideolojisi ve Arap-Fars edebiyatı geleneğinin tesiri altında "Divan Edebiyatı" adında yüksek zümre edebiyatı meydana gelmiş, böylece aslında bir bütün olan Uygur edebiyatı, artık yüksek zümre edebiyatı ve halk edebiyatı diye ikiye ayrılmıştır. Yüksek zümre edebiyatı

çevresinde, Yusuf Has Hacıp'ın «Kutadgu Bilig», Ahmet Yüneki nin «Atabetü'l-Hakaayık», Sekkaki'nin «Divan-i Sekkaki», Mevlana Ebeydullah Lutfi'nin «Divan-i Lutfi», Ali Şir Nevai'nin «Hamse» (beş destan) adlı eserleri meydana gelirken, halk edebiyatı çevresinde de, «Yusuf ve Züleyha», «Tahir ile Zühre», «Ferhat-Şirin», «Leyla vü Mecnun», «Garip-Senem», «Yusuf-Ahmet», «Kamersah ile Şemsicanan», «Hurilika-Hemracan», «Seyful Mülük», «Cın Tömür Batur», «Senuber» gibi hikayeler (15) yaratılmış ve bununla Divan Edebiyatının zevkinden mahrum kalan geniş halk kitlesinin bedii ihtiyacı karşılanmıştır. Eskiden Kam, Bakşı denen sairler artık koşukçi, derviş, aşık, elneğmeçi gibi isimler alarak halk edebiyatı gelenegini devam ettirmiştir. Yukarıda bahsedilen hikayeler ve bunun gibi birçok halk edebiyatı ürünleri konu itibariyle Arap-Fars edebiyatı ve diğer Türk boylarının halk edebiyatı eserleriyle ortaklık gösterse de, tahkiye tarzı bakımından onlardan ayrılmakta, İslamî Uygur kültürü muhitinde teşekkül eden veya Uygur yazarları tarafından tekrar işlenen bu halk hikayeleri Uygur toplumunun özelliklerini, yani gelenek, görenek, örf ve adetlerini, Uygur Türklerinin dünyaya bakış tarzını aksettirmektedir.

Doğu Türkistan 1760-1863 arasında 103 yıl süreyle Çin'de iktidarı ele geçiren Mançurların istilasına maruz kalmıştır. Yüzyılı aşkın bu süre içerisinde Uygur Türkleri kutsal toprakları uğruna düşmanla dış dış savaşmış, özgürlük için aziz canlarını vermekten çekinmemiştir. Bu kanlı mücadelede

Abdurrahman Han, Sadir Pelvan gibi arslanlar, Naziğim gibi kadın kahramanlar bozkurt evladının sarsılmaz ruhunu sergilemiştir. Uygur Türkleri bu kahraman oğul-kızlarını unutmamış, Uygur destancılık geleneğinden istifade ederek onların hayatı ve faaliyetlerini anlatan destanlar yaratıp kahraman evlatlarını dillerde yaşatmışlardır. «Abdurrahman Han» destanı, «Naziğim» Destanı, «Sadir Pelvan Kıssası», «Gülemhan Kıssası», «Çın Moden kıssası», «Kızıl Gülüm» destanı, «Seyit Noci» destanı (16) bu döneme ait destanlardandır.

Sırası gelmişken sunu da ilave etmek yerinde olacaktır; Farsça bir kelime olan destan (dastan) sözü klasik mânâda «Oğuzname», «Manas», «Köroğlu» gibi manzum kahramanlık şiirleri ve kahramanların hayat hikayeleri için kullanıldığı halde, Uygur, Özbek, Türkmen ve diğer Türk boylarının halk edebiyatında manzum ve mensur karışık halk hikayelerine de destan denmektedir. Yazımızda bu destanlardan "hikaye" olarak bahsetmeyi daha uygun bulduk.

Uygur folklorunun önemli bir kolu olan Uygur halk Edebiyatı ile ilgili çalışmalar ileride de göreceğimiz gibi 19. yüzyılın son yarısından itibaren yabancı Türkologlar tarafından başlatıldığı halde, bu konu bizde ancak son yıllarda ele alındı. 1979'da Çin'de reform hareketinin başlatılmasıyla, insanlar Mao Zedung'un önderliğinde gerçekleştirilen 10 yıllık «Kültür Devrimi» nin ideolojik baskılarından kurtularak rahat bir nefes aldılar ve Mao'nun

yok etmeye çalıştığı bütün kültür ürünlerini yeniden gözden geçirmeye, değerlendirmeye başladılar. Bunun üzerine 1980'de ilk olarak Doğu Türkistan'ın baş şehri Urumçi'de «Halk Edebiyatı Folklor Araştırmaları Kurumu» kuruldu ve ardından tüm vilayetlerde «Kedimki Asare Etiketlerini Toplas, Retles, Nesir Kılış ve Tetkik Kılış İshanesi» (Eski Yadigarları Toplama, Derleme, Nesretme ve Araştırma Bölümü) adında birer bölüm açıldı. 10 yılı aşkın bir süre içinde birçok Halk Destanı (Abdülşükür Turdi:«Oguzname», «Castanı ilig Beg», Sincan Edebiyat Sanatı dergisi, sayı 5 ve 7, 1979, Abdulkerim Rahman: «Uygur Halk Destanları», Sincan Halk Nesriyatı,1982), Halk şiirleri (Uçkuncan Ömer «Uygur Halk Tarihi Şiirleri», Kasgar Uygur Nesriyatı, 1981), Halk Masalları («Uygur Halk Cöcekleri» ismi altında yayınlanan halk masalları 10 cildi aşmış bulunmaktadır.), fıkralar (Abdülşükür Turdi:«Uygur Halk Latifeleri», 1979) ve atasözleri (Mehmet Rahim:«Uygur Halk Makal Temsilleri», 1978) derlenip nesredildi. Bugün Uygur halk edebiyatı ile ilgili eserler «Tarım», «Miras», «Bulak», «Tanrıdag», «Sincan (Doğu Türkistan) Üniversitesi İlmî Dergisi» «Sincan (Doğu Türkistan) Öğretmen Yetiştirme Üniversitesi İlmî Dergisi» ve muhtelif bölgelerde çıkmakta olan yerli dergilerde yayınlanmakta ve ara sıra Halk Edebiyatı üzerine ilmî sohbet toplantıları düzenlenmektedir. Ama bütün bunlar zengin Uygur Halk Edebiyatı ürünleri karşısında çok yetersiz kalmaktadır. Bu konuda, Doğu Türkistan'ın herhangi bir üniversitesinde bugüne kadar Uygur

Halk Edebiyatı dersinin açılmadığını hatırlatmak isterim.

Buna karşılık, Türkiye'de Uygur Türklerinin tarihi, dili, edebiyatı ve kültürü ile ilgili çalışmalar asrımızın başlarından itibaren büyük Atatürk'ün de ilgilenmesi ve önem vermesiyle (17) başlatılmış, Resit Rahmeti Arat, Sinasi Tekin, Bahaeddin Ögel, Osman F.Sertkaya, Talat Tekin, Özkan İzgi, Gülçin Candarlıoğlu gibi birçok bilimadamları doğrudan yahut dolaylı olarak bu sahada büyük emek sarfetmişlerdir.

Son yıllarda dünya çapında meydana gelen gelişmeler milletler, ülkeler arasındaki duvarları yıkmış, artık milletler, ülkeler birbiriyle tanışarak, anlaşarak yaşamak zorunda kalmıştır. Bu vesileyle, uzun zamandır kalın duvar ardında yaşamakta olan Uygur Türklerinin tarihi, dili, edebiyatı ve folklorunu daha kapsamlı şekilde araştırma, tanıtmaya fırsatı bulunmuş ve bu alandaki çalışmaların gelecek için taşıdığı önemi kavrayan bilim adamları bu işe şimdiden girişmiş bulunmaktadır. Örneğin, «Uygur Halk Masalları», (Türkiye Türkçesine çeviren: Prof.Dr. Ahmet B.Ercilasun, A.Sekür Turan 1989), «Abdurrahman han Destanı» (Yrd.Doç.Dr. İsa Özkan,1989) gibi kitaplar, «Uygur Makal Temsilleri», (Türk kültürü, xvII/203-204, 1979), «Doğu Türkistanda Halk Edebiyatı Çalışmaları» (Türk Kültürü, xxvI/298, 1988) gibi makaleler yayınlanmıştır. Bu tür çalışmaların daha hızlandırılmasını umuyor ve eski Türk boylarından biri olan Uygurlar üzerine araştırma yapan, onları tanıtmaya çalışan tüm bilimadamlarına milletim adına teşekkür etmek istiyorum.

Konumuza gelince, Hurilika Hemracan hikayesiyle ilgili çalışmalar 19.yüzyılın son yarısından itibaren başlamıştır. Türkolog W.Radloff 1860-1871 arasında orta asya'ya yaptığı gezi (18) sırasında topladığı muhtelif Türk boylarına ait pek çok halk edebiyatı malzemesini 1866'dan itibaren meşur Proben... serisinde yayınlamaya başlamış, dolayısıyla Kırgız boylarından derlediği Hemra Destanı'nı Proben... serisinin 1870'de çıkan III.cildi (Kırgız metinleri)nde, Tarancılar arasından derlediği hemra hikayesini ise 1886'da çıkan VI.cildi (Tarancı metinleri) içinde neşretmiştir. Kırgızlar arasından derlenen Hemra Destanı tamamen manzum şekilde olup, 417 dördlük ve kıtalardan oluşmaktadır. Tarancılar arasından derlenen hemra hikayesi ise hikayede yer alan 10 mısra haric tamamen mensur şekildedir. Ancak bunların her ikisi de Almanca olup, orjinal metni elde etme şansına sahip olamadık.

Radloff'tan sonra da yabancı Türkolog ve seyyahların Ortaasya'ya yaptıkları geziler ve halk edebiyatı malzemelerini toplama, derleme faaliyetleri hiç de durmamıştır. Türkolog Gunnar Jarring 20. yüzyılın başlarında Doğu Türkistan'a yaptığı gezi sırasında birçok halk edebiyatı malzemesini toplamış ve Hoten bölgesinden derlediği Hemra hikayesini 1946'da «MATERIALS TO THE KNOWLEDGE OF EASTERN TURKI.1.Texts From Khotan And Yarkand» de «Hemraning Naklisi» adında neşretmiştir. Biz bu metni ancak Resit Rahmeti Arat'ın Osman Fikri Sertkaya tarafından yayına hazırlanıp 1987'de neşredilen «Doğu Türkçesi Metinleri» adlı kitabından tesbit

edebildik. Bu hikaye, hece ve mısraları bozuk haldeki 25 dizelik şiir dışında nesir halindedir.

Hikayenin Türkmen varyantı hakkında Türkmen bilimadamı Amangul Durdiyeva, 1979'da nesrettiği «Huyrlukga Hemra» (19) adlı kitabının önsözünde geniş bilgi vermektedir. A.Durdiyeva'ya göre, «Huyrlukga Hemra» hikayesi Türkmenistan'da ilk olarak Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İlim Akademisi'nin üyesi Prof.B.A.Garriyev'in yayına hazırlamasıyla 1941'de, ikinci nesri 1950'de yapılmıştır. 3. nesri ise Sovyetler Birliği İlim Akademisinin A.M.Gorki adındaki Dünya Edebiyat Enstitüsünün etnoloji, Filoloji ilimleri araştırmacısı A.S.Mirbadalev'in yayına hazırlamasıyla 1960'da Türkmenistan neşriyatı tarafından yapılmıştır. Hikayenin ilk ilmi nesri Türkmen bilim adamları A.S.Mirbadalev, B.Mehmetiyazov ve A.Durdiyeva tarafından 1971'de Moskova'daki «Fen-İlim» neşriyatında Türkmen ve Rus dillerinde yapılmıştır. A.Durdiyeva'nın verdiği bilgiye göre, Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İlim Akademisinin Mahtum kulu adındaki Dil ve Edebiyat Enstitüsünün elyazmalar fondunda Hüyrlükga Hemra hikayesinin bahsılardan derlenen 20'den fazla nüshası bulunmaktadır. Amangul Durdiyeva'nın nesrettiği «Hüyrlükga Hemra» hikayesi ise, çeşitli nüshalar esasında düzeltilmiş mükemmel bir nüsha sayılmaktadır. Hikayede manzum ve mensur karışık halde, 411 dörtlük ve 20 beşlik yer almaktadır.

Reşit Rahmeti Arat'ın «MAKALELER» adlı kitabında Doç.Dr. Nuri Yüce tarafından baskıya hazırlanan «Hurilika vü Hemra» hikayesinden bahsedilmişse de bu metni elde edemedik.

Hikayenin Uygur varyantı ise Uygur bilim adamı Abdülkerim Rahman'ın yayına hazırlamasıyla 1982'de Urumçi'de nesredilen «Uygur Halk Destanları» (20) adlı kitapta bulunmaktadır. Hikayede manzum ve mensur karışık olarak kullanılmıştır.

Hikayenin Özbek varyantı 1990'da Taşkent'teki Özbekistan neşriyatında Özbek Halk Ertakları (masalları) serisinin «Zumrad ve Kımmet» cildinde «Bulbulgoya» ismi altında yayınlanmıştır. Ancak masal şekilde teşekkül eden bu varyant hikayenin diğer varyantlarıyla temel çekirdeği aynı olmakla birlikte epizot bakımından büyük farklılık göstermektedir.

Ayrıca, Prof.Dr. Fikret Türkmen 1974'de yayınladığı «Aşık Garip Hikayesi» adlı kitabında, Pertev Naili Boratov da 1988'de yayınladığı «Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği» (22) adlı kitabında Hemra hikayesinden bahsetmiştir.

Bütün bu toplama, derleme işlerinin dışında, hikaye üzerine şu ana kadar düzenli bir ilmi tetkik yapılmamıştır. A.Durdiyeva 1979'da nesrettiği «Huyrlukga Hemra» adlı kitabının önsözünde hikaye üzerine yapılan derleme ve bazı epizotlar ile motifler hakkında kısmen açıklamalarda bulunmuştur. Uygur Halk Edebiyatçıları Mehmet Zunun, Abdülkerim Rahman'da 1982'de Urumçi'de yayınladığı «Uygur Halk Ağız Edebiyatının Esasları» (23) adlı kitabında diğer

Uygur halk destanlarıyla birlikte Hurilika Hemracan hikayesinden bahsetmiş ve hikayenin fantastik niteliğini vurgulamakla yetinmiştir.

Bütün bunlar, yaklaşık yüz yıla yakın bir zaman içerisinde tarihi ve kültürel bağları sni olarak koparılan Türk boylarının bu bağları tekrar pekiştirmek üzere yola koyulduğu günümüzde hl yetersiz kalmaktadır. Muhtelif Türk boylarını birbirine bağlayan tarihi ve kültürel bağlar icinde en önemli unsurun folklor olduğu ve halk edebiyatının folklorun bir kolu olduğu dnlrse, halk edebiyatı alanındaki çalışmaları bütün gle hızlandırmanın, eksik kalan çalışmaları tamamlamanın ne kadar önemli olduğunu vurgulamaya gerek kalmayacaktır. Hurilika Hemracan hikayesi üzerindeki çalışmamız işte bu bakımdan önem taşımaktadır.

NOTLAR

(1) Ord.Prof.Dr.M.Fuad Köprülü

"Türk Edebiyatının Menşei", Türk
Edebiyatı Araştırmaları, 1, Ötüken
Nesriyatı, İstanbul-1989, s.117

(2) " " " " " "

"XVI.Asırlarda Türk şairleri", Türk
Edebiyatı Araştırmaları, 1, s.157

(3), (4), (5), (6), (7) Prof.Dr. Sükrü Elcin

Halk Edebiyatına Giriş, Ankara, 1986,
s.74-78

(8) Mehmet Zunun, Abdülkerim Rahman

"Uygur Halk Ağız Edebiyatının Esasları",
Sincan Halk Nesriyatı, 1982

(9) Prof.Dr. Talat Tekin

"İslam Öncesi Türk Şiiri", Türk Şiiri
Özel Sayısı (Eski Türk Şiiri), 1, Türk
Dil Kurumu Dergisi, sayı 409, Ocak 1986,
s.4

(10)

Büyük türk Klasikleri, Ansiklopedisi,
s.79-113

(11) Resit Rahmeti Arat

"Uygur Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri", Makaleler, Cilt.1, Ankara-1987, s.398

(12) Geng Sımin

"Eski Uygur Siirlerinden Secmeler", Sincang Halk Nesriyatı, 1982, s.14

(13)

Islam Ansiklopedisi, 5. cilt,
Kaşgar Maddesi

(14) Prof.Dr. Talat Tekin

XI. Yüzyıl Türk Siiri, Türk Dil Kurumu Yayınları-541, Ankara, 1989, s.5

(15)

"Uygur Halk Destanları", Sincang Halk Nesriyatı, 1981, Cilt.1, 1987, Cilt.2

(16)

"Uygur Halk Destanları", 1981, C.1

(17) Resit Rahmeti Arat

Makaleler, Cilt.1, Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü Yayınları:65, Ankara-1987, s.971

(18) Ahmet Temir

Türkoloji Tarihinde WILHELM RADLOFF DEVRİ, Hayatı-İlmi kişiliği-Eserleri, Türk Dil Kurumu Yayınları: 552, Ankara,

1991, s.15

- (19) Durdiyeva, A., Mehmetyazov, B.
"Hüyrlükga-Hemra", ilim Nesriyatı,
Asgabat, 1979
- (20) Uygur Halk Destanları, Urumçi-1981
- (21) Prof.Dr. Fikret Türkmen
Aşık Garip Hikayesi, Ankara, 1974.
- (22) Pertev Naili Boratav
Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği,
Adam Yayınları, Ekim 1988. İstanbul,
s.22
- (23) Mehmet Zunun, Abdulkerim Rahman
Uygur Halk Ağız Edebiyatının Esasları,
Şincang Halk Nesriyatı, Urumçi, 1982

BİRİNCİ BÖLÜM.**HURİLİKA-HEMRACAN HİKAYESİNİN VARYANTLARI VE
YAPI BAKIMINDAN TAHLİLİ**

İslamî Uygur kültürü muhitinde teşekkül eden Hurilika-Hemracan hikayesini, diğer Türk boyları arasında oluşan değişik varyantlarıyla bir araya getirip baktığımızda, aralarında büyük benzerlikler olmakla beraber, epizot ve motif bakımından bazı farklılıklar gösterdiğini görürüz. Biz bu çalışmamızda hikayenin değişik varyantlarını aşağıdaki epizotlar çerçevesinde inceleyerek hikayeyi oluşturan ortak ve farklı unsurları yakalamaya, sonuç olarak da hikayenin iskeletini ortaya çıkarmaya çalışacağız.

I.EPİZOT: KAHRAMAN VE AİLESİNİN TAKDİMİ

Hurilika-Hemracan hikayesinin bu epizotu değişik varyantlarda farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Hikayenin Uygur varyantında, Cin-Macın ülkesinde Hüsrev adında bir padişah vardır. Padişahın üç oğlu bulunmaktadır. Padişah bir gün rüyasında eline konan bir bülbülü görür. Bülbül o kadar güzel öter ki padişah ona aşık olur. Uyandığında elinde bülbülü göremeyince çocuklarına o kuşu bulup getirmelerini söyler. Bu isteği kim önce yerine getirirse en büyük takdiri o kazanacaktır. İki büyük kardeş bu takdiri küçük kardeşi Hemracan'dan kıskanarak ona duyurmadan gizlice yola koyulurlar. Durumu öğrenen Hemracan da, büyük kardeşleri Askersah'la Nurdansah'ın

ardından bülbülü aramaya çıkar.

Hurilika-Hemracan hikayesinin Hoten Varyantında ise, bir gün Hemra'nın babası bir rüya görür. Rüyasında bahçede gezinirken aēalar arasından bir kuş çıkıp kahkaha ile güler. Sonra da baēka bir aēacın arasından güzel bir kız peyda olur ve padiēah'a bakarak tatlı tatlı güler. Padiēah hayran olur, çünkü önce grdēu kuş gülerken Padiēah'ın sinesinden bir parça ateē çıkıp kuēa, kuētan da tekrar padiēaha dnmētr. Padiēah grdēu bu rüyayı vezirine yorumlatır. Veziri o kuş ve kızın Kaf Daēında olabileceēini söyler. Padiēah kuēu bulup getirene tahtını vereceēini söylese de, bu isteēi yerine getirecek kimse çıkamaz. Sonunda padiēah'ın dört oēlundan  büyük oēlu, babasının isteēini yerine getirmeye koyulur. Küçük oēlu Hemracan, kardeēlerinin beceriksiz olduēunu, bu iēi yerine getiremeyeceēini babasına anlatır ve bu iēe kendisini göndermesini ister. Padiēah Hemra'ya da izin verir.

zbek Varyantında, hikaye, masal unsurlarıyla daha da zenginleētirilmiētir. Bu epizotun konusu kısaca söyledir: Bilinmeyen bir ülkede zalim bir padiēah vardır. Bu padiēah fakir fukaradan topladıēı paralarla gövdesi yakuttan, dalları zmrttten, yaprakları altından olan bir aēa diktirir ve gölgesinde uyur. Bir ara, aēacın yapraklarından birinin alındıēını anlar ve ilan eder ki hırsızı kim bulursa padiēahlıēa ortak olacak, yaprak bulunmazsa ēehri yakacaktır. Vezirlerin tavsiyesi üzerine padiēah, aēacı korumak için kırk kiēiyi görevlendirir. Ancak bunlar gece uyuyakalır ve altın

yapraklardan biri daha kaybolur. Padişah onları zindana atar. Sonunda padişah'ın üç oğlu sırayla ağacı korumak için nöbete başlarlar, iki büyük kardeş bu denemede uyuyakalır ve başarılı olamazlar. Küçük kardeş ise ağacın yaprağını çalan hırsızın bir kuş olduğunu anlar ve yayla, kuşun kanadını kırar. Padişah küçük oğlunun getirdiği bu kuş kanadının çok değerli olduğunu anlar ve bu kuşu bulup getirenlerin padişahlığa ortak olacağını söyler. Bunun üzerine iki büyük kardeş bu hizmete koşar, fakat kardeşleri yola koyulduktan sonra küçük kardeş bir rüya görür ve rüyasında bir parça kara bulut koynuna düşer. Bunun kötülüğün işareti olduğunu düşünerek babasından kendisini de kardeşlerinin arkasından göndermesini ister. Padişah küçük oğlunu da bu işe gönderir.

Hurilika-Hemracan Hikayesinin Tarancı, Kırgız ve Türkmen Varyantlarında ise önce Kahramanların doğumu verilmektedir.

Hikayenin Tarancı Varyantında: Bir zamanlar Hüsrev adında bir padişah yaşamıştır, onun iki karısı ve Kasım adlı bir veziri bulunmaktadır. Padişah tahtını bırakacak bir çocuğu olmayışına üzülür ve iki karısını boşayıp dilenci olarak yaşamaya karar verir. Ama vezirinin tavsiyesiyle Bir evliya mezarına gider ve orada Allah'a kurban kesip çocuk dileğinde bulunur. Allah padişah'ın duasını kabul ederek büyük karısından iki oğlan, küçük karısından da bir oğlan ve bir kız çocuğu verir. Bir gün padişah münecimlere fal baktırıp çocuklarının 14 yıl yaşayacağını öğrenince çok üzülür. Çocuklar beş yaşına girdiğinde padişah onları okula

verir, 13 yaşına bastığı zaman da çocukların ölümünü görmemek için onları Çin Maçin ülkesine gönderir. Çocuklar Çin Maçin'e vardıktan sonra, Hemra orada gördüğü fakir fukarayı bir araya toplayıp karnını doyurur, hatta onları daha rahat yaşabilecekleri bir ülkeye götürür, toplam 500 fakir Hemra'yla beraber gelir. Hemra yolda fakirleri ata bindirip kendisi yaya yürür, fakirlere yiyecek dağıtır ama Allah'tan gelen bir emirle Hemra'nın canı alınır. Bu üzüntüye dayanamayan 500 fakir Allah'a yalvarır. Allah onların dualarını kabul edip her birine 120 yıl ömür verir, yeniden dirilen çocuklar ülkesine döner. Padişah Hemra'yı daha da sevmeye başlar.

Bir gece padişah rüyasında, öttüğü zaman ağzından çiçekler saçan bir bülbül görür. Padişah rüyasında gördüğü o bülbülü o kadar çok sever ki, onun aşkından yanar. Bu durumu öğrenen oğulları, bülbülü bulup babasının isteğini yerine getirmek için izin ister, padişah da iki büyük oğlunu yolcu eder. Sonra Hemra da kardeşlerinin arkasından gitmek için babasından izin ister, padişah, Hemra'yı göndermek istemez ama oğlunun ısrarı üzerine onu da gönderir.

Hikayenin Kırgız Varyantında bu epizot daha değişiktir: Bir zamanlar Mısır şehrinde Hüsrev adında bir padişah yaşamıştır. Padişah her şeye sahip olmasına rağmen, çocuğu olmayışına üzülmemektedir. Padişahın bir de Kasım adında bir veziri vardır. Padişah vezirinin tavsiyesi üzerine Hazreti Ali'nin mezarına gider ve mezara yaslanarak uyur. Rüyasında

Hazreti Ali, Allah'ın ona üç erkek çocuk ve bir kız çocuk vereceğini, ancak çocukları 14 yaşında geri alacağını söyler. Padişah böyle geçici şekilde çocuk sahibi olmaya razı gelmez ve Mekke'ye gitmeye karar verir, fakat karılarının ısrarı üzerine bu kararından vazgeçer. Padişah özel olarak yaptırdığı evine kapanarak Allah'a dua eder. Bu sırada topraktan bir yengeç çıkıp padişahın ayağını sokar. Bunun üzerine padişah, hekim çağırır fakat hekim de onun yarasını iyileştiremez ve der ki "eğer karılarınızla beraber olursanız bu yara iyileşecektir". Padişah karılarıyla beraber olur ve karıları da hamile kalır. Padişah, üç erkek çocuk ve bir kız çocuk sahibi olur, Allah'a dua ederek çocuklarına ad verir: Küçük karısından olan oğluna Hemra, kızına Gülcemile adını verir. Çocuklar büyüyünce, padişah onları okula verir, 9 yaşlarına girdiklerinde onları Kasım vezirle birlikte Çin Maçin'e ticarete gönderir ve onlara altın yüklü üç bin deve verir. Vezirine çocuklar ölünce kendi elleriyle gömmesini söyler.

Çocuklar Çin Maçin'e vardıktan sonra, burada büyük bir kıtlığın hüküm sürdüğünü, insanların hatta insan eti yemekte olduğunu öğrenirler. Hemra burada sevap olsun diye bu aç insanları doyurmaya karar verir ama, büyük kardeşler buna yanaşmaz. Hemra şehirden kırk bin aç insanı alıp daha rahat yaşayabilecekleri bir yere götürür. Yolda bir kuyuya rastlar. Hemra elini yüzünü yıkamak için elini kuyuya uzatırken biri onun elini kapar ve der ki "ben bir meleğim, senin ruhunu

almaya geldim". Hemra azrailden beraberinde getirdiği fakirlerle vedalaşmak için müsâde ister. O, yoldaşlarına şimdi öleceğini söylediğinde kırk bin kişi Allah'a yalvarıp Hemra'nın yerine kendilerinin canını almasını isterler. Allah hepsinin canını alır ama sonra bu durumdan duygulanarak hepsini tekrar diriltir. Mısır'a geri dönen çocukları gören padişah çok sevinir.

Bir gün padişah rüyasında altın kafes içine konulan güzel bir bülbül görür; bülbül o kadar güzel öter ki, padişah ona aşık olur ve bu kuşun aşkından kırk gün yerinden kalkamaz. Padişah gördüğü rüyayı müneccimlere yorumlatır, müneccimler bu kuşu bulmanın imkansızlığını söylerler. Padişah, bülbülü bulup getirenlere tahtını vereceğini söylemektedir, ancak bu görevi kimse üstlenmez. Bunun üzerine padişahın büyük iki oğlu bu görevi yerine getirip babasına hizmet edeceğini söylerler. Padişah onları mal ve altınlarla yolcu eder. Kardeşlerinin ardından Hemra da gitmek ister ama padişah onun gitmesini istemez ve ona tahtını vereceğini söyler. Hemra'nın ısrarı üzerine sonunda padişah ona da izin verir.

Hurilika-Hemracan hikayesinin Türkmen Varyantında ise konu kısaca şöyledir: Eski zamanlarda Hüsrev adında bir padişah ve onun Kasım adlı bir veziri vardır. Padişah bir düğüne gittiğinde çocuksuz olduğu için adet gereğince atının kuyruğuna diken bağlamak, kendi beline ise kemik kıstırmak zorunda kalır. Bu padişahın ağırına gider. Veziri, padişaha

Hazreti Ali'nin mezarına gitmesini tavsiye eder. Padışah mezara giderken Hızır'a rastlar ve ondan çocuk dileğinde bulunur. Hızır ise padışahın dileğini Allah Teala'ya iletteceğini söyler. Padışah Hazreti Ali'nin mezarına giderek dua edip münacat okur. Bir gün Allah ona on dört yaşında geri almak şartıyla üç oğlan ve bir kız vereceğini söyler. Padışah, Allah'ın bu lütfuna razı olmaz ve otuz iki karısını boşayıp Mekke ve Medine'ye yolculuk eder. Mekke'de, padışahın boşanmayı kabul etmeyen iki karısı hamile kalır ve büyük karısından iki oğlan, küçük karısından bir oğlan, bir kız dünyaya gelir. Büyük oğluna Ziver, ortanca oğluna Hursit, küçük oğluna Hemra, kızına Gülcemile adını verir. Çocuklar yedi yaşında hocaya verilir, on dört yaşına basarken, padışah çocuklarının ölümünü görmemek için, onları Cin Maçin ülkesine gönderir. Cin Maçin ülkesine vardıktan sonra Hemra orada gördüğü fakirlerin karnını doyurur, getirdiği mallar bittikten sonra kardeşlerinden mal sorar, ama kardeşler hiçbir şey vermez. Bunun üzerine Hemra fakirlerden kırk kişiyi kendi ülkesine götürür. Yolda fakirler için su ararken Azrail'le karşılaşır. Azrail, Hemra'nın canını almak ister, Hemra da beraberinde getirdiği fakirlerle vedalaştıktan sonra canını vermeye razı olur. Durumu öğrenen fakirler Allah'tan Hemra'nın yerine kendilerinin canını almasını diler. Allah, Azrail'e koyuna saldıran kurt gibi hepsinin canını almasını emreder. Azrail hepsinin canını alır, ama kimse itiraz etmez. Bunun üzerine Allah "ben bendelerim kadar olamadım, bir Hemra

için o kadar insan canını veriyor" der ve Azrail'e onları tekrar diriltip her birine 120 yıl ömür vermesini emreder. Tekrar dirilen çocuklar yurtlarına dönerler, padişah çocukları için kırk gün kırk gece düğün yapar ve ziyafet verir.

Düğünden sonra padişah bir rüya görür ve rüyasında gökten bir sürü güvercin yere iner ve onlarla beraber bir kafes de düşer. Güvercinler çırpınıp perilere dönüşür. Kafesteki kuş öyle güzel şakır ki padişah aşık olup bayılır. Ayıldıktan sonra bu kuşun adının bülbül, bulunduğu yerin de irembağ olduğunu öğrenir. Bülbülün aşkıdan üç gün yerinden kalkmaz. Müneccimler, bu bülbülün bes yüz yıllık bir mesafede olduğunu, oraya gidip gelmek için de bin yıl gerektiğini söyler. Padişah, bülbülün bulunmasını ister ve bülbülü bulup getirene kızı Gülcemeli'yi ve boyuna kadar altın vereceğini söyler, ama kimse ses çıkarmaz, nihayet büyük oğlanları Ziver'le Hürşit bu görevi üstlenir. Padişah onları yolcu ettikten sonra, küçük oğlu Hemra da onların arkasından gitmek ister, padişah ona da izin verir.

Hurilika-Hemracan hikayesinin Takdim epizotunun değişik varyantlardaki durumunu karşılaştırdığımız zaman şu motif ve unsurlar dikkatimizi çekmektedir:

1. Zaman

Halk edebiyatı geleneğinde, hikaye ya da masala başlarken tatbik edilen formel kalıpların biri, belirsiz zamandır. Bunun fonksiyonu, her şeyden önce dinleyiciyi

olayın bir masal olduğuna inandırabilmektir. Bu kalıp, söz konusu hikayemizde de yer almaktadır. Hikayenin Uygur varyantında hikayeye "Cin-Maçin ülkesinin Hisrav adlı padisahı bir gün bir rüya gördü" diye başlarken, Özbek, Tarancı, Kırgız ve Türkmen varyantlarında "eski zamanda Hüsrev adında bir padisah varmış" diye başlamaktadır. Demek ki, incelemede kullandığımız varyantların hepsinde zaman belirsizdir.

2. Mekan

Gerek masallarda, gerek epik eserlerde genişlik, uzaklık vb. sebeplerle muhayyileyi çalıştırabilmek için itibari (conventional) mekan kullanılmaktadır. Hikayemizde de bu metodun uygulandığını görürüz. Çin, gerçek (reel) bir mekan olmasına rağmen, Maçin hayali mekan ile birleştirilerek itibarlık kazandırılmıştır. Bazı hikayelerde bu itibari mekanın adı, Mısır, Hint, Kaf Dağı'nın arkası vb. yerler de olabilmektedir. Hikayelerde böyle itibari mekanın kullanılması, hikaye anlatıcı ile dinleyici arasındaki iletişimi sağlamada önemli rol oynar. Böyle hayali mekan Hikayemizde de yer yer kullanılmıştır:

a. Hurilika-Hemracan hikayesinin uygur varyantında, Hemracan'ın bulunduğu yer Çin Maçin ülkesidir. Hemracan sevgilisini aramak için Kaf Dağı'na gider.

b. Hikayenin Hoten, Tarancı, Kırgız ve Türkmen varyantlarında ise, Hemracan'ın bulunduğu yer olarak Mısır

gösterilmektedir. Hemracan 14 yaşına bastığı zaman babası onu diğer çocuklarıyla beraber Çin Maçın'e gönderir. Sonra Hemracan, sevgilisini aramak için Kaf Dağına gider.

c. Hikayenin özbek varyantında ise mekan belirtilmemiştir, mekan hayali bir mekandır.

Görüldüğü gibi, geniş-açık çevre muhayyel olmasına rağmen, geniş-kapalı, dar-açık, dar-kapalı çevreler yer yer hikayenin içinde mufassal olarak verilebilmektedir. Mesela, bahçe (dar-açık), saray (dar-kapalı) çevreleri değişik epizotlar içinde verilmektedir.

3. Şahıs Kadrosu

Hikayemizin, daha sonra olayların baş kahramanı olacak tipleri ve ailesi bu epizotta takdim edilmektedir. Bu takdimde önce kahramanların aileleri verilmektedir. Bunların sosyal, ailevi durumu, maddi ve başka imkanları bazen uzun, bazen bir iki cümle ile verilmiştir.

Hurilika-Hemracan hikayesinde, konusundan anlaşıldığı gibi, baş kahraman Hemracan ve Hurilika'dır. Hemracan, hikayenin Hoten, Tarancı, Kırgız ve Türkmen varyantlarında Hemra olarak geçmektedir, özbek varyantında ise, küçük kardeş olarak gösterilmiştir. Hemracan'ın ayrıca iki büyük kardeşi, bir de kız kardeşi vardır. Büyük kardeşinin ismi, hikayenin Uygur varyantında Askersah, Türkmen varyantında Ziver, ortanca kardeşinin ismi ise, Uygur varyantında Nurdunşah, Türkmen varyantında Hürşit'tir. Varyantların hepsinde

Hemracan'ın kız kardeşinin ismi Gülcemile'dir. Hikayenin bazı varyantlarında Hemracan'la onun kız kardeşinin ismi verildiği halde, büyük ve ortanca kardeşinin ismi verilmemektedir. Hikayenin yalnız Özbek varyantında kahramanların ismi verilmemiştir.

Hurilika-Hemracan hikayesinde kahramanların babası, padişaktır. Yani sosyal ve maddi yönden güçlü olan kimsedir. Hikayenin Özbek varyantında ise, padişah bir zalim olarak ortaya çıkmaktadır. Hikayenin hemen hemen bütün varyantlarında padişahın ismi Hüsrev'dir ve onun Kasım adında çok akıllı bir veziri vardır. Bütün bunlara karşılık, hikayede kahramanın annesine yer verilmemektedir.

Hikayenin Özbek varyantı hariç bütün varyantlarında, Hemracan'ın sevgilisi Hurilika, Kaf Dağındaki Arambağ (İrenbağ) ın padişahı Şahruh'un kızı olacaktır ki, bu hikayenin bir sonraki bölümünde verilmiştir.

Hikayede kahramanın babasının padişah olması, olayların gelişmesinde itici bir güç oluşturmaktadır.

4. Rüya ve Rüyada Aşık Olma

Türk halk hikayelerinde, hikayeyi oluşturan, bir bakıma hikayeye yön veren en önemli unsurlardan biri rüya motifidir. Umay Günay bu motifin, bütün dünya edebiyatında ve ilkel kabilelerin ayinî törenlerinde görülen çok yaygın bir motif olduğunu belirtmiştir (1). Hikayelerde "rüyada aşık olma" motifiyle aşık, yani hikayenin kahramanı, hem birini sevme, hem de bir takım özellikleri kazanma ve şahsiyet değiştirme

durumundadır. Mesela, bazı hikayelerde rüyada içilen bade sonunda, kahraman sevgilisinin aşkına erişmenin yanı sıra, saz çalıp siir söyleme gibi olağanüstü güçler kazanabilmektedir. Bunun, hikayenin cereyan tarzına mühim etkileri vardır (2).

Gerek Şark Edebiyatı geleneğinde, gerekse Batı Edebiyatı geleneğinde yaygın, kökü itibariyle de çok eski olan bu motif, hikayemizde de yer yer kullanılmaktadır. Mesela, hikayemizin Takdim epizotunda padişahın gördüğü rüya çok ilginçtir. Varyantlara göre bu motifi mukayese edersek, konu daha iyi anlaşılacaktır. Aşağıda böyle bir deneme yapacağız:

a. Hurilika-Hemracan hikayesinin Uygur, Hoten, Kırgız ve Türkmen varyantlarında, Hüsrev Padişah bir rüya görür. Rüyasında bir bülbül o kadar güzel öter ki, padişah ona aşık olur ve bu hayali kuşun bulunmasını ister.

b. Hikayenin Özbek varyantında ise, padişahın bülbülü istemesinde rüya söz konusu edilmemiştir. Zalim padişah, fakir fukaradan topladığı paralarla gövdesi yakuttan, dalları zümrüitten, yaprakları altından olan bir ağaç diktirir. Bir gün padişah, ağacın altın yapraklarından birinin çalındığını farkeder ve kırk kişiyi, sonra da çocuklarını görevlendirir. Kırk kişi ve büyük iki oğlu bu görevi yerine getiremezken, en küçük oğlu, altın yaprağı çalan hırsızın bir kuş olduğunu farkeder ve yayla kuşun kanadını kırar. Padişah, küçük oğlunun getirdiği kuş kanadının çok değerli olduğunu anlar ve

o kuşun bulunmasını ister.

Bu epizottaki "aşık olunan kus" motifi oldukça değişik yeni bir motiftir. Hint-Sark edebiyatlarında bazı kuşlar yetenekleri ve değişik özellikleriyle mazmun olarak kullanılmışlardır. Burada kuşun bülbül olması, onun sesinin güzelliği yanısıra, gül ile birlikte, seven erkek, sevgili imajı ile ilgilidir.

Bülbül, muhtelif Türk şivelerinde Ötlügen, Sanduğaç, Sandulaç gibi adlarla, Divanü Lügati't-Türk'te, Kutadgu Bilig'de ve bütün Türk boylarının halk edebiyatında geçmektedir (3). Dünya folklor ve edebiyatında rastlanan bu bülbül motifi, Doğu'da, bilhassa Türk ve Fars edebiyatlarında, bıkmak bilmeyen, cefa ve mihnetlere katlanmaktan çekinmeyen aşığın sembolü olarak bilinirken, Alman folklorunda güzel şarkılarıyla hastalara şifa getirici ve son nefesindekilere tatlı bir ölüm hazırlayıcı olarak görünmektedir (4). Hikayemizde yaşlı padişahın rüyasında sıradan bir kuşa değil, özellikle bülbüle aşık olması, belki de eskiden insanların bülbülün bu fonksiyonuna olan inancıyla ilgili olabilir. Burada hemen şunu belirtelim ki, hikayede yaşlı padişahın bülbüle olan aşkı farklı iki cinsiyet arasındaki aşk değildir. Hikayenin sonraki bölümlerinde anlatılacağı gibi, padişah bülbüle kavuştuktan sonra sadece ondan öterek kendisini teselli etmesini istemektedir, bülbülün de hikayede bundan başka bir fonksiyonu bulunmamaktadır.

Hurilika-Hemracan hikayesinin ana hatlarını teşkil eden bülbül motifi, Türk halk masallarında "Hezeran Bülbül" adıyla anılan efsanevi bir kuş olarak görülmektedir. Bir padisahın, oğullarını harikuladeliğini duyduğu bu kuşu getirmeye yollar. İki büyük oğlan bu işi başaramaz, küçük oğlan hem kuşu, hem de onu elinde bulunduran peri kızını alıp getirmeye muvaffak olur (5).

5. Çocukların görevlendirilmesi

Bu motif aslında bir imtihan motifidir. Hatta denilebilir ki, bütün hikaye bu motifle başlar, kahraman bu motifle maceralara atılır ve hikayenin esas kısmı bu maceralardan oluşur.

Hikaye ve masallarda sık sık göze carpan bu motif Hurilika-Hemracan hikayesinde de payını almıştır. Hikayenin bütün varyantlarında padisah, çocuklarını rüyasında gördüğü bülbülü bulup getirmekle görevlendirir, bülbülü getirenler en büyük takdiri kazanacaklardır. Bunun üzerine, çocuklar babasının isteğini yerine getirip en büyük takdiri kazanmak için adeta bir yarışa koyulurlar.

Bilindiği gibi, halk masal ve hikayelerinde kahramanlar, genellikle, olağanüstü nitelik taşırlar. Kahramanlar, bu tür olağanüstü güçleri ya Hızır'ın duasını almakla ya da mucizevi doğumla kazanırlar. Mesela, hikayemizin Uygur varyantında kahraman, Hızır'ın duasını almakla olağanüstülük kazanırken, Tarancı, Kırgız ve Türkmen varyantlarında mucizevi doğumla kazanmaktadır. Kahramanın doğumu verilen varyantlarında

dikkati çeken hususları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Cöcuksuzluk ve çare arama

Bu motif, yalnız Türk halk edebiyatı geleneginde değil, bütün milletlerde ve bütün devirlerde rastlanan, çok eski bir motiftir (6). Halk hikaye ve masallarında zaman zaman çocuğu olmayan yaşlı bir padişaha ya da beylere rastlıyoruz. Bu padişah veya beyler her şeye sahip olmalarına rağmen, tek bir şeyin eksikliğinden, yani cöcuksuzluktan ızdırıp çekerler, "Prens Kalyanamkara ve Pamkara", "Şah İsmail ve Gülizar Hanım", "Kerem ve Aslı" hikayelerinde olduğu gibi.

Cöcuksuzluk motifinin, hikayelerde, kahramanın mucizevi doğumu için hazırlayıcı fonksiyonu bulunmaktadır (7). Çünkü çocuğu olmayan padişah ya da beyler, cöcuksuzluğa çare olarak evliya mezarına gidip Allah'a dua ederler, kurban keserler ya da yolda karşılaştıkları dervişin verdiği elmayı yerler. Bu çareler sayesinde özlenen çocuk doğar, harikulade kuvvetler tesiri altında doğan bu çocuklar, genellikle olağanüstü özelliklere sahip olurlar. Asıl hikaye de bu çocukla başlar (8).

Cöcuksuzluk ve çare arama motifi, hikayemizin bazı varyantlarında yer almaktadır. Mesela, hikayenin Tarançı, Kırgız ve Türkmen varyantlarında, hikaye başlar başlamaz çocuğu olmayışından ızdırıp çekmekte olan yaşlı bir padişah karşımıza çıkar. Padişah çocuk sahibi olmak için Hazreti Ali'nin mezarına gider ve Allah'a dua eder. Allah Teala da padişahın duasını kabul edip 14 yaşında geri almak şartıyla

büyük karısından iki oğlan, küçük karısından bir oğlan, bir de kız verir.

Bu bölümde dikkatimizi çeken bir unsur daha vardır: Hikayenin Türkmen varyantında, padişah bir düğüne gider, cocuksuz olduğu için adet gereğince, at kuyruğuna diken bağlamak, kendi beline ise kemik kıstırmak zorunda kalır. Bu olay padişahı çok üzer. Buna benzer motif Dede Korkut Kitabında da geçmektedir. Kam Gan oğlu Han Bayındır'ın verdiği bir ziyafette, Oğuz Beylerinden Dirse Han, oğlu kızı olmadığı için kara otağa gitmek, kara koyun yahnisinden yemek zorunda kalır (9).

Bu epizotta göze çarpan bir husus da "kurban kesme" motifidir. Cocuksuzluğa bir çare olarak bilinen bu motif Türk edebiyatı geleneğinde eskiden beri kullanılagelen bir motiftir. «Prens Kalyanamkara ve Papamkara» hikayesinde hükümdar çocuk sahibi olmak için halkına, dağ, ırmak, göl ve ağaç tanrılarına dua edip kurban kesmelerini emreder. On iki yıl sonra iki oğlu olur. «Dede Korkut Kitabı» nda Dirse Han çocuk sahibi olmak için açları doyurur, çıplakları giydirir, borçlunun borcunu siler, at, deve, koyun kestirip halkına ziyafet verir ve Tanrıya dua eder. Allah, ona bir çocuk verir.

Dikkat edecek olursak, hikayemizde geçen cocuksuzluk ve çare arama motifi, Dede Korkut Kitabı'ndaki aynı motifle paralellik göstermektedir. Bu, demek oluyor ki, Türk edebiyatı geleneğinde islamiyetten önce de var olan bazı

motifler, islamiyetten sonra islami gelenek ve süse bürünerek karşımıza çıkmaktadır.

2. Ad verme

Bütün dünya ülkelerinde masal motifi olarak kullanılan bu gelenek (10) hikayemizde değişik bir şekilde görülmektedir. Hikayenin Tarançı ve Türkmen varyantında, padişah küçük karısından olan oğluna Hemra, kızına Gülcemile, büyük karısından olan oğullarına Ziver, Hürsüt adını verir. Burada ad verme, herhangi bir tören ya da geleneğe tabi tutulmamıştır. Oysa islamiyetten önce teşekkül eden hikayelerde, mesela "Prens Kalyanamkara ve Papamkara" hikayesinde hükümdar, çocuklarına ad vermek için müneccimleri çağırır, müneccimler çocukların karakteri ve geleceğini bildiren işaretlere göre birine iyi düşünceli Şahzade, Öbürüne kötü düşünceli Şehzade adını verir. "Dede Korkut Kitabında" çocuklar baş kesmeden ad alamazlar. Bu yüzden Dirse Han'ın oğlu bir boğanın başını keser, Kam Püre Bey'in oğlu da baş kestikten sonra Bamsı adını alır. Islamiyetten sonra teşekkül eden "Tahir ile Zühre" hikayesinde de Tahir ile Zühre'nin adı bir ihtiyar derviş tarafından verilmektedir (11).

Eski Türk destanlarında görülen çocukların ad alabilmesi için bir yararlık göstermesi ve adının da toplumda saygın bir kişi ya da derviş tarafından verilmesi geleneğinin hikayemizde değiştiği görülmektedir.

3. Çocukların eğitimi

Kahramanın doğumu verilen varyantlarda, çocukların eğitimi de söz konusudur. Bu motif, gerek İslamiyet öncesi Türk destanlarında, gerekse İslamiyet sonrası halk hikayelerinde bulunmaktadır. Ancak değişik devirlerde değişik bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. İslamiyet öncesi Türk destanlarında, çocuklara eğitim olarak at binme, ok atma, kılıç kullanma gibi hüneler öğretilirken, İslamiyetten sonra teşekkül eden halk hikayelerinde çocuklar, okulda ya da hocada din bilgisi veya diğer ilimleri, az olmakla birlikte, harp ilmini öğrenmektedirler. Hikayelerimizin Tarancı varyantında çocuklar beş yaşına bastığı zaman, padişah onları okula gönderir, Türkmen varyantında ise çocuklar yedi yaşına girerken hocaya verilir, fakat çocukların ne tür bir eğitim gördüğü belirtilmemiştir.

Bu motif kahramanın olağanüstü fizik güce sahip olmasının yanı sıra akıllı, bilgili olmasını sağlamada önemli rol oynamaktadır. Eski Türk destanlarında, kahramanın olağanüstü fizik güce sahip olup da akıl ve bilgi sahibi olmaması büyük bir eksikliktir. Bu yüzden «Dede Korkut Kitabında Kazan Beyin oğlu, babasına şöyle der:

A Bey baba,

Deve kadar büyümüşsün yavrusu kadar aklın yok,

Tepe kadar büyümüşsün , darı kadar aklın yok (12).

«Orhun Kitabeleri»nde geçen büyük Türk hükümdarlarının

Bilge adını alması da bir bakıma atalarımızın eğitime verdiği önemi yansıtmaktadır.

Çocukların eğitimi motifi, Prof.Dr. Fikret Türkmen'in «Tahir ile Zühre» adlı kitabında belirttiği gibi, atanın evladına olan üç borcu (büyütüp besleme, okutma ve evlendirme)ndan (13) biri olması inanisıyla da ilgili olabilir.

4. Kahramanın ölümden kurtulması

Kahramanın doğumu verilen varyantlarda Takdim epizotunu tamamlayan bir başka husus da kahramanın ölümden kurtulması motifidir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Allah Teala padişaha 14 yaşında geri almak şartıyla üç oğlan ve bir kız çocuk vermiştir. Çocuklar 13 yaşına bastıkları zaman, padişah çocuklarının ölümünü görmemek için onları Çin Maçin ülkesine gönderir. Çocuklar Çin Maçin ülkesine vardıktan sonra, Hemracan orada gördüğü fakir fukuranın karnını doyurur, hatta onları rahat yaşabilecekleri bir ülkeye götürür. Hikayenin Tarançı varyantında 500 fakiri, Türkmen varyantında ise 40 fakiri beraberinde götürür, fakirleri ata bindirip kendisi yaya yürür. Yolda Allahın emriyle Azrail Hemracan'ın canını alır, ancak Hemracan'ın beraberinde getirdiği 40 fakir (Tarançı varyantında 500 fakir) Allah'a yalvarıp Hemracan'ın yerine kendi canlarını almasını istemesi üzerine Allah onları tekrar diriltip her birine 120'şer yıl ömür verir. Buna benzer motif DEDE KORKUT KİTABI'nda da bulunmaktadır. Allah Teala kendisine karşı gelen Deli Dumrul'un sonradan af

dileyip yalvarması üzerine, annesi ve babasının canını alarak Deli Dumrul'a 140 yıl ömür verir(14).

Bu bölümde dikkati çeken husus şudur ki, çocukların Çin Maçın ülkesinde hayır işler yapması, "can yerine can verme yoluyla ölümden kurtulma" motifinin hazırlanması ve sonuç olarak da kahramanın ömür sınırını aşmasına mantıki yönden imkan sağlamaktadır.

5. Formel sayılar "3", "40", "500"

Türk halk hikaye ve masallarında, halk inanış ve geleneklerine dayalı olarak ortaya çıkan "3", "7", "9", "40", "500" vs. gibi sayılara sık sık rastlıyoruz. Bu sayılar üzerine çeşitli yorum ve tahminler yapılmış olmakla birlikte, bunların kaynağı hakkında kesin bir şey söylenmiş değildir. Bu konuda Boratav şöyle demektedir: "Bunlar Türk geleneğine özgü sayılar değildir, onlara özel bir değer tanıma, en eski uygarlıklardan bu yana, bir çok kavimlerin ortak geleneklerine girmiştir", "Bunların içinde, Türklerin, islam öncesi çağlarında, kendi günlük yaşam denemelerinin, yahut da dinlerindeki işlemlerin sonucu olan değerlendirmelerin anlatımını taşıyanlar da olabilir". Bu sayıların islamiyet öncesi Türk destanlarında sık sık görülmesi; bunların Türk geleneğine özgü olmasa bile, Türkler tarafından çok eskiden benimsendiğini göstermektedir.

Bu sayılar, belli bir dini gelenek ve kavramları ifade etmekle beraber, hikaye ve masallarda, hatta günlük yaşamda, zaman, esya, ölçü, davranış ve hareketlerin

sınırlandırılmasında çok önemli rol oynamaktadır. Mesela üç gün, üç ay, üç yıl (zaman sınırlandırılması), üç oğul, üç kız (şahıs sınırlandırılması), üç kez sinama (davranış sınırlandırılması); yedi gün, yedi yıl, yedi başlı dev, kırk gün, kırk yıl, kırk yiğit, kırk gün kırk gece eğlenme, kırk kulac direk (ölçü sınırlandırılması) vs. gibi. Bu formel sayılar hikayemizde de yer almaktadır.

"3": Bu sayının kaynağı hakkında fazla bilgimiz yoktur, ancak "3" sayısının islam tesiri dışında meydana gelen Oğuz Kağan Destanı ve Dede Korkut Kitabı'nda geçmesi, bunun oldukça eski formel bir sayı olduğunu göstermektedir. Mesela, Oğuz Kağan Destanı'nda Oğuz Kağan'ın birinci karısından Kün, Ay ve Yultuz adında üç oğlu, ikinci karısından da Gök, Dağ ve Deniz adında üç oğlu olur. Dede Korkut Kitabı'nda Dirse Han'ın oğlu yaralanırken boz atlı hızır gelip yarasını üç kez sıvazlar. Bu sayı, hikaye ve masallarda, en çok zaman ve davranışların sınırlandırılması için kullanılmaktadır. Mesela, üç günlük, üç aylık mühlet verme, üç kez sinama vs. gibi. Boratav, bunun uğurlu sayı olduğunu belirtmektedir(16).

Hurilika-Hemracan Hikayesinin Uygur varyantında, padişah bülbülün bulunması için çocuklarına üç aylık bir süre tanımaktadır. Hikayenin Türkmen varyantında ise, padişah rüyasında gördüğü bülbülün askından üç gün yataktan kalkmaz. Hikayenin Hoten varyantı haric bütün varyantlarında padişahın üç oğlu bulunmaktadır.

"40": Bu sayının Ortadoğu'da yaşayan toplumların geleneğinde İsrail ve Yemen geleneklerinde de yaygın olduğunu Ali Öztürk "Türk Anonim Edebiyatı" adlı kitabında belirtmiştir. Müellif adı geçen kitabında, araştırmacıların kırklar motifinin yüksek barbarlık dönemlerinde büyük ve küçük beylerin çevresinde kurulmuş bir düzenden geldiği, Tevrat, Talmut ve eski Mısır, Gök Takvimi kültüründen Sami ve İran kültürüne, oradan da Türklere geçmiş olabileceği hakkındaki görüşlerine yer vermekle beraber, dini gelenek ve kavramları ifade eden bu sayının Uygurca Oğuz Kağan Destan'ında görüldüğünü, bu sebeple, "40" sayısının İslamiyet öncesi Türk geleneklerinden kaynaklanmış olabileceğini ima etmiştir (17) ama, kesin bir kaynak göstermekten kaçınmıştır. Müellifin dediği gibi, Oğuz Kağan Destan'ında, Oğuz 40 günde yürür, 40 günde konuşur, Muz Dağının etrafını 40 günde dolaşır, son verdiği şölende 40 kulaç yüksekliğinde bir direk diktirir, şölen için 40 tane masa hazırlatır. Dede Korkut Kitabı, Manas ve diğer destanlarda yar alan alplerin her birinin 40 yiğidi bulunmaktadır.

Hurilika-Hemracan hikayesinin Özbek varyantında, padişah, diktirdiği ağacın altın yaprağını çalan hırsızın yakalanması için 40 kişiyi görevlendirir. Hemra'nın doğumu verilen Türkmen varyantında ise Hemra, Çin Maçın ülkesinden 40 fakiri beraberinde götürür. Çocuklarının sağ döndüğünü gören padişah, çocukları için 40 gün 40 gece düğün yapar.

"500": Bu sayının kaynağı hakkında da pek fazla bilgimiz

yoktur. Fakat "Prens Kalyanamkara ve Papamkara" hikayesinde, Dede Korkut Kitabı'nda geçmesinden, bu sayının eski formel sayılardan olduğu anlaşılmaktadır. "Prens Kalyanamkara ve Papamkara" hikayesinde iyi düşünceli Şahzade, Çintemeni taşını aramak için denize girmek istediğinde, hükümdar onu 500 gemiciyle birlikte yolculuğa gönderir. 500 gemicinin içinde 500 defa denize girmiş tecrübeli bir gemici vardır. Şahzade bir sehrin kapısında otururken hükümdarın sığırtmacı, 500 sığırı sürüp çıkar. Dede Korkut Kitabı'nda Kam Püre Bey'in bezirganları yatarken ansızın 500 kafir onlara saldırır (18). «Abdurrahman Han Destanı»nda Hızır, Abdurrahman Han'ın emrine, medresede bulunan 500 askeri verir (19).

Bu sayı hikayemizde de yer almaktadır. Hikayenin Tarancı varyantında Hemra, Çin Maçın ülkesinden 500 fakiri rahat yaşayabilecekleri bir ülkeye götürür. Hikayenin Türkmen varyantında ise, padisahın rüyasında gördüğü bülbül, 500 senelik bir mesafede bulunmaktadır. Hemra'nın gördüğü bir rüyada, Hazreti Ali, 500 senelik bir mesafede bulunan Hurilika'yı Hemra'ya yarım saat içinde getirip verir.

Yaptığımız araştırmalara göre, Ortaasyada mevcudiyeti görülen bu formel sayının Anadolu sahasına ulaşamadığı anlaşılmaktadır. Bunun gibi, Anadolu'ya kadar gelemeyen formel sayıların biri de "41" sayısıdır. Bu sayı hikayemizin Uygur ve Türkmen varyantlarında görülmektedir. Mesela, hikayemizin Uygur varyantında Huruluka, Hemercan'ı denemek

için ondan kırkbir huriden birini seçip gönül eğlendirmesini istemektedir. Türkmen varyantında ise Hurilika, sevgilisi Hemra'yla karşılaştıktan sonra onu kırkbirinci odasına alır.

Sonuç olarak sunu söyleyebiliriz ki, hikayede belirsiz zaman, yani hayali zamanla, masal memleketi olan Çin Macin kullanılarak zaman mekan uyumu sağlanmış ve bu aynı zamanda hikayeye masal özelliği vermede önemli rol oynamıştır. Padışahın rüyasında gördüğü bülbüle aşık olması ve o hayali bülbülün bulunmasını istemesi ise, konuyu basit bir konu olmaktan çıkarmış ve kahramanın bir takım olağanüstü maceralara girmesine sebep hazırlamıştır. Ayrıca bazı varyantlarda kahramanın mucizevî doğumu verilerek, ona olağan üstü özellikler kazandırılmış ve onun olay akışı içindeki kaderi önceden çizilmiştir. Bütün bunlar, konunun ortaya çıkışını uygun bir atmosferle temin ederken, diğer yandan hikayeye matikî yönden inanılabilirlik kazandırmaktadır. Hurilika-Hemracan hikayesinin değişik varyantlarını incelerken dikkatimizi çeken diğer bir husus da şudur ki, hikaye Doğu'dan Batı'ya kaydıkça hikayeyi oluşturan unsurlar içerisinde islam dininin Şîî mezhebine özgü unsurlar ağırlık kazanmaktadır. Hikayenin Türkmen varyantında Padışahın çocuk sahibi olmak için Hazreti Ali'nin mezarına gitmesi ve zaman zaman Hazreti Ali'den söz etmesi bunu göstermektedir. Bu da aynı zamanda Hurilika-Hemracan hikayesinin bölgesel özelliklerinden birini teşkil eder. Kısaca belirtmek

gerekirse, hikayenin baslangıç bölümü diyebileceğimiz bu epizodu, hikayenin bir sonra ki bölümünün devamını gerekli ortam ve seraitle temin etmiştir.

NOTLAR

1. UMay GÜNAY, Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Ankara, 1986, s.109
2. Umay Günay, Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, s.113
3. FİKRET TÜRKMEN, Aşık Garip Hikayesi, Ankara, 1974, s.17
4. Türk Ansiklopedisi, Cilt.VIII, s.19
5. Türk Ansiklopedisi, Cilt.VIII, s.19
6. FİKRET TÜRKMEN, Tahir ile Zühre, Ankara, 1983, s.179
7. " " Tahir ile Zühre, s.178
8. Dr. OTTO SPIES, Türk Halk Kitapları, çeviren: Behçet Gönül, İstanbul, 1941, s.14-15
9. Prof.Dr. Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1986, s.22
10. FİKRET TÜRKMEN, Tahir ile Zühre, Ankara, 1983, s.180
11. " " Tahir ile Zühre, s.181
12. Prof.Dr. Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1986, s.97
13. FİKRET TÜRKMEN, Tahir ile Zühre, s.181

14. Prof.Dr. Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Boğazici Yayınları, İstanbul, 1986, s.127
15. Prof. PERTEV NAİLİ SORATAV, 100 Soruda Türk folkloru, Gerçek Yayın evi, İstanbul, 1984, s.90-91
16. " " " " " , 100 Soruda Türk Folkloru, s.92
17. ALİ ÖZTÜRK, Türk Anonim Edebiyatı, İstanbul, 1985, s.195-196
18. Prof.Dr. Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı, Boğazici Yayınları, İstanbul, 1986, s.62
19. Doç.Dr. İsa ÖZKAN, Abdurrahman Han Destanı, Türk Dünyası Edebiyatı Dizisi:4, Ankara, 1989, s.92

II. EPİZOT

MACERANIN BAŞLAMASI

Hurilika-Hemracan hikayesinin bu epizotunda çocukların, babasının rüyasında gördüğü bülbülü arama yarısı, daha doğrusu macerası başlar. Hikayemizin esas kısmını oluşturan bu epizot da, muhtelif Türk boyları arasında teşekkül eden değişik varyantlarda farklı bir biçimde görünmektedir. Biz epizotun, varyantlardaki durumunu şu şekilde özetleyebiliriz.

Hurilika-Hemracan hikayesinin Uygur varyantında, babasının rüyasında gördüğü hayali bülbülü aramaya koyulan üç kardeş, bir yere gelirken farklı yöne giden üç yola rastlarlar. Büyük kardeşler, Hemracan'ı kıskanarak onu ortadan kaldırmak için bir hile yaparlar. "Giden döner", "Giden ya döner ya da dönmez", "Giden dönmez" yolunu büyüklerden başlayıp seçerler, böylece en küçük kardeş en tehlikeli yola gider. Hemracan, kardeşlerinden ayrıldıktan sonra uzun yol yürür, çeşitli zorlukları aşar, sonunda yorgun düşer ve bir yerde uyuyakalır. Rüyasında Hızır'ı görür, Hızır ona bu tehlikeli yola koyulmasının sebebini sorar, Hemracan, baba hizmeti için bu zahmete katlandığını ve bu yoldan dönmeyeceğini söyleyince, Hızır onun başarısı için dua eder, ayrıca ileride karşılaşacağı tehlikeleri önceden belirtir. Hemracan, 15 gün sonra zehirli bir pınara ulaşır. Hızır'ın uyarmasıyla suyu icmez ve ölüm tehlikesini atlatır. Yine bir yere gelirken karşısına heybetli bir kubbe çıkar ve kalmak için kubbeye girer, ardından da kırklar gelir. Kubbe'de Hurilika, kırklara zezem suyu sunarken tesadüfen gözü bir

köşede oturan Hemracan'a takılır. Hemracan'da Hurilika'yı görür. Simsek gibi parlayan semavi bir ateş her ikisinin kalbini yakar ve iki genç birbirlerine aşık olur. Kırklar piri de mutluluk diler ve onları yalnız bırakıp gider. Hemracan, buraya babasının rüyasında görüp aşık olduğu bülbülü aramaya geldiğini Hurilika'ya anlatır. Hemracan, Hurilika'ya bir soru yönelttiğinde, Hurilika bir parça atese dönüsererek göğe çıkıp gider. Mekanına dönüp devlerine Hemracan'ı denemesini emreder. Devler, Hemracan'ın önüne kum tepeleri çıkarır. Hemracan, bu kum tepelerini aşamayınca ağlar, fakat Hurilika'ya olan aşkıdan vazgeçmez. Susuzluktan bayılıp yatarken, gaipten Hızır gelip ağzına su damlatır. Hurilika bu kadarıyla kalmaz, Yine bir denemek için devlerine, Hemracan'ın yüzüne gözüne kum doldurmasını emreder. Hemracan, yolundan asla vazgeçmez, sevgilisine bağlılığını ifade eder. Hurilika, üçüncü kez bizzat kendisi dener ve bir turgay kılığına girerek Hemracan'a kılavuzluk eder. Turgay bir kubbeye geldikten sonra Hurilika'ya dönüşür. Hurilika, Hemracan'ın kırk bir periden birini seçip gönül eğlendirmesini ister. Ancak Hemracan, Hurilika'dan başka kimseyi istemediğini söyler, sonunda iki sevgili bir araya gelir.

Hikayemizin Hoten Varyantında ise bu epizot biraz farklıdır: Babasının rüyasında gördüğü bülbülü aramaya çıkan dört kardeşin en büyüğü, bir yerde karşılaştıkları dört yolu kardeşleri arasında paylaşır. Hemra'ya "Giden dönmez"

yolunu verir. Hemra bunu memnuniyetle kabul eder ve kimin dönüp dönmediğinin anlaşılması için herkesin döndüğü zaman yolun basındaki taşın altına bir belge gömmesini ister. Kardeşlerinden ayrılan Hemra, uzun bir yolculuktan sonra bir yerde Aksakallı bir kişi (Hızır)yle karşılaşır. Aksakallı kişi, Hemra'nın yolculuk nedenini öğrendikten sonra, ona gideceği yolu, karşılaşacağı zorlukları önceden anlatır ve ona âsâsını verir. Hemra, Aksakal kişinin gösterdiği yola koyulup bir yere geldiğinde ilginç bir bahçeye rastlar ve bahçede dolarken bir dev gelip onu öldürmek ister, Hemra, devi yener, devlerin büyüğü gelir ve onu da âsâyı vurup öldürür. Yine bir yere gelirken, Aksakallı kişinin tarif ettiği kubbeye rastlar ve kubbede üç gün kalıp ibadet eder. Üçüncü gece bir rüya görür. Rüyasında Hz.Muhammed, Hz.Adem, Hz.Ebu Bekir Sıddık, Hz.Osman, Hz.Ömer ve Hz.Ali Hemra'yı Züleyha ile evlendirir, herkese kevser suyu ikram eder. Hemra, rüyasında gördüğü hatuna aşık olur ve onu aramak için yola koyulur. Çöllerde yolculuk ederken önüne bir kus çıkar.Onu takip edip bir yere gelirken bir turgay uçar, gelip başının üstünde öter. Hemra, turgayı takip eder. Çölde aç kaldığında gökten iki ekmek sarıllı bir sofraya iner. Daha sonra da bir güvercin gelir. Hemra onu takip ederek Kaf şehrine varır. Şehirde bir ağacın dalına çıkarak etrafı seyrederken bir sürü güvercin uçup gelir. Ağacın yanındaki bir göle inerler ve çırpınıp güzel kızlara dönüşürler. Bir gün Hemra, kızlar arasında aşık olduğu kızı görür ve kızın aşkından

yanar. Bu arada kızlar da Hemra'nın göle düşen aksinden onu fark ederler. Bir dev gelip Hemra'yı yedi kat gök yüzünden yere bırakıp öldürmek ister. Durumu öğrenen Hurilika, Hemra'yı kurtarır ve sarayında misafir eder. Hemra kendinin mısır şahının oğlu olduğunu, buraya babasının rüyasında gördüğü bülbülü aramaya geldiğini söyler.

Hurilika-Hemracan hikeyisinin Özbek Varyantında, durum tamamen farklıdır: Kusu aramaya çıkan üç kardeş bir yerde üç yola rastlar ve bu yolları kendi aralarında paylaşırlar. Büyük kardeş "Giden döner", ortanca kardeş "Giden ya döner ya dönmez" ve küçük kardeş ise "Giden dönmez" yoluna koyulur. Büyük kardeşle ortanca kardeş yollarını birleştirerek bir şehre gelirler ve getirdikleri mallar bitince bir lokantada çalışmak zorunda kalırlar. Küçük kardeş, kardeşlerinden ayrıldıktan sonra uzun bir yolculuk yapar ve nihayet bir pınara ulaşır, atını pınarın yanındaki bir ağaca bağlar, tam yemek yemek üzereyken bir fırtına çıkar, ardından da bir "Maymun Şehzade" gelip küçük kardeşin yemeğini yer ve karnını doyurduktan sonra "Bir tuz yenilen yere kırk gün selam, yemeğini yedikten sonra da tuz hakkını ödeyeceğim" der. Küçük kardeş Maymun Şehzade'yle uzun bir yolculuktan sonra bir yere gelir ve Maymun Şehzade geldiği yerde bir tünel kazmaya başlar. 6 gün sonra tamamladığı tünelden çıkıp tünelin bittiği yerde altın kafese konulan bir bülbülün bulunduğunu, küçük kardeşin kafesi açmadan alıp çıkmasını söyler. Ancak küçük kardeş altın kafesi aldıktan sonra onu merak edip açar

ve bülbülün tmesiyle farkedilip yakalanır. Sehrin hükümdarı, küçük kardeşin iki elinin kesilmesini emreder. Fakat vezirin tavsiyesi üzerine, onu atla dokuz aylık mesafede bulunan bir sehrin hükümdarının kızını getirmeye gönderir. Kızı getirdiği takdirde bülbülü verecektir.

Hikayemizin Tarancı Varyantında, bu epizot konu bakımından Hoten varyantı ile aynıdır. Yalnız Hemra'nın "kubbe" de uyurken gördüğü rüya biraz farklıdır. Hemra, kardeşlerinden ayrılıp uzun bir yolculuktan sonra ulaştığı kubbede uyurken, rüyasında Hurilika adında bir peri kızını görür. Hurilika, Hemra'yı 500 senelik bir mesafede bulunan yurduna davet eder. Hemra, kendisinin 120 yıl yaşayacağını, oraya gitmeye ömrünün yetmeyeceğini söyleyince, Hurilika mekanını buradan kırk günlük bir mesafeye getireceğini söyler. Hemra, rüyasında gördüğü Hurilika'ya aşık olur ve sevgilisini aramaya çıkar. Uzun yolculuklardan sonra bir saraya ulaşır ve orada bulunan bir gln yanındaki ağacın dalına çıkarak Hurilika'yı bekler. Bu arada bir sürü güvercin uçarak gelip gle dalar ve peri kızlarına dönüşürler. Bir Papağan'da Hurilika'ya dönüşür. Hemra onu tanır ve Hurilika'da Hemra'ya: "Allah senin benim kocam olmanı emretti" der. Böylece iki aşık aylarca beraber olurlar.

Hikayemizin Kırgız ve Türkmen Varyantlarında ise, bu epizot diğer varyantlara göre daha detaylı bir biçimde anlatılmaktadır. Bu epizotun konusunu da kısaca özetleyelim;

Hemra, kardeşleriyle vedalaşıp uzun bir yolculuk yaptıktan sonra yine aynı şekilde bir kubbeye gelir ve burada uyurken bir rüya görür. Rüyasında, kubbeye kırklar gelir ve Hz. Ali Hemra'ya İrenbağ'daki Şahruh Şahın kızı olan Hurilika'yı 500 senelik yoldan yarım saat içinde getirip verir. Hz. Ömer nikah kıyar, Sultan Veyis nikah şahidi olur. Böylece iki genç evlenirler. Hemra rüyasında gördüğü Hurilika'ya aşık olur ve onu aramak için yola çıkar. Uzun bir yolculuktan sonra İrenbağ'a ulaşır. İrenbağ'da çiçek toplarken su içmek için kırk güvercin gelir ve çirpinip perilere dönüşürler. O esnada gökten üç papağan inip üç huriye düşünür. Hemra, bu üç huriden birinin Hurilika olduğunu fark eder. Ardından da üç kartal inip üç deve dönüşür. Hurilika, Hemra'yı üç kez dener "kırgız Varyantında perilerden birini seçmesini isteyerek dener". Sonunda iki aşık birbirini tanır. Hurilika, sevgilisi Hemra'yı kırkbirinci odasına alır ve kırk gün kırk gece beraber olur.

Maceranın başlaması adını verdiğimiz bu epizot, hikayenin değişik varyantlarında ufak tefek farklılıklar gösterdiği gibi, motif bakımından da bazı değişiklikleri ihtiva etmektedir. Aşağıda bütün varyantlar için ortak ve farklı olan bazı motifler üzerinde duracağız.

1. Yol seçme ve en küçük kardeşin en tehlikeli yola gitmesi

Türk halk hikaye ve masallarında çok rastladığımız bu motif, aslında kahramanların kendi kaderini tayin etme motifidir. Çünkü kahramanların karşısına çıkan yollardan biri

ölüm, diğerleri ise kalım yoludur. Kahraman hangi yola koyulursa koyulsun, normal olarak, kaderi burada çizilmiş olur. Ancak burada söz konusu olan, kahramanın kendi kaderini değiştirmesidir. Hikaye, kahramanların kendi kaderini değiştirme yolunda yaşadığı maceralar üzerine kurulur.

Bu motifin, ayrıca, kahramanların karakter ve cesaretini denemede de önemli fonksiyonu vardır. Dikkat edecek olursak, hikaye ve masallarda kahramanlar ölüm tehlikesi ve çeşitli zorluklara göğüs gererler ya da ondan kaçınırlar, kaçınmak için de çoğu zaman hileye başvururlar. Bu motifin, hikayemizde nasıl kullanıldığını bir görelim:

Hikayemizin bütün varyantlarında, bülbülü aramaya çıkan üç kardeş(Hoten varyantında dört kardeş), değişik yöne giden üç yola(Hoten varyantında dört yol) rastlarlar ve bu yolları kendi aralarında paylaşırlar. Hikayenin Özbek, Türkmen varyantlarında Hemra(Özbek varyantında küçük kardeş) kendi isteğiyle "Giden dönmez" yolunu seçerken, Uygur, Hoten, Tarancı ve Kırgız varyantlarında büyük kardeşler hile yaparlar. Sonunda en küçük kardeş olan Hemra, en tehlikeli yola gider.

Küçük kardeşin en tehlikeli yola gitmesi motifi, kahramanın, hikayeyi oluşturan asıl maceraya girmesini sağlamaktadır, yani asıl macera bu motifle başlar.

2. Hızır'ın hayır duasını alma

İslam-Türk inançlarında Peygamber olarak bilinen Hızır'ın vasif ve tesiri hakkında gerek İslam

Ansiklopedisinde(1), gerekse Ahmet Yaşar Ocak'ın "İslam-Türk inançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü" adlı kitabında (2) geniş bilgi verilmiştir. Biz, burada sadece konunun bizi ilgilendiren yönlerinden bahsedeceğiz.

İlahi kudreti temsil eden Hızır, halk hikaye ve masallarında daima kahramanların yardımına koşan bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun kahramanı koruma, kahramana hayır dua etme, kahramanın dileklerinin gerçekleşmesini sağlama, karşılaşacağı tehlikeleri önceden bildirme, kahramanı en kısa zamanda hedefine ulaştırma, yolculara yardımcı olma ve yol gösterme, kahramanların rüyalarına girerek, onlara aşk badesi sunup birbirlerine aşık etme, kahramana kötülük eden düşman tipleri cezalandırma gibi pek çok fonksiyonları bulunmaktadır (3). Ali Öztürk'ün de dediği gibi, halk hikaye ve masallarında, Hızırın hayır duasını alıp onun himayesine erişen kahramanlar "kendisi için çizilmiş mukadder hayatı yaşarlar, bu mukadder hayatı hiç kimse değiştiremez" (4). Kahraman, her ne kadar zorluk ve ölüm tehlikesiyle karşılaşarsa karşılaştıkça koruyucu olan Hızır, umulmadık anda imdada yetişir ve kahramanı müşkül vaziyetten ya da ölümden kurtarır. Bundan böyle, kahramanlar da kendilerinde aşırı güç bulurlar ve kat kat güçlü olan devleri yenmeye muvaffak olurlar (5).

Umay Günay ve Ahmet Yaşar Ocak'ın, tamamen İslami telâkki ve geleneklerinden kaynaklandığını iddia ettiği Hızır tipi, bazı halk hikaye ve masallarında derviş, pir, aksakallı

ihtiyar olarak görülürken, Sii muhitinde teşekkül eden bazı halk hikayelerinde Hz.Ali olarak geçmektedir. Ancak hangi adla anılırsa anılsın, onun halk hikaye ve masallarında aynı rolü üstlendiğini görmekteyiz. Mesela, Tufarkanlı Abbas Hikayesinde, mazlum aşkın yardımına koşan Hz.Ali iken Derdiyok ile Zülfisiyah hikayesinde, Derdiyok'u ölümden kurtaran bir Pir'dir. Asık Garip hikayesinde Garip'i rüyasında Şah Senem'e aşık eden, Tahir ile Zühre'de Tahir'i zindandan kurtaran Hızır'dır (6). Bu durum hikayemize de aynen aksetmektedir. Bunu örnekleriyle görelim:

1) Hikayemizin Uygur varyantında bülbülü aramaya çıkan Hemracan, bir ara uyuya kalır ve rüyasında Hızır'ı görür. Hızır Hemracan'ın amacını öğrendikten sonra onun başarısı için dua eder ve ileride karşılaşacağı tehlikeleri bildirir. Bir kere susuzluktan bayılıp düştüğünde gaipten Hızır gelip onun ağızına su damlatır.

2) Hikayemizin Hoten varyantında ise Hemra yolda bir ak sakallı ihtiyar ile karşılaşır. Ak sakallı ihtiyar, ona gideceği yolu, önüne çıkacak güçlükleri anlatır ve kendi esasını verir. Hemra da karşılaştığı devleri âsâyla vurup öldürür.

3) Hikayemizin Kırgız ve Türkmen varyantlarında Hz. Ali, Hemra'nın rüyasına girerek onu Huñilika'ya aşık eder ve zaman zaman Hemra'nın yardımına koşar.

Görüldüğü gibi bu motif, kahramanın olağanüstü özellik

kazanmasında da çok önemli rol oynamaktadır. Şunu da ilave edelim ki, Anadolu sahasında etkisini Hidrellez Bayramı'yla günümüze dek sürdüregelen Hızır, Ortaasya'da halk arasında sonsuz güce sahip semavi bir kurtarıcı olarak anılmaktadır.

3. Kahramanın aşık olması ve sevgiliyi arama

Bilhassa aşık hikayelerinde kahramanların aşkı, Dr. Otto Spies'e göre kalıplaşmış olarak şu şekilde doğmaktadır: a. Rüya yahut bir resim ile doğar. b. Tabii bir şekilde (birlikte büyüme, beraber okula gitme), tesadüfi bir karşılaşma sonucu ya da ilk bakışta doğar. c. Rüyada dervişin aşk kadehini uzatması ve kızla erkeğin kadehi içip bitirmeleri sonucu doğar (7).

Rüyada aşık olmak için, Umay Günay'a göre kahraman, bir sıkıntı ve bir dilekle kutsal sayılan mevkilerde yahut ıssız, uzak, insanın korku ve yalnızlık duyduğu yerlerde uyuması, rüyasında kutsal kişilerle kutsal sayılan bir yerde karşılaşması veya Pîr elinden bade icmesi, sevgilinin kendisi veya resmi ile karşılaşması lazım (8).

Aşağıda bu metodun hikayemizde nasıl ve ne derecede uygulandığı gözden geçirilmiştir.

1- Hikayemizin Uygur varyantında Hemracan'ın kaldığı kubbeye kırklar girer ve Hurilika, kırklara zezem suyu sunarken gözü tesadüfen Hemracan'ın gözü ile kesisir ve o an simsek gibi parlayan semavi bir ateş, her ikisinin kalbini yakar, iki genç birbirlerine aşık olurlar.

2- Hikayemizin Hoten varyantında ise durum çok ilginçtir: Hemra, yolda karşılaştığı bir kubbede üç gün kalıp ibadet eder ve üçüncü gece bir rüya görür. Rüyasında Hz. Muhammed, Hz. Adem, Hz. Ebu Bekir Sıddık, Hz. Osman, Hz. Ömer, Hz. Ali, Hemra'yı Züleyha ile evlendirirler. Hemra da rüyasında gördüğü Züleyha'ya aşık olur ve sevgilisini aramaya çıkar.

Burada ilginç olan şudur ki, Hemra'nın rüyasında gördüğü Züleyha, ileride göreceğimiz gibi, Kur'an-ı Kerim'deki Yusuf Kıssası'nda gördüğümüz Züleyha değil, Hurilika'dır.

3- Hikayenin Tarancı varyantında Hemra kaldığı kubbede rüya görür. Rüyasında Hurilika adında bir peri kızı görür ve ona aşık olur.

4- Kırgız ve Türkmen varyantlarında da Hemra, yolda karşılaştığı bir kubbeye girip uyur ve rüyasında kubbeye kırklar gelir. Hz. Ali, Hemra'ya İrenbağ'dak Şahruh Şah'ın kızı olan Hurilika'yı 500 senelik bir yoldan yarım saat içinde getirip verir. Hz. Ömer nikah kıyar, Sultan Veyis nikah sahidi olur. Hemra, rüyasında gördüğü Hurilika'ya aşık olur ve sevgilisini aramaya koyulur.

Dikkat edecek olursak, hikayede kahramanın aşık olması su iki çizgi üzerinde gerçekleşmiştir: Biri kahramanların ilk bakışta birbirlerine aşık olması (Uygur varyantında olduğu gibi), öbürü de kahramanın rüyasında gördüğü yahut evlendiği kıza aşık olmasıdır. Kahraman hangi şekilde aşık olursa olsun

hikayede görülen bu aşk, normal aşktan farklı olarak ilahi aşk niteliğini taşımaktadır. Kahramanın karşılaştığı ya da rüyasında gördüğü dini hüviyeti haiz kişiler, iste bu aşka ilahi süs vermede en belirgin fonksiyona sahiptirler.

Bu bölümde yer alan kırklar motifi de dikkatimizi çeken bir husustur. Bu motif üzerinde durmştuk. Fakat bu epizotta kırklar, Alp'lerin yanında bulunan kırk yiğit olarak değil, daha farklı yani görünmez alemden gelen kutsiyete kavusan koruyucu şahıslar olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. Huri veya periler

Sözlü anlatım türlerinde sık sık karşımıza çıkan, dolayısıyla da çok önemli motiflerin biri, huri veya peri motifidir.

Hür veya Hûri, İslam Ansiklopedisindeki tarife göre, cennet kızlarına verilen ad olup, bunlar zefran, misk, anber ve kafurudan yaratılmıştır. O kadar şeffafdırlar ki, kemiklerinin iliği 70 kat ipekli altından görünür. Onlar, muhteşem saraylarda bir sürü cariyeleriyle otururlar (9).

Halk hikaye ve masallarımızda bu huri veya periler, olağan üstü özelliklere sahiptirler ki insan dünyasının dışında istedikleri şekilde, daha çok kuş şeklinde görülür ve insanoglunun ulaşamayacağı hayali bir ülkede yaşarlar. Güzelliği ve mutluluğu temsil eden bu Huri veya periler bazen sevdikler insanogluyla aşk hayatı yaşar bazen kuş şekline girerek müşkül vaziyette kalan kahramanlara yardım ederler (10).

Hurilika-Hemracan hikayesinin bütün varyantlarında bu motife geniş yer verilmiştir. Biz bunu şu şekilde sıralayabiliriz.

1.Hikayenin özbek varyantı haric bütün varyantlarında Hemracan'ın aşık olduğu Hurilika, bir Huri'dir, onunda bir sürü cariyeleri vardır.

2.Varyantların hemen hemen hepsinde Hemracan'a yardım eden turgay, güvercin gibi olağan üstü kuşlar bulunmaktadır. Olay akışı içinde bu kuşların Huri'ler olduğu anlaşılmaktadır.

a. Hikayemizin Uygur varyantında Hemracan'ın kubbede karşılaştığı Hurilika, bir parça atese dönüşerek göğe çıkar. Bir kalede boşlukta asılı duran elma, önce Doğan'a sonra da çırpınıp Hurilika'ya dönüşür.

b. Hikayenin Hoten, Tarancı, Kırgız ve Türkmen Varyantlarında güvercinler peri kızlarına dönüşürler.

c. Hikayemizin Kırgız ve Türkmen varyantlarında Papağan, Hurilika'ya dönüşür.

Görüldüğü gibi masallara has olan bu motif, hikayemize de aynen intikal etmiş ve bu aynı zamanda hikayemizi masal unsurlarıyla daha da renklendirmiştir.

5. Uç kez deneme

"Deneme-Sınama"da gelişmekte olan bir olayın kahramanı tanınmak istenir, bu kahramanın düşünülen kişilikte, arzu

edilen güçte olup olmadığı denenmek istenir. Bu sebeple olayın kahramanına, yapılması gereken bazı işler teklif edilir veya kendisine hissettirmeden bazı olayların içine itilir, bir önceki kuralda olduğu gibi bu olaylar genellikle üç defa tekrar edilir. Üç defa tekrar bu kuralların değişmez ölçüsüdür" (11).

Hurilika-Hemracan hikayesinin bazı varyantlarında da Hurilika, sevgilisi Hemracan'ı üç kez denemektedir.

a) Hikayemizin Uygur varyantında Hurilika, ilk olarak, Hemracan'ın önüne göz ulaşmaz kum tepeleri çıkarır. Hemracan, bu kum tepelerini Hızır'ın yardımıyla aşar. İkinci kez, fırtına çıkararak Hemracan'ın yüzüne gözüne kum doldurur. Hemracan yine de sevgilisini aramaktan vazgeçmez. Üçüncü kez, Hemracan'ın kırkbir Huri'den birini seçip gönül eğlendirmesini ister. Hemracan ise, Hurilika'dan başka kimseyi sevmediğini bildirir. Böylece Hemracan, bu denemede başarılı olur.

b) Hikayenin Türkmen varyantında Hurilika, ilk olarak Hemra'nın hurilerden birini seçip onunla yatmasını ister, Hemra, Mısır'dan başka birini değil, kendisini isteyip geldiğini beyan eder. İkinci kez, Hemra'dan kubbede uyurken rüyasında gördüğü kişilerden birini sorar, Hemra doğru cevap verir. Üçüncü kez, rüyasında nikah kıyan Hz. Ömer'le ilgili bir soru sorar. Hemra yine doğru cevap verir ve başarılı olur.

Kısaca belirtmek gerekirse, halk hikaye ve masallarında

bu motifin, kahramanın cesaretini, akıl ve bilgisini, sevgilisine olan sadakatını denemede çok önemli fonksiyonu vardır. Bu, aynı zamanda toplumun değer ölçülerini yansıtmaktadır.

Hurilika-Hemracan hikayesinin özbek varyantında ise bu epizot diğer varyantlara nazaran epey farklıdır. Küçük kardeş direkt olarak bülbülü aramaya gider ve bulur, yakalanması sonucu da bir başka maceraya girmek zorunda kalır. Bu konuda yeri gelince yine duracağız.

Özbek varyantının bu epizotunda karşımıza çıkan "Tuz ekmek hakkı" motifi üzerinde durmak icap etmektedir.

Prof.Dr. Sükrü Elçin "Halk Edebiyatı Araştırmaları" adlı kitabında, Türkler arasında uzun asırlar mana ve mahiyetini kaybetmeksizin zamanımıza kadar gelen bu motif hakkında geniş bilgi verdikten sonra şu hükümlerde bulunmuştur:

1- Türk, ekmeğini yediği insana kötülük etmez.

2- Türk, ekmeğini paylaştığı insana, dostluk, vefa, sadakat, arkadaşlık, yardım, samimiyet, dürüstlük, fedakarlık, minnet ve şükran duygusu ve düşünceleriyle bağlanır.

3- Türk, kendisine yapılan iyiliği unutmaz.

4- Türk'e göre tuz ekmek hakkına riayetsizlik en büyük fenalık ve ahlaksızlıktır.

5- Tuz ekmek hakkı, Türk'ler arasında bir yemin ve namus sözü hükmünde ve değerindedir.

6- Bazı nadir hallerde, bu söze itibar edilmediği

görülyüyor (12).

Şimdi bu motifin, söz konusu varyanttaki tatbikine bir göz atalım: Kardeşlerinden ayrılıp bir yola koyulan küçük kardeş, uzun yolculuktan sonra bir pınara ulaşır ve atını pınar başındaki bir ağaca bağlar. Tam yemek yemek üzereyken bir fırtına çıkar, ardından da bir maymun Şahzade gelip küçük kardeşin yemeğini yer, karnını doyurduktan sonra "bir tuz yenilen yere kırk gün selam, tuz hakkını ödeyeceğim" der ve her yerde, her zorluk karşısında küçük kardeşe yardım eder.

Bu durum, yukarıda sıraladığımız hükümlere tamamen uymaktadır.

Sonuç itibariyle şunu demek istiyoruz ki, bu epizotta babasının rüyasında gördüğü hayali bülbülü aramaya çıkan üç kardeşin en küçüğünün en tehlikeli yola gitmesi hikayede gerilimi arttırmakla birlikte, kahramanı, hikayeyi oluşturan asıl maceralara sevk etmektedir. Büyük kardeşlerin kaderinin kısaca verilerek düğümlenmesi de bunu göstermektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, kahramanın doğumu verilen varyantlarda Hemra, mucizevi doğumla olağanüstü özellik kazanırken, doğum söz konusu edilmeyen varyantlarda rüyasına girdiği ya da yolda karşılaştığı Hızır'ın hayır duasını veya kutsal esasını almakla olağanüstülük kazanmıştır. Hemracan'ın kubbede karşılaştığı ya da rüyasında gördüğü Hurilika'ya aşık olmasıyla da hikayede aşk ön plana çıkmış, babasının isteğini yerine getirme görevi ise ikinci plana düşmüştür. Dikkat edecek olursak, hikayenin mistik yönünü arttıran, daha

doğrusu. Hikayeye nitelik kazandıran (Hurilika-Hemracan hikayesi fantastik bir aşk hikayesidir) asıl unsur da budur. Hemracan'ın karşılaştığı çeşitli zorluklarda zaman zaman Hızır, Hz. Ali, Turgay ve güvercinlerden yardım görmesi ise, onun olağanüstü özelliklerinin birer fonksiyonudur.

NOTLAR

- 1- Islam Ansiklopedisi, Cilt 5, Hızır Maddesi.
- 2- AHMET YAŞAR OCAK, İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas kültü, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları:113, Ankara, 1990,
- 3- " " " , İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas kültü, s.198
- 4, 5- ALİ ÖZTÜRK, Türk Anonim Edebiyatı, İstanbul, 1985, s.64.
- 6- AHMET YAŞAR OCAK, İslam-Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas kültü, s.199-201.
- 7- Dr. OTTO SPIES, Türk Halk Kitapları, Çeviren: Behçet Gönül, İstanbul, 1941, s.19.
- 8- URAY GÜNAY, Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, s.116.
- 9- İslam Ansiklopedisi, Cilt 5, s.591-592.
- 10- ALİ ÖZTÜRK, Türk Anonim Edebiyatı, s.135.
- 11- " " , Türk Anonim Edebiyatı, s.28.

12-PROF.DR.ŞUKRU ELÇİN, Halk Edebiyatı Araştırmaları,
II,Kültür ve Turizm Bakanlığı,
1988, Ankara, s.373.

III. EPİZOT

BULBUL'UN BULUNMASI

Hurilika-Hemracan hikayesinin bu epizotunda bülbülün bulunması ve onu elde etme yolunda yapılan mücadele oldukça heyecan verici bir seklide gelişir. Ayrıca hikayenin bu epizotu varyantların hemen hemen hepsinde birbirleriyle yakın benzerlik göstermektedir. Bunu örneklerle gösterelim:

Hikayemizin Uygur varyantında Hemracan, Hurilika'yla buluştuktan sonra çok güzel günler geçirir. Bir gün Hurilika, Hemracan'ı bayılmış bir halde bulur ve onun, babasının rüyasında gördüğü bülbülü üç ay içinde bulup getirmek zorunda olduğunu öğrenince, bülbülün, kardeşi Hurizefran'ın bağındaki altın kafeste olduğunu, gidip onu getireceğini söyler, fakat Hemracan hazıra konmak istemez, kendisi gidip getirmek ister. Bunun üzerine Hurilika, Kaknus adlı yetenekli bir dev, Hemracan'ı, kardeşinin mekanı olan Bağısımen'e götürmekle görevlendirir. Hemracan, Bağısımen'e vardıktan sonra bülbülün konulduğı altın kafesi alır ve onu merak edip açar. Bülbül, yle bir sakır ki, Hemracan bayılır. Bülbülün sesinden uyanan Hurizefran'ın devleri bülbülün alındığını farkedip Hemracan'ı yakalar ve Haşret adında bir dev, Hemracan'ı yedi kat gökyüzünden yere atıp öldürmek için onu gökyüzüne götürür. Durumu öğrenen Kaknus adlı dev de onu takip eder ve iki dev gökyüzünde öyle bir dövüşür ki, bütün gökyüzü sallanır. Bu sırada Hemracan, Haşret adlı devin elinden kurtulup yere yuvarlanır.

Hemracan'ın geri dönmediğini gören Hurilika, münecimlerden sevgilisinin gök ile yer arasında yuvarlanmakta olduğunu öğrenir ve derhal kartal kılığına girerek gökyüzüne çıkıp Hemracan'ı kurtarır. Bayılmış haldeki sevgilisini iyileştirmek için çeşitli ilaçları kullanır ama Hemracan bir türlü iyileşmez. Sonunda sihirli örtüsünü Hemracan'ın yüzüne örtüp münacat okur. Şu esnada Kaf Dağı tarafından tatlı bir rüzgar esip Hemracan'ın yüzündeki örtüyü oksayarak geçer ve Hemracan iyileşir.

Bülbülü elde etmenin kolay olmayacağını anlayan Hurilika, bir tel saçını yakar ve o an Arambağ'daki tüm devler hazır olur. Kardeşi Hurizefran da binlerce devin başına geçip cephe alır. Hurilika, kardeşiyle bir savaş anlaşması yapar; anlaşmaya göre, bu savaşta Hurilika yenilirse bütün ulusuyla Hurizefran'a tabi olacak, Hurizefran yenilirse bülbülü bizzat kendisi Hemracan'a teslim edecektir. Yedi gün yedi gece savaştıktan sonra Hurilika galip gelir. Hurizefran, kardeşine bir insanoğlu için bunca kulu öldürmesinin sebebini sorar. Hurilika, ona Hemracan'ı gösterir. Hurizefran, Hemracan'ı görür görmez aşık olur ve kardeşinden onu kendisine vermesini ister. Hurilika bunu kabul etmeyince kavga eder. Bunun üzerine Hurilika, kardeşinden nikah için seriate uygun bir yol bulmasını ister. Hurizefran, Kaf Dağı'ndaki ünlü Kadı'yı davet eder. Kadı, bu iş için Hurizefran'dan bir heybe altın istemenin yanısıra 30 öpücük ister. Hurilika, onları öpüşürken görür. Hurizefran,

ayrıca, eğer nikah için seriata uygun yol bulursa Kadı'ya kırk bin kul, kırk bin at, kırk bin kuş vereceğini vaad eder. Bunun üzerine Kadı, tam Hemracan'ı Hurizefran'a ayarlamak üzereyken Hurilika ona öyle sert bakar ki, Kadı ne diyeceğini bilemez. Hiddetlenen Hurizefran Kadı'ya "senin kızın da bu derde katlansın" diye beddua eder ve onu öldürmek ister, fakat Hurilika buna engel olur. Bu rezilliğe dayanamayan Hurizefran intihar eder.

Bu epizot, hikayemizin diğer varyantlarında da aynı olmakla beraber, Hurizefran ve Kadı'nın akibeti biraz farklılık arz etmektedir.

1- Hikayenin Hoten varyantında sahtekarlık yapan Kadı, Hurizefran tarafından asılarak öldürülür. Hurizefran kardeşiyle barışır.

2- Hikayemizin Tarancı varyantında ise Hurilika, Kadı'yı affeder.

3- Kızgız varyantında Hurizefran Kadı'ya "Kızın, senin istemediğin birine aşık olsun, üzerine evin çöksün" diye beddua eder. İki kardeş barışır.

4- Türkmen varyantında ise Hurizefran, Kadı'nın burnunu kulağını keser ve eseğe ters bindirip teşhir eder.

Hurilika-Hemracan hikayesinin Özbek varyantında bu epizot epey değişiktir. Hikayemizin 11. epizotu üzerinde dururken, bülbülü bulan küçük kardeşin yakalandığını

belirtmiştik. Bu epizotta küçük kardeş, hükümdar tarafından atla dokuz aylık mesafede bulunan bir şehrin padişahının kızını getirmeye gönderilir. Kızı getirdiği takdirde bülbülü alacaktır. Bunun üzerine küçük kardeş, Maymun Şehzade ile dokuz ay yolculuk edip büyük bir şehre gelir ve Maymun Şehzade'nin dokuz gün dokuz gecede kazdığı tünelden padişahın kızının sarayına ulaşır. Prensesi kırk cariyesinin ortasında otururken görür. Cariyelerin uyuduğu bir anda prensesin uyuduğu altın kutuyu açar ve ona aşık olur. Tam onu öpmek üzereyken uyanan prenses tarafından yakalanır ve şehrin padişahı tarafından öldürölmek istenir. Fakat vezirin tavsiyesiyle otuz aylık mesafedeki Derya'ı Kulzum'un karşı yakasında bulunan Azrakı adlı bir cadının bir aylık yolu göz kırpıncaya kadar katedebilen Karakaldığaç adlı atını getirmeye gönderilir. Padişah bunun karşılığında kızını vereceğini söyler. Bunun üzerine küçük kardeş, Maymun Şehzade ile uzun yolculuklardan sonra Derya'ı Kalzum'a ulaşır ve Maymun Şehzade'nin kırk gün kırk gece süren çalışmasıyla tamamladığı tünelden girip atı alıp çıkar. Atı aldıktan sonra Maymun Şehzade ile birlikte prensesin bulunduğu şehre döner ama Maymun Şehzade atı padişaha vermeye razı olmaz, kendisi at kılığına girerek padişahı kandırır. Küçük kardeş, sahte at karşılığında prensesi alır, at kılığındaki Maymun Şehzade de gizlice kaçar. Küçük kardeş, Maymun Şehzade ile beraber, bu kez bülbölün bulunduğu şehre gelir. Bu sefer de Maymun Şehzade güzel bir kız kılığına girerek padişahı kandırır.

Sonunda küçük kardeş bülbülü elde eder, prensesi de kaptırmaz. Maymun Sehzade'nin daveti üzerine onun sarayına varır. Maymun Sehzade çok güzel bir peri kızına dönüşür. Küçük kardeş ona aşık olur ve onunla evlenmek ister. Maymun Sehzade bunu kabul etmeyince, küçük kardeş ona neden bu kadar yardım ettiğini sorar. Peri, zalim padişahın bir kuş için halka daha fazla zulüm etmemesi için yardım ettiğini söyler.

Gördüğümüz gibi, bu epizot, bazı farklılıklar haric, hikayenin bütün varyantlarında hemen hemen aynıdır. Bu benzerlik, incelediğimiz motiflerde de görülmektedir. Aşağıda bu epizotta yer alan bazı benzer motifler üzerinde duracağız:

1. Üç aylık mühlet verme

Halk hikaye ve masallarında, bir de, kahramanın görevini yerine getirmesi için belli bir süre tanıma, yani mühlet verme motifi vardır. Bu mühlet, bazen "üç gün", "üç ay", "yedi gün", "yedi yıl", "kırk gün" olabilmektedir. Bu motif, hikaye ve masallarda maceranın duraksanmadan gelişmesini sağlamakla birlikte, kahramanın sorumluluğunu arttırmaktadır. Çünkü kahramanın, verilen bu süre içinde görevini yerine getirmesi şarttır. Aksi halde ölümle karşı karşıya kalacaktır. Mühlet verme motifi, hikayemizin bazı varyantlarında da kullanılmıştır. Mesela, hikayenin Uygur ve Türkmen varyantlarında padişah çocuklarına bülbülü bulup getirmeleri için üç aylık bir süre tanımaktadır. Aksi halde kendisinin öleceğini söyler. Bu nedenle Hemracan sevgilisine bülbülü üç ay içinde bulmak zorunda olduğunu bildirir. Bunun üzerine

olaylar yeni bir yön kazanır.

2. Aranılanın bulunması

Sözlü anlatım türlerinde kahramanın zaman zaman babası ya da bir hükümdar tarafından tılsımlı bir nesneyi bulup getirmeye gönderildiği görülür. Mesela "Prens Kalyanamkara ve Papamkara" hikayesinde iyi düşünceli şehzade, Halkı sefillikten kurtarmak için denize "Cin Temeni Taşı"nı aramaya gider. "Üç kardeş" masalında padişahın üç oğlu vezirin çok güzel kızına sahip olmak için en kıymetli hediye aramaya çıkar ve sonunda birinci kardeş uçan halıyı, ikinci kardeş uzağı gösterebilen aynayı, üçüncü kardeş ise ölümcül hastayı diriltten elmayı bulur (1). Tabii ki kahramanlar bu tür tılsımlı nesneyi bulmak için çeşitli zorlukları hatta ölüm tehlikelerini aşarlar. İşte hikayemizde bu motifin güzel bir örneğini görmekteyiz. Babasının rüyasında gördüğü hayali bülbülü aramaya koyulan kardeşlerden en küçüğü çeşitli zorluk ve tehlikeleri aşarak sonunda bülbülü bulur.

Burada önemli bir husustan bahsetmek istiyoruz. Hemracan'ın hayali bülbülü arayıp bulmasında, sevgilisinin olağan üstü yardımlarını gözardı edemeyiz. Hikayede Hurilika'nın Hemracan'a çeşitli yollarla yardım ettiği görülmektedir. Mesela:

a) Hikayenin Uygur varyantında Hurilika, Kaknus adındaki bir devi Hemracan'a yardım etmekle görevlendirir. Kaknus, Hemracan'ı bülbülün bulunduğu Bağsimen'e götürür.

b) Hoten varyantında ise, Hurilika'nın talimatıyla kardeşi Hurizefran'ın sarayında bulunan bir dev yardımcı olur.

c) Hikayemizin Kırgız varyantında Hurilika; Aster adlı devini Hemracan'ı bülbülün bulunduğu Samun Bağı'na götürmekle görevlendirir.

d) Türkmen varyantında ise Hestiruh devi görevlendirir. Hestiruh Hemra'yı İrenbağ'a götürüp bülbül konulan altın kafesi ona verir.

e) Tarancı varyantında Hurilika, bizzat kendisi yardıma koşar. Hemra'yı 500 senelik bir mesafeye bir göz kırpinca ulaştırır.

Demek ki Hurilika, Hemracan'ın hayali bülbülü bulmasında bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ama işe aşk karıştığı için hikayede bu durum kolayca fark edilmez, çünkü Hurilika sevgilisi için yapması gerekeni yapmıştır.

3. Altın Kafes

Hikayemizin bütün varyantlarında dikkatimizi çeken diğer bir unsur da altın kafes motifidir. Türk edebiyatı geleneğinde sık sık görülen bu motif, bize hapsolunan özgürlüğün simgesini vermektedir. Bu motifin Ali Şir Nevai nin şiirlerinde görülmesi, bunun oldukça eski bir motif olduğunu kanıtlamaktadır. Şiirde bu motif şu biçimde geçmektedir;

Ğurbette garip şedman bolmas émiş

El anğa sefik ü mihriban bolmas émiş

Altun kafes icre ger kızıl gül bütse
Bülbülga tiken dek asyān bolmas émis (2).

4. Yasāğı çigneme

Vladimir Propp'un "Masalın Biçimbilimi" adlı kitabında isaretleriyle gösterdiği bu motif (3) hikaye ve masalarda maceraya yeni bir yön vererek devam ettirmede çok önemli fonksiyona sahiptir. Halk hikaye ve masallarımızda kahramanlar, yapmamaları gereken hareketleri yapmaları sonucu yeni bir takım maceralara itilirler. Bu motifin hikayemizde de aynen uygulandığı görülmektedir. Mesela, hemen hemen bütün varyantlar da Hemra, açmaması gereken altın kafesi açar ve sonuç olarak ta yakalanır. Böylece macera yeni bir yönde gelişir. Bu motif, hikayede "Kahramanın yok edilmek istenmesi", "Kahramanın kurtarılması" gibi motifleri beraberinde getirerek bir motifler zincirini oluşturmuştur.

5. Kahramanın yok edilmek istenmesi

Bu motif, hikayede kahramanın muradının sağlanmasında bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Tabii ki bu engellerin en tehlikelidir. Çünkü kahraman ölümle karşı karşıyadır. Hikayemizin özbek varyantı hariç bütün varyantlarında yasāğı çignemesi sonucu yakalanan Hemra, Hurizefran'ın devleri tarafından yedi kat gökyüzünden yere bırakılmak suretiyle öldürülmek istenmektedir. Özbek varyantında ise yasāğı çigneyen küçük kardeş, hükümdar

tarafından öldürülmek istenir. Ancak vezirin tavsiyesi üzerine atla dokuz aylık mesafede bulunan bir şehrin padişahının kızın getirmeye gönderilir.

6. Kahramanın kurtarılması

Yasağı çigneme motifinin oluşturduğu motifler zincirinin bir parçası olan bu motif, hikayenin devamını sağlamada son derece önemlidir. Hikayede başlatılan maceranın sürmesi ve bir sonuca bağlanması için kahraman mutlaka kurtarılmalıdır. Bu motif hikayemizde işte bu fonksiyona sahiptir. Hikayemizin özbek varyantı hariç hepsinde gökyüzünden yere yuvarlanmakta olan Hemra, Hurilika'nın devleri tarafından kurtarılır. Böylece macera kesintisiz gelişme imkanına kavuşur.

Burada hemen şunu da belirtelim ki, kahramanın kurtarılması terimi, kahramanın ölümden kurtarılması, hastalığının iyileştirilmesi ve müşkül vaziyetten kurtarılması gibi kavramları kendi içerisine almaktadır. Çünkü bazen hastalık da kahramanı ölüme götürebilir. Hikayemizde Hemra, gökyüzünde yuvarlanırken kurtarılır ama ölüm tehlikesinden tamamen kurtulmuş değildir, yani bayılmış bir haldedir. Bu durumda kahramanın iyileştirilmesi sözkonusudur. Kahramanın iyileştirilmesi de varyantlara göre değişmektedir.

a. Hikayemizin Uygur varyantında Hurilika, bayılmış haldeki sevgilisini iyileştirmek için hekimlerden çeşitli ilaçları kullanmalarını, gerekirse kendi organlarını

sevilisine nakletmelerini ister. Cesitli ilaçları kullanmalarına rağmen, Hemracan iyilemez. Sonunda Hurilika sihirli örtüsüyle Hemracan'ın yüzünü örter ve Allah'tan sevgilisine Şifa dileyip mnacet okur. Bu sırada Kaf Dağı tarafından tatlı bir rüzgar esip Hemracan'ın yüzündeki örtüyü oksayarak geçer, Hemracan iyileşir.

b. Hikayemizin Tarancı varyantında Hurilika, ülkesindeki tüm hekimleri getirip bayılmış olan sevgilisini tedavi ettirir. Hemracan kırk günde iyileşir.

c. Kırgız varyantında ise; Hurilika sevgilisini iyileştirmek için hekimlerden bütün ilaçları kullanmalarını, hatta kendi organlarını söküp sevgilisine nakletmelerini ister.

d. Türkmen varyantında Hurilika, mneccimlerden sevgilisini iyileştirmenin ilacını bulmasını ister.

Bu motif, sevgililerin birbirlerine olan bağlılığını ve aşkını en güzel Şekilde yansıtmaktadır.

7. Devler ve Cadılar

"Masallarda devler ve cadılar çoğu kez insan muhitinin dışında, çok sınırsız mesafelerde yaşarlar. Masal kahramanı uzun ve msakkatlı bir yolculuktan sonra bunların bulunduğu yere varır, bazıları da yer altı dünyasında yaşarlar ve bir kuyudan bu dünyaya inerler". "Bu dünyalarda ve uzak yerlerde yaşayan devler çok güçlü, kuvvetli hatta insan eti yiyen

birer varlık olarak görülmelerine rağmen, masal yapısı içinde her zaman kahramana yenilirler ve çoğu zaman da öldürülürler. Bir çok masalda insan vasıflarına yaklaşan bu engelleyici ve çoğu zaman davranışları ile yok etmeye kararlı görünen tipler bazı hallerde ev bark, çoluk çocuk sahibidirler" (4).

Ancak çoğu kez engelleyici ve yok edec olan bu tipler, hikayemizde farklı bir biçimde yani insana yardım eden sadık birer hizmetkar olarak görülmektedir. Mesela:

1- Hikayemizin Uygur varyantında, zaman zaman Hemracan'a yardım eden Kaknus adında bir dev bulunmaktadır.

2- Hoten varyantında da Hurilika'nın kardeşi Hurizefran'ın bağındaki bir dev Hemra'ya yardım etmektedir.

3- Hikayemizin Kırgız varyantında Aster adlı bir dev, Hemra'ya yardım eder.

4- Türkmen varyantında ise Hemra'ya yardım eden Hestiruh adında bir dev vardır.

Bu devlerin insan vasıflarına yaklaşan en belirgin özelliklerinden biri, onların insanlarla konuşmasıdır. Hikayemizin hemen hemen bütün varyantlarında yukarıda bahsi geçen devlerin insan gibi konuştuklarını görmekteyiz.

8. Kardeşin, kardeşinin sevgilisine aşık olması

Halk hikayelerinde "Sevgilinin bir başkasıyla evlendirilmek istenmesi" diye bilinen motifin değişik bir şekli olan bu motif, sevgililerin aşkını engelleyici bir

faktör olarak görülmektedir. Kardeşin, kardeşinin sevgilisine aşık olması, kayınvalidenin damadına aşık olması, babasının oğlunun hanımına göz dikmesi (6) gibi motifler, Türk halk hikayelerinde görülen motiflerdir. Hikaye ve masallarda maceranın yenilenmesi ile duygu ve düşüncelerin sürekliliği, gerginliği sağlanır ve bu yolla gelişmekte olan bir akibetin istenmeyen istikameti değiştirilmeye çalışılırsa da, sonuç değişmez. Kahraman ne kadar sıkıntı çekerse çeksin, sonunda istediği gerçekleşecek rakiplerinden gelen her türlü engel asılacaktır. Bunun bir örneğini hikayemizde görmekteyiz. Hikayemizin Özbek varyantı hariç bütün varyantlarında Hurizefran, kardeşi olan Hurilika'nın sevgilisi Hemra'ya aşık olur ve şeriatı tanımadan onunla evlenmek ister. Hurilika ise bu konuyu şeriatın hükmüne bırakır. Fakat ileride göreceğimiz gibi Hurizefran'ın bu gayri mesru isteği bir sonuca ulaşamaz.

9. Entrika çevirme ya da hile yapma

Epik eserlerde kötü karakteri temsil eden tiplerin bazı haksız isteklerini gerçekleştirebilmek için zaman zaman gayri mesru yollara başvurdukları, hatta hatta entrikalar çevirdiği görülür. Hikayemizde de Hurizefran, kardeşinin sevgilisine sahip olabilmek için şeriatı temsil eden Kadı'ya büyük miktarda rüşvet vererek Hemracan'la nikahlanmaya müsade ister. Kadı da şeriat kurallarını bir yana bırakarak Hurizefran'dan otuz öpücük ister. Hurizefran Kadı'nın isteğini kabul eder. Ayrıca ona yine kırk bin sehir, kırk bin

köle, kırk bin at, kırk in kuş vereceğini vaat eder. Bu pazarlık neticesinde Kadı, Hurizefra'nın yanında yer alır. Ancak sonunda hak yerini bulur. Bu entrika ve hileler, Hurilika tarafından hüsrana uğratılır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Hemracan'ın babasının rüyasında gördüğü bülbülü bulma zorunluluğu, onun sevgilisine kavuşmasına bir vicdani engel teşkil etmektedir. Çünkü Hemracan sevgilisini bulmasına rağmen babasının isteğini yerine getirme görevi onu tehlikelere iter, hatta ölüm ile karşı karşıya getirir. Hemracan'ın yasağı çiğnemesi sonucu yaşanan maceralar, hikayede tansiyonu zirveye ulaştırmıştır. Bu macerada Hurilika'nın galip gelmesi, Heracan'ın kurtarılması ise Hurilika ve Hemracan'ın olağanüstü özelliklerinin en belirgin ifadesidir. Tabii ki bunlar, hikaye düzenin bir neticesidir.

NOTLAR

- 1) ALİ ÖZTÜRK. Türk Anonim Edebiyatı, İstanbul, 1985.
s.99
- 2) Haz. TAYİPCAN ALİ, Yeni Rübailer, Milletler Nesriyatı,
Pekin, 1988, s.10
- 3) VLADİMİR PROPP, Masalın Biçimbilimi, İstanbul, 1985,
s.37
- 4) ALİ ÖZTÜRK, Türk Anonim Edebiyatı, s.135
- 5) Destanlar. Türkmenistan Nesriyatı,
Aşgabat, 1982, s.7-64
- 6) FİKRET TÜRKMEN, Tahir ile Zühre, Kültür ve Turizm
Bakanlığı, Ankara, 1983, s.99

IV. EPİZOT HEMRACAN'IN YURDUNA DÖNÜŞÜ

Bu epizot aslında maceranın sonuca ulaşmasını sağlayacaktır ama, büyük kardeşlerin, küçük kardeşini kıskanmaları sonucu olaylar bir başka yönde gelişir. Kısacası, hikayede yer alan esas kahramanların karakterleri bu epizotta belirlenecektir.

Hikayemizin Uygur varyantında Hemracan, bülbülü elde ettikten sonra sevgilisi Hurilika'ya bülbülü babasına götürmek istediğini söyler. Hurilika buna razı olmasa da çaresiz Hemracan'ı yolcu etmek zorunda kalır. Vedalaşırken Hemracan'a saçlarından bir tel verir ve darda kaldığında yakmasını söyler. Hurilika'nın emriyle Kaknus adlı dev, Hemracan'ı kardeşlerinden ayrıldığı üç yol ayrımına kadar götürür. Hemracan, Kuknus'u mekanına geri gönderdikten sonra kendisi kardeşlerini aramaya gider. Uzun bir yolculuktan sonra bir şehre gelir ve burada sokak sokak dolaşırken kardeşlerini bir lokantada bulur. Kıyafet değiştirerek kardeşlerinden hal ehval sorar ve sonra da kendisini tanıtır. Üç kardeş birbirleriyle buluşmanın sevincini yasarlar. Hemracan, kardeşlerinin lokanta sahibine ödemesi gereken borçları ödeyerek yurduna geri dönmek üzere hep birlikte yola koyulurlar. Yolun yarısına gelindiğinde bir kuyuya rastlarlar. Üç kardeş burada dinlenmeye karar verirler. Uzun yolculuktan yorulan Hemracan burada uyuyakalır. Bu arada büyük kardeşler düşünür ki, babası, bülbülü Hemracan'ın bulduğunu öğrenirse kendileri için ayıp olacaktır. Sonunda,

Hemracan'ın iki gözünü oyup kendisini kuyuya bırakma, bülbulü kendileri götürüp babasının büyük takdirini kazanma konusunda anlaşırlar ve anlaştıkları gibi Hemracan'ın iki gözünü oyup, kendisini kuyuya bırakırlar ve bülbulü alıp giderler.

Bu epizot, hikayenin özbek varyantı hariç bütün varyantlarında, Uygur varyantındakiyle aynı semayı takip etmektedir. Fakat bazı farklılıklar da söz konusudur. Bu epizotta göze çarpan farklı unsurları şu şekilde gösterirsek yerinde olacaktır kanısındayız:

1- Hikayenin Tarancı varyantında, kendi aralarında anlaşılan büyük kardeşler, Hemra'yı öldürmek isterler, Hemra, kardeşlerinden öldürmeden iki gözünü oyup kendisini kuyuya bırakmalarını rica eder. Bunun üzerine büyük kardeşler, Hemra'nın iki gözünü oyup bülbulü verirler. Bülbul gözleri kanatları altına saklar.

Hikayemizin Kırgız varyantında, bu epizot, Hoten, Tarancı varyantındakiyle aynıdır.

Türkmen varyantında ise, Hemra, kardeşlerini arayıp bir şehre varır ve kardeşlerini bir lokantada çalışırken bulur. Kardeşlerinin durumunu öğrendikten sonra, o şehrin kumarbaz kız padisahı ile kumar oynar ve kızı yener, yendiği kızı büyük kardeşine, kızın Sagul adındaki bir perisini ise ortanca kardeşine alır. Burada düğün yaparlar. Hep birlikte yurtlarına dönmek üzere yola koyulurlar. Yolda, büyük kardeşler Hemra'yı öldürmek isterler. Hemra yalvarır. Bunun

üzerine bülbül dile gelerek Hemra'nın iki gözünü oyup kendisine vermesini ister. Büyük kardeşler de, Hemra'nın iki gözünü oyup bülbüle verir, kendisini ise kuyuya bırakırlar.

Dikkat edecek olursak, bu epizotta bastan beri sözünü ettiğimiz bülbül de devreye girmektedir.

1- Hikayemizin Uygur varyantında bülbül, Hemra'nın büyük kardeşleri tarafından çıkarılan gözlerini boğazında saklar.

2- Hikayenin Hoten varyantında ise kanatları altına saklar.

3- Türkmen varyantında bülbül dile gelerek Hemra'yı öldürmeden iki gözünü oyup kendisine vermesini söyler.

Hikayenin Özbek varyantında ise, bu epizot değişik bir biçimde anlatılmaktadır. Küçük kardeş, maymun peri ile vedalaşırken maymun peri ona saçlarından bir telini verir ve zorluklarla karşılaştığında yakmasını söyler. Küçük kardeş yola koyulup kardeşlerinden ayrıldığı üç yol ağzına gelir ve kardeşlerinin dönmediğini öğrenince, onları aramaya gider. Bir şehre gelip kardeşlerini bir lokantada çalışırken bulur ve onları alıp birlikte geri döner, yolda büyük kardeşler, küçük kardeşe suikast düzenler, fakat prensesin uyarmasıyla küçük kardeş ölüm tehlikesini atlattır. İkinci kez düzenlenen suikastte, küçük kardeşin ayakları kılıçla kesilir. Büyük kardeşler, küçük kardeşin bulduğu at, prenses ve bülbülü alıp yurtlarına dönerler. Küçük kardeş ise, çölde bırakılır.

Bu epizotta büyük kardeşlerin küçük kardeşe yaptıkları ihanet, çözümlenmeye başlayan olayın bir başka yönden

gelismesine neden olmaktadır. Bu epizotta bütün varyantlar için ortak olan su iki husus dikkatimizi çekmektedir.

1- Üç tel saç

Dr. Otto Spies'in Tevrat'ta da aynen mevcut olduğunu belirttiği (1) üç tel saç motifi sözlü gelenekte oldukça yaygın olan bir motiftir. Hikaye ve masallarda aramızda, derviş ya da olağanüstü özelliğe sahip kimseler, yardım etmek istedikleri kahramana saçlarından üç tel (bazen bir tel) verirler. Bu telleri yanında bulunduran kahraman nerede olursa olsun onu yaktığı zaman saçı veren şahıs o an peyda olur ve darda kalan kahramana yardım eder. Mesela, "Cemsid ile Hursid" hikayesinde peri kızı Hurizad, aşık olduğu Cemsid'e saçlarından üç tel verir ve zor durumda kaldığında bu tellerden birini yakarsa kokusunu duyarak yardıma kosacağını söyler. Gerçekten de, Cemsid darda kaldığı zaman Hurizad'ın verdiği saç tellerinden birin yakar, Veyis Nazperver uçarak gelip onun imdadına yetişir (2). Dikkat edecek olursak, bu motifin burada bir iletişim aracı olarak kullanıldığını farkedebiliriz. Halbuki Dr. Otto Spies bu motifin bir başka yönüne dikkat etmiştir. Ona göre, saç, kahramanın kuvvetini gizlediği bir yerdir. Kahraman, bu saçlardan mahrum kaldığı anda tüm kuvvetini kaybeder. Mesela, MELİK ŞAH hikayesinde, Melik Şahın validesi, Melik Şahın güç kuvvetini gizlediği saçını hileyle öğrenir ve onu keser. Sonra da Melik Şah'ın gözlerini çıkarıp onu kuyuya attırır (3). ÜÇ KIL masalında düşmanını yenen Şehzade, düşmanının kızını alır.

ancak kız Sehzade'nin içinde üç kıl bulunan sihirli muskasını öğrenir ve sonunda kahraman kör edilir (4).

Hikayemizde ise, bu motif, bir iletişim aracı olarak görülmektedir. Varyantların hepsinde Hurilika, yurduna dönecek olan sevgilisine saçlarından bir tel verir ve zorluklarla karşılaştığında onu yakmasını söyler. Bir sonraki bölümde göreceğimiz gibi, Hemracan, saçlarını yakar ve o an Hurilika, devleriyle birlikte peyda olur ve sevgilisine yardım eder.

2- Kahramanın kör edilip kuyuya atılması

Kar'an-ı Kerim'deki Yusuf peygamber Kıssası'nda rastlağımız bu motif, Türk halk edebiyatı geleneğinde de eskiden kullanılagelen bir motiftir. Halk hikaye ve masallarımızda kardeşin, kardeşine yapacağı ihanet genellikle bu motif ile gerçekleşmektedir. Mesela, MELİK ŞAH hikayesinde Melik şah'ın validesi, Melik Şah'ın gözlerini çıkarıp, onu bir kuyuya attırır. Bir Türkmen masalında babalarının isteği üzerine, bir altın kuşu bulmak için yola çıkan üç kardeşten büyükleri kıskançlık sebebiyle küçük kardeşlerinin gözlerini kör ederler(5). Muradına Nail Olmayan Dilber adlı bir Kıbrıs Türk masalında "teyze", yolda verdiği suya karşılık olarak, kızın gözlerini alır, sonra da onu bir kuyuya atar(6). İslamiyet etkisi dışında meydana gelen Uygurca metinlerden Prens Kalyanamkara ve Papamkara hikayesinde de Kötü Düşünceli Sehzade, kardeşi olan iyi düşünceli sehzade'nin başarısını

kıskanarak onun gözlerini kör eder.

Bu motif, Hurilika-Hemracan hikayesinin özbek varyantı haric bütün varyantlarında kullanılmıştır. Büyük kardeşler, bülbülü bulan küçük kardeşlerini kıskanarak, onun gözlerini oyup kendisini bir kuyuya bırakırlar.

Hikayemizin özbek varyantında ise, bu motif daha farklıdır. Büyük kardeşler, küçük kardeşin başarısını kıskanarak onun ayaklarını kılıçla keser ve onu çölde bırakırlar.

Hurilika-Hemracan hikayesinin bu epizodu, hikayeye iştirak eden esas kahramanların karakterlerinin belirlilik kazanmasında çok önemli ehemmiyete sahiptir. Mesela, Hemracan'ın bülbülü elde ettikten sonra kardeşlerini araması ve kardeşlerini bulup yurduna birlikte dönmek istemesi onun dürüst, iyi kalpli karakterini gösterirken, buna karşılık büyük kardeşlerin onu kıskanarak gözlerini oyup kuyuya atmaları onların nankör egoist karakterini acığa çıkarmaktadır. Bu epizot aynı zamanda kahramanın muradının sağlanmasında en büyük engellerden birini teşkil etmektedir.

NOTLAR

- (1) Dr. OTTO SPIES. Türk Halk Kitapları,
Ceviren: Behcet Gönül, 1941, İstanbul,
s.31
- (2) ALİ ÖZTÜRK, Türk Anonim Edebiyatı, 1985, İstanbul,
s.111
- (3) Dr. OTTO SPIES, Türk Halk Kitapları, s.31
- (4) W.EBERTHART, P.N.BORATAV, Türk Halk Masalları Tipleri,
Wiesbaden, 1953, s.84
- (5) ALİ ÖZTÜRK, Türk Anonim Edebiyatı, s.130
- (6) ALİ BERAT ALPTEKİN, Kıbrıs Türk Masallarının Motif Tip
ve Formel Yapısı, Türk Dünyası
Araştırmaları, 74, Ekim 1991, s.74

V. EPİZOT

HEMRACAN'IN AKİBETİ

Bu epizot hikayenin son aşamasını yani sonucu teşkil etmektedir. Babalarının rüyasında gördüğü hayali bülbülü aramaya çıkan üç kardeşin en küçüğünün başarısı, kötü tipi temsil eden büyük kardeşlerin mağlubiyeti bu epizotta anlatılmıştır. Aşağıda bu epizotun varyantlarındaki durumu incelenmiştir.

Hikayenin Uygur varyantında büyük kardeşler, Hemracan'dan bülbülü ele geçirip onu babalarına kendileri götürürler. Padişah küçük oğlunun dönmediğini öğrenince çok üzülür ve bülbülden öterek kendisini teselli etmesini ister, ama bülbül ötmaz. Bu durum padişahın ızdırabını arttırır. Vezirin de bülbüle yalvarması üzerine, bülbül dile gelerek padişahın sazcılarını toplamasını ister ve sazcıların eşlik etmesiyle şiir söyler. Söylediği şiirde yolda olup bitenleri padişaha anlatır. Padişah büyük oğlanlarına çok kızar. Oğlanları ise babalarına küçük bir kuşun söylediklerine inanmamasını söylerler. Bunun üzerine bülbül padişahı Hemracan'ın bırakıldığı kuyuya götürür. Hemracan'ın kız kardeşi urgan gibi uzun saçlarını kesip birbirine bağlayıp kuyuya indirir. Hemracan tırmanarak kuyudan çıkar ve herkesle kucaklaşıp görüşür. Hemracan Hurilika'nın verdiği bir tel saçı yakar ve derhal Hurilika peyda olur. Hurilika kör edilen sevgilisini görünce çok üzülür. Bu arada bülbül dile gelerek Hemracan'ın gözlerini boğazından çıkarır. Hurilika, Hemracan'ın gözlerine dua edip münacat okur ve Hemracan'ın

gözleri açılır. Sonra onlar beraber sehre dönerler ve Hurilika ile Hemracan yurt halkına kırk gün kırk gece düğün yapar, ziyafet verir. Hüsrev padişah öldükten sonra, halk Hemracan'ı padişah yapar. Heracan'la Hurilika bir ömür mutlu yaşarlar.

Hikayenin Hoten varyantında ise büyük kardeşler bülbülü ele geçirdikten sonra kendileri götürüp babalarına teslim ederler. Padişah çok sevinir, ama bülbül hiç ötmez. Padişah buna kızarak bülbülü öldürmek ister. Bülbül, Allah'tan kendisine dil vermesini diler ve dile gelince padişaha gerçeği anlatır. Kanatlarının altında sakladığı gözleri gösterir. Padişah büyük oğlanlarını zindana atar ve bülbülü takip ederek hemra'nın bırakıldığı kuyuya gelir ve Hemra'yı kuyudan çıkarır. Hemra, Hurilika'nın verdiği bir tel sacı yakar ve derhal Hurilika peyda olur. Hurilika Hemra'nın gözlerini yerine yerleştirep ab-i hayatla yıkar ve bir çiçeği sevgilisine kokutturur. Bunun üzerine Hemra'nın gözleri açılır ve ailesiyle görüşür. Padişah, Hemra ve Hurilika için kırk gün kırk gece düğün yaptırır. İki genç birbirine kavuşup mutlu yaşarlar.

Hikayenin Özbek varyantında, bu epizot muhteva ve motif bakımından diğer varyantlardan farklılık arz eder. Büyük kardeşler atı, prensesi ve bülbülü ele geçirdikten sonra geri döner ve onları babalarına teslim ederler. Ama bülbül ötmez, at kışnemez ve prenses yemek yemez.

Ayağı kesilip çölde bırakılan küçük kardeş ise üç gün üç

gece sonra kendisine gelir ve maymun perinin verdiği saçın ucunu yakar. Maymun peri peyda olur ve küçük kardeşi kendi babasının yanına gönderir. Küçük kardeş kırk günde iyileşir ve tekrar maymun perinin yanına geri döner. Maymun peri küçük kardeşi dilenci kılığında yurduna gönderir.

Padışahın, bülbülün ötmemesi, atın kişnememesi ve prensesin yemek yememesinden dolayı canı sıkılmaktadır. Bu arada saraya bir dilenci girer. Dilenciği gören bülbül öter, at kişner ve prenses altın kutudan çıkıp eğlenmeye başlar. Padışah dilencinin başına para yağdırır. Dilenci kendinin dilenci olmadığını söyler ve bülbül dile gelip ona şahit olur. Padışah gerçeği öğrenir ve yurduna kırk gün kırk gece düğün ziyafeti verip prensesi küçük oğluna nikahlar.

Hikayenin Tarancı varyantında bu epizot, Uygur varyantındakiyle hemen hemen aynıdır.

Hikayemizin Kırgız varyantında ise Hemra'nın akibeti verilmemistir. Büyük kardeşler Hemra'nın gözlerini oyup kendisini kuyuya bırakıp yurtlarına dönerler. Küçük kardeşinden ele geçirdikleri bülbülü kendileri bulmuş gibi gösterip babalarına teslim ederler. Küçük oğlunun dönmediğini gören padışah büyük bir ıstırap içine girer. Sonra da bülbül ona bütün gerçeği anlatır. Hikaye Hemra'nın babası ve annesinin ağıtıyla son bulmaktadır.

Türkmen varyantında büyük kardeşler, bülbülü alıp yurtlarına dönerler ve onu babalarına teslim ederler. Padışah Hemra'yı sorduğunda büyük kardeşler onu görmediklerini

söylerler ve babalarını küçük bir çocuğu böyle zor bir işe göndermekle suçlarlar. Padişah bülbül için sevdiği oğlundan ayrıldığını zannederek bülbülü öldürmek ister. Bunun üzerine Hemra'nın annesi ve Kasım vezir, bülbüle Hemra'yı sorarlar. Bülbülde sazıcı ister ve müzik eşliğinde siirle olup bitenleri anlatır. Padişah iki oğlunu öldürmek ister, Kasım vezir'in tavsiyesiyle onları öldürmez. Padişah bütün yurt halkından Hemra'yı bulmasını ister. Kendisi de bülbülü takip ederek Hemra'nın bırakıldığı kuyuya gelir ve Hemra'yı kuyudan çıkarır. Hemra Hurilika'nın verdiği bir tel saçı yakar ve o an Hurilika peyda olur. Hurilika bülbülün kanatlarının altında sakladığı gözleri alıp Hemra'nın gözlerine yerleştirir. Hestiruh'a İrenbağ'dan bir beyaz çiçek, bir kırmızı çiçek ve bir kase ab-i hayat getirmesini emreder. Bu şeyler getirildikten sonra ab-i hayatla Hemra'nın gözlerini üç defa yıkar: kırmızı çiçekle gözleri sarar, beyaz çiçekle yerine oturtur. Hemra'nın babası, annesi ve kız kardeşi Allah'tan Hemra'ya şifa vermesini diler ama Hemra yine göremez. Bunun üzerine Hurilika Allah'tan sevgilisi için şifa diler, bu kez Hemra'nın gözleri görmeye başlar ve yurtdaşlarıyla görüşür. Hurilika padişahlığını Sumun adlı perisine devredip Hemra'nın yurduna yerleşir. Padişah da padişahlığını Hemra'ya devreder. Oniki gün oniki gece düğün yapılır. Hemra ile Hurilika bir ömür boyu çok mutlu yaşarlar.

Görüldüğü gibi bu epizot, değişik varyantlarda birbirinden ufak tefek farklarla ayrılmaktadır. Ama dikkatle

bakıldığında bütün varyantlar için ortak olan şu unsurlar göze çarpar.

1- Kör olan gözlerin iyileştirilmesi

Bu motif Türk halk hikaye ve masallarında çok yaygın ve eskiden beri kullanılan gelen motiflerin biridir. İslami kaynaklarda kökü, Kur'an-i Kerim'deki Yusuf Peygamber Kıssası'na kadar uzanan bu motifin, İslamiyet etkisi dışında meydana gelen Uygur'ca metinlerden "Prens Kalyanamkara ve Papamkara" hikayesinde de görülmesi, bunun kaynağı hakkında kesin bir şey söylememizi olanaksız kılmaktadır. Biz ancak bu motifin sözlü anlatım türlerindeki kullanılış biçimini gözden geçirmekle yetineceğiz.

bilindiği gibi bu motif, halk hikaye ve masallarında birbirinden farklı şekillerde kullanılmaktadır. Mesela, Kur'an-i Kerim'deki Yusuf Peygamber kıssasında Yakup Peygamberin kör olan gözleri, oğlu Yusuf'un gönderdiği gömleği sürmesiyle görürken, Asüman ve Zeycan hikayesinde Asüman'ın pederinin kör olan gözleri, dervişin verdiği toprağı sürmesiyle iyileşmektedir. Melik Şah hikayesinde, Melik Şahın gözleri bir ağacın yaprağını sürmekle iyileşir. Terzi ile Kunduracı masalında Terz'nin kör olan gözleri yabancı otlarla iyileştirilir.

Bu motif, incelediğimiz varyantlarda da çeşitli şekillerde görülmektedir. Mesela;

a- Hikayenin Uygur varyantında Hurilika, bülbülün

boğazında sakladığı gözleri Hemracan'ın göz çukuruna yerleştirir ve dua edip münacat okur. Bunun üzerine Hemracan'ın gözleri açılır.

b- Hikayemizin Hoten varyantında Hurilika, Hemra'nın gözlerini yerleştirip ab-i hayat'la yıkar ve elindeki çiçeği Hemra'ya koklatır. Hemra'nın gözleri iyilesir.

c- Türkmen varyantında ise Hurilika bübülün kanatları altına sakladığı gözleri Hemra'nın göz çukuruna yerleştirir. ab-i hayat'la üç defa yıkar. Hestiruh'un İrenbağ'dan getirdiği kırmızı çiçekle gözleri sarar, beyaz çiçekle gözleri yerine oturtur. Hemra'nın babası, annesi ve kız kardeşi sırayla Allah'a dua edip gözlerinin iyileşmesini diler. Ama o yine de göremez. Bunun üzerine Hurilika Allah'tan sevgilisine şifa diler. Bu kez Hemra'nın gözleri açılır ve görür.

Hikayemizin Özbek varyantında ise bu motif değişik bir biçimde kullanılmıştır. Büyük kardeşler, küçük kardeşi kıskanarak kılıçla onun ayaklarını keser ve onu cölde yalnız bırakırlar. Sonra Maymun peri yaralanan küçük kardeşi iyileştirmek için babasına gönderir. Küçük kardeş kırk günde iyilesir.

Yukarıda gördüğümüz gibi bu motif hangi şekilde kullanılırsa kullanılsın, hikayede oynadığı rol ve fonksiyon bakımından aynı ehemmiyeti haizdir.

2. En küçük kardeşin başarması

En küçük kardeşin başarması yahut küçümsenenin başarması kuralı halk hikaye, masal ve destanlarında sık sık kullanılan, kullanılış tarihi itibari ile de çok eski olan bir kuraldır. Uygurların Türeyiş Destanında Böğü Kağan, bes kardesten en küçüğüdür. Manas Destanı'nda Manas, Cakıp Han'ın üç oğulundan en küçüğüdür. Güzel olanın kazanması masalında üç şehzadenin en küçüğü başarır. Üç kardeş masalında da en küçük kardeş, ölümcül hastalığı iyilestiren elmayı bulup vezirin güzel kızıyla evlenir. Bu kuralı, Hint kaynaklı olan Prens Kalyanamkara ve Papamkara hikayesinde gördüğümüz gibi, İslam kaynaklı Yusuf Peygamber Kıssası'nda da görmekteyiz. Bunun gibi üç evlattan en küçüğünün başarısı işlenen hikaye ve masallarda çoğu zaman büyük kardeşler kıskançlık sebebiyle küçük kardeşe ihanette bulunurlar ama, bütün bunlara rağmen küçük kardeş başarır. Bu kural, hikayemizde aynen uygulanmıştır. Varyantların hepsinde küçük kardeş olan Hemra, büyük kardeşleri tarafından kör edilerek ölüme bırakılır. Ama sonunda Hemra kurtulur ve babasının isteği de yerine getirilir.

3. Düşmanı affetme

Ali Öztürk, TÜRK ANONİM EDEBİYATI adlı kitabında şöyle der: "Türk masallarında 'Affetme' anlayışı görülmez. Suçlular mutlaka cezalarını çekerler, hatta padişah olan baba bile küçük oğlana karşı hiyanet düşünen büyük oğullarını öldürtmekten çekinmez"(1). Ali Berat Alptekin de: "Masallarda

hainler mutlaka cezalarını çekerler. Ancak bazen kahraman, kardeşlerini affetmektedir. Halk hikayelerinin sonunda iyiler mükafatlarını alırlar, kötüler ise cezalarını çekerler" (2). demektedir. Hikayemizin incelemede kullandığımız varyantlarında ise bu kuralın değişik biçimlerde uygulandığı görülmektedir.

1- Hikayemizin Uygur varyantında Hemracan, kendilerine ihanet eden kardeşlerini "kötülüğe kötülük edilmez" diye affeder.

2- Hikayemizin özbek varyantında padişah küçük oğlundan büyük kardeşlerini cezalandırmasını ister, ama küçük kardeş onları affeder.

3- Tarancı varyantında ise padişah, Hemra'ya büyük kardeşlerinden istediği gibi intikam almasını söyler. Fakat Hemra "Onlar cahillikten bu işi yaptılar, ben onlara kötülük yapamam, onları affediyorum" der.

Hikayemizin yalnız Hoten ve Türkmen varyantlarında büyük kardeşler cezalandırılır.

a. Hikayemizin Hoten varyantında padişah, küçük oğluna ihanet eden büyük oğullarını kelepçeler.

b. Türkmen varyantında ise padişah büyük oğullarının yüzünü karalayıp, eseğe ters bindirip sehirden kovar.

Bu hal, bir bakıma, Türklerin İslamiyetten sonraki

hayata bakış tarzını gayet açık şekilde göstermektedir.

4. Kıyafet değiştirme

Bu motif, yalnız hikayemizin Özbek varyantı için söz konusudur. "Başarıya ulaşan küçük kardeşin baba ülkesine kişiliğini gizleyerek çoban ya da keloğlan kılığında dönmesi" motifi bu varyantta biraz değiştirilmiştir. Büyük kardeşlerin ihanetine uğrayan küçük kardeş, dilenci kılığında ülkesine geri döner. Dilenciği gören bülbülün ötmesi, atın kışnemesi, prensesin eğlenmesi ve bülbülün dile gelerek gelenin dilenci olmadığına şahitlik etmesiyle küçük kardeşin kimliği ortaya çıkar. Bu motif: kardeşleri tarafından tekrar gelecek bir ihanetin önlenmesinde bir çare olarak da yorumlayabiliriz.

NOTLAR

- (1) ALİ ÖZTÜRK, Türk Anonim Edebiyatı, 1985, İstanbul, s.130
- (2) ALİ BERAT ALPTEKİN, Kırman Şah Hikayesinde Masal Hususiyetleri, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, s.21

VI. EPİZOT

SONUÇ

Bu epizot hikayenin son faslını ihtiva etmektedir. Bir çok aşık hikayesinde olduğu gibi, Hurilika-Hemracan hikayesinde de sevgililer mesud ve bahtiyar birleşirler. Hikayenin Kırgız varyantı haric diğer varyantlarında sevgililer için kırk gün kırk gece düğün (Yalnız Türkmen varyantında oniki gün oniki gece düğün) yapılıır. Birbirine kavuşan sevgililer bir ömür boyu mutlu yaşarlar. Bu varyantlarda hikaye, mutlu son kalıbıyla biter.

Ancak hikayenin Kırgız varyantın trajik sonla biter. Padisah, bülbülün dile gelmesiyle küçük oğlunun büyük oğulları tarafından ihanete uğradığını anlar. Fakat Hemra'nın kurtarılıp kurtarılmadığı bilinmez. Çünkü bu varyant, Hemra'nın babası ve annesinin ağıtıyla son bulmaktadır.

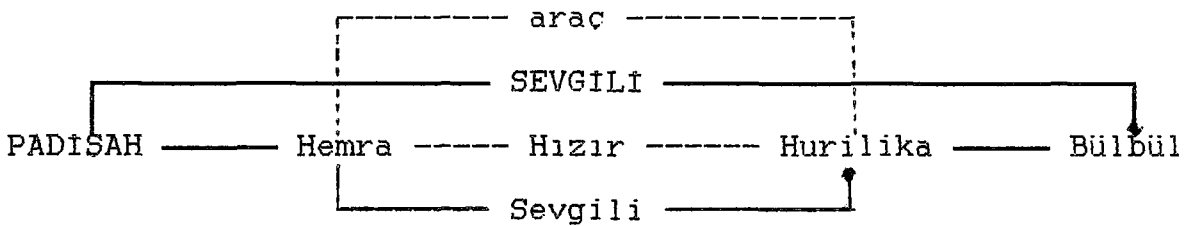
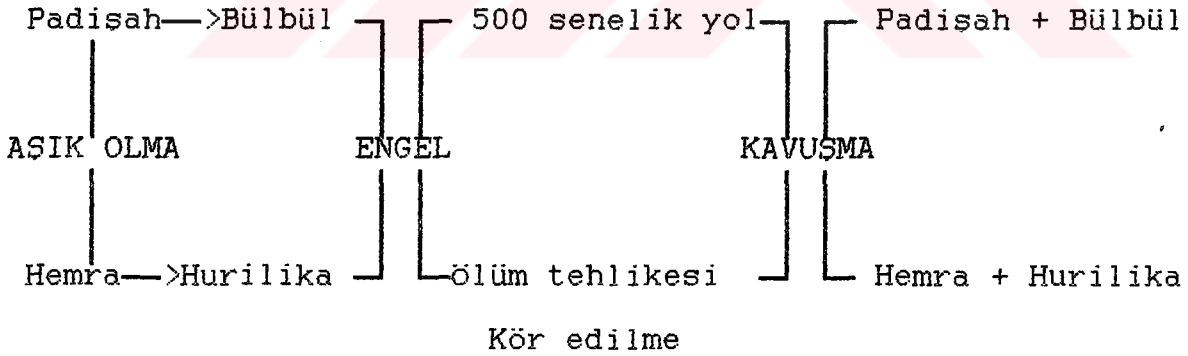
Bilindiği gibi sözlü anlatım türlerinde hikaye ve masallar ya mutlu son kalıbıyla ya da trajik son kalıbıyla biter. Bu, Türk halk hikaye vemasalları için ortak değişmez bir kuraldır.

Buraya kadar yapmış olduğumuz incelemeden sonra hülasa itibariyle şunu da ilave edelim ki Hurilika-Hemracan hikayesine bir basamak yukarıdan bakacak olursak, maceranın iki hatlı olarak cereyan ettiğini görebiliriz:

1. Padisahın rüyasında görüp aşık olduğu bülbülün bulunup getirilmesi

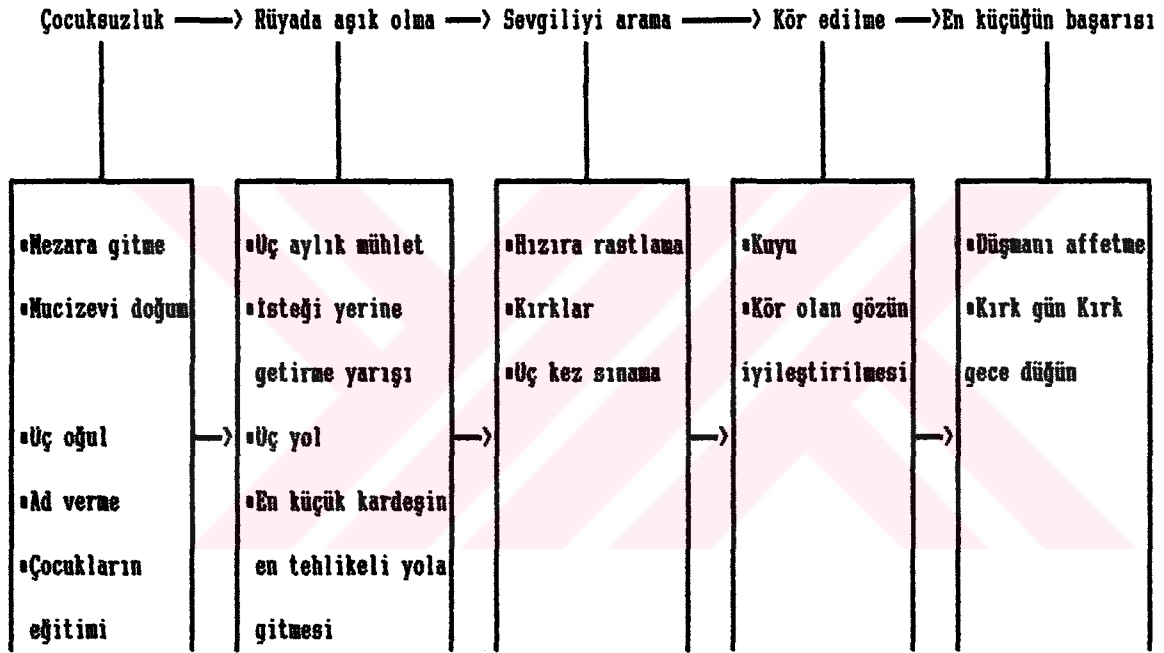
2. Hemracan'ın rüyasında aşık olduğu sevgilisine kavuşması

Bunu biraz daha açıklayalım: Hikayede Padisahın rüyasında görüp aşık olduğu bülbülün hayali bir kuş olduğu gibi, Hemracan'ın rüyasında aşık olduğu kızda insan dünyasının dışında yaşayan bir Huri'dir. Padisahın aşık olduğu hayali bülbülü elde etmesinde en büyük engel 500 senelik uzun bir mesafe iken, Hemracan'ın sevgilisine kavuşmasında en büyük engel çeşitli zorluklar, karşısına çıkan ölüm tehlikesi ve nihayet kör edilmesidir. Padisahın hayali bülbüle kavuşmasında Hemracan ile Hurilika birer araç rolünü oynadığı gibi, Hemracan'ın sevgilisi olan Hurilika'ya kavuşmasında Hızır'da bir araç olarak görülmektedir. Biz bunu şu şekilde gösterirsek daha açık olacaktır:

Hikayemizin bölünmez, parçalanmaz en küçük anlatım birimi olan motifleri de bir araya getirip baktığımızda, önümüze bir birine direkt ya da dolaylı bağlı olan bir motifler zinciri tablosu ortaya çıkar. Mesela:

Bu tablodan, motiflerin hikaye yapısı içerisindeki önem ve fonksiyonunu^{nu} daha cıplak bir şekilde görebiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM

HURİLİKA-HEMRACAN HİKAYESİ İLE İLGİLİ PROBLEMLER

1. «Hurilika-Hemracan» Hikayesinin Teşekkül Tarihi

Sözlü anlatım türlerinden, tahkiyeye dayalı halk hikayelerinin teşekkül tarihi hakkında araştırmacılar arasında ortak bir görüş mevcuttur. Bu görüşe göre, bugün elimizde bulunan halk hikayelerinin ekseriyeti, XVI.-XVII. asırlardan itibaren teşekkül etmeye, daha doğrusu bugünkü şeklini almaya başlamıştır (1). Bu yüzden, «Hurilika-Hemracan» hikayesinin teşekkül tarihini de bu tarihler içerisinde aramak zorundayız. Hikayede, olayın vuku bulduğu tarihe işaret eden herhangi bir ipucunun bulunmaması da bizi böyle bir görüşe itmektedir. Keza, Türkmen bilim adamı A. Durdiyeva'nın 1979'da nesrettiği «Hüylükga-Hemra» hikayesinin önsözünde verdiği bilgiye göre, «Hüylükga-Hemra» hikayesi XVI.-XVIII. asırlarda teşekkül etmiştir (2).

Pertev Naili Boratav «Halk hikayeleri ve Halk hikayeciliği» adlı kitabında bu konuyla ilgili önemli bir ipucu vermektedir. Ona göre, Köroğlu Destanı'nın Koca Bey Kolu'nun bir epizotunu Koca Bey'in Hezeran Bülbülü getirmesi macerası teşkil etmektedir. Bu epizot konu itibariyle Naki Tezel'in nesrettiği «Hezeran Bülbül» masalıyla hemen hemen aynıdır. Bu epizotun konusu kısaca şöyledir:

"koca Bey, köroğlu'nun şöhretini işitip Çamlıbel'e gelmiş, Köroğlu onun yiğitliğini denemek için onunla boy

ölcüsmüş, Koca Bey kendinin Köroğlu'ndan daha zorlu bir yigit olduğunu isbat etmiş. Çamlıbel Beyleri'nden bazıları Köroğlu ile alay etmişlerdi. Buna içerleyen Köroğlu da, Koca Bey'e basaramayacağı bir iş buyuracak; bu işin altından kalkamayıp süklüm püklüm dönecek olan Koca Bey'le alay edecektir. Bu düşünce ile Koca Bey'den, kendinin bir türlü alıp getirmege muvaffak olamadığı Hezeran Bülbül'ü ister. Koca Bey, Kayını Mustafa Bey, Kardeşi Arif Bey ve Ayvaz'la beraber bu kuşu almağa giderler; Ayvaz, Koca Bey'e yol gösterecektir. Akdeniz sahiline varırlar. Kus, yedi Derya Adası denilen bir adadadır. Ayvaz, deryayı geçip bu adaya varmanın ve kuşu almanın yollarını Koca Bey'e öğretir. Koca Bey, bir sabah erkenden bir kara taşın altından bir dizgin alır. Bunu sallarsallamaz deryadan çıkan ata biner. Heybesinin bir gözüne et bir gözünede ot koymuştur. Atla birlikte deryayı geçer, Yedi Derya Adası'na varır. Adadaki sarayında Hezeran Bülbül'ün sahibi ve peri padisahı olan kız kırk günlük uykuya yatmıştır. Koca Bey saraya girerken açık kapıyı örter, kapalı kapıyı açar. Kızın baş ucundan bülbülü alır. O sırada kız uyanır, «bırakmayın» diye kapılara seslenir. Fakat kapılar, kendilerini bıkmış oldukları vaziyetten kurtaran bu yiğide fenalık etmek istemezler. Atının üstünde sahile doğru yol alan Koca Bey'in önüne dağ gibi bir koç çıkar. Koca Bey heybesinin gözündeki otu onun önüne atmak suretiyle ondan kurtulur. Biraz sonra da dağ gibi bir kurda rastlar, ondan da önüne eti atmak suretiyle kurtulur. Sahile ulaşır, atını

deryaya sürer ve Hezeran Bülbül'le arkadaşlarının yanına varır" (3).

Demek oluyor ki çok yaygın olan bu masal teması bazı değişikliklerle «Hurilika-Hemracan» hikayesine de intikal etmiştir.

Bu masalın bir epizot halinde yer aldığı Köroğlu Destanı ise araştırmacıların tesbitine göre XVI. asırlarda teşekkül etmiştir. Bütün bunlar, nazım ve mensûr karışık olan «Hurilika-Hemracana» hikayesinin teşekkül tarihini XVI. asırdan öteye götüremeyeceğimizi göstermektedir. Bu sebeple Hurilika-Hemracan hikayesinin XVI.-XVII. asırlarda en geç XVIII. asırda teşekkül ettiğini söyleyebiliriz.

2. Hikayedeki Tipler

«Hurilika-Hemracan» hikayesindeki tiplerin hemen hemen hepsi toplumun üst tabakasına temsil eden tiplerdir. Hikayenin erkek kahramanı olan Hemracan'ın babası Husrev, bir padişah'tır. Kahraman, padişahın en küçük oğludur. Kahramanın annesi, iki büyük kardeşi ve bir de kız kardeşi bulunmaktadır. Hepsi padişah ailesinin fertleridir. Padişahın Kasım adında bir veziri vardır. Orta kesimi temsil eden tek bir kadı tipi vardır.

Hikayenin kız kahramanı olan Hurilika'da Kaf Dağı'ndaki Sahruh padişahının kızıdır. Hurilika'nın bir de Hurizefran adında bir kız kardeşi vardır. Bütün olay yukarıda saydığımız tipler üzerinde gelişmektedir.

Diğer halk hikayelerinde olduğu gibi «Hurilika-Hemracan»

hikayesinde de olağan üstü hususiyete sahip harikulade tipler yer almaktadır. Bunlardan Hızır, kırklar, Kaknus Dev, Haşret Dev, Hestiruh Dev, Periler, Bülbül, Turgay ve Güvercin, Maymun Şehzade gibi tipleri hatırlatalım. Bunlardan bazıları, hikayede engelleyici tipler olarak karşımıza çıkarken, bazıları da yardımcı tipler olarak görülmektedir. Mesela, Haşret Dev (Türkmen varyantında Kaknus Dev), Hurizefran ve Kadı kahramanın sevgilisine kavuşmasını engellemektedir. Hızır, Kaknus Dev, Bülbül, Güvercin, Turgay ve Maymun peri gibi tipler zaman zaman kahramana yardım ederler.

Hikayede karakter itibariyle çok net olarak karşımıza çıkan tipler, hain tiplerdir. Kahraman kendi soyundan olan iki kardeşinin ihanetine uğrar.

Hikayede iki yüzlülük karakterini temsil eden tip olarak kadıyı görmekteyiz. Seriatın temsilcisi olan kadıda para ve aşk karşılığında seriat kanununu ihlal eder.

«Hurilika-Hemracan» hikayesinde yer alan tipler, bir de tarihi ve efsanevi şahısların ismini alarak hikayeye biraz da olsa tarih süsü vermektedir. Mesela Hüsrev, Sahruh, Kaknus, Hürşid ve Ziver isimlerinin bazıları tarihte geçen, bazıları efsane ve hikayelerde geçen isimlerdir.

Hüsrev: a. 1253-1325 yılları arasında eserlerini farsça yazmış bir Türk şairidir. b. 15. asırda yaşamış maruf bir Türk alimidir. Bir rivayete göre Türkmen asıllıdır, diğer bir rivayete göre Fransız asıllıdır. c. 17. asırda yaşamış Osmanlı

Sadrizamıdır. d. Key-Husrev. efsanevi İran hükümdarıdır.

Şahruh : Timurlu Hükümdarıdır.

Hursid : 1. Taberistan İspahbad'ı ve bu eyaletin 116 sene hüküm süren Gilan-Şah sülalesinin son hükümdarıdır (5). 2. «Senuber» hikayesinde Çin memleketinin padişahı olarak geçmektedir.

Kaknus : kuğu denilen kuş, türlü renkler ve nakışlarla süslü olan bu kuşun gagasında üçyüzaltmış delik varmış. Yüksek dağların zirvesinde rüzgara karşı oturunca, bu deliklerden türlü türlü sesler çıkarmış. Bu sesleri işiten kuşlar etrafına toplanır, o da bu kuşları avlayarak yaşarmış (6).

Ziver : «Senuber» hikayesinde Hursid padişahın veziridir (7).

3. Hikayede Dini Unsurlar

«Hurilika-Hemracan» hikayesi İslam muhiti içinde teşekkül eden halk hikayelerinden biridir. Bu sebeple hikaye, koyu dini unsurlarla süslenmiş bir haldedir. Çocuksuz olan padişahın Hz. Ali'nin mezarına gidip çocuk dileğiyle Allah'a dua etmesi, kurban kesmesi, Mekke-Medine'ye gitmesi, Hemracan'ın yolda rastladığı kubbede kalıp Allah'a üç gün ibadet etmesi ve Hızır'ın hayır duasını alması, Hızır ya da Hz. Ali'nin Hemracan'ın rüyasına girerek onu Hurilika'ya aşık

etmesi, yer yer Hz. Muhammed, Hz. Adem, Hz. Ebu Bekri Sıddık, Hz. Osman, Hz. Ömer, Hz. Ali ve Sultan Veyis'ten bahsedilmesi bunu gayet açık bir şekilde göstermektedir. Burada önemli olan, hikayede yer alan Şif-Sünnî unsurların varyantlardaki dağılımı ve nisbetidir. Çünkü bu husus bizi önemli bir sonuca götürebilir. Varyantların incelenmesinde gördüğümüz gibi, hikayenin Uygur, Hoten varyantında Şif'liğe ait unsurlar pek görülmezken, Tarancı, Kırgız ve Türkmen varyantlarında bu unsurlar ağırlık kazanmaktadır. Halbuki bugün Tarancı ve Kırgız'lar Sünnidirler. Bu durum «Hurilika-Hemracan» hikayesinin Türkmen sahasından bölgesel ve toplumsal bazı değişikliklere uğrayarak Kırgız, Tarancı ve Uygur sahasına geçtiği varsayımını ortaya koymaktadır. Kunos'un halk hikayelerinin "ilk vatani Azerbaycan ve İran Türklerinin oturdukları yerlerdir. Bunlar, hakikat halde Türkmenlerin kahramanlık masallarıdır. Sırasına göre Osmanlı veya İran Türkleri arasına gelmiş, yerine göre Şif veya Sünnî bir renk almış, herhalde Anadolu'dan evvel Azerbaycan'da yaşamıştır" (8) demesi de bu varsayımı kuvvetlendirmektedir.

4. Hikayede Masal Unsurları

«Hurilika-Hemracan» hikayesi, diğer halk hikayelerine göre koyu masal karakteri göstermektedir. Bunu örnekleriyle görelim:

Hikayemizin bütün varyantları, bir masal formeli ile başlamaktadır. Mesela, hikayenin Uygur varyantı "Çin-Macın ülkesinin Husrev adlı padisahı günlerden bir gün bir rüya

gördü" diye başlarken, Özbek, Tarancı, Kırgız ve Türkmen varyantlarında "Eski zamanda Husrev adlı bir padişah yaşarmış" diye başlar. Böyle bir belirsiz zaman hikayedeki olayın geçmişte ve uydurma olduğunu bildirmede çok önemli fonksiyona sahiptir.

Hurilika-Hemracan hikayesinde kahramanların memleketleri tamamen masal memleketleridir. Hemracan'ın doğduğu yahut bulunduğu memleket, Uygur varyantında Çin-Maçin, diğer varyantlarda ise Mısır'dır. Hurilika'nın bulunduğu yer varyantların hepsinde Kaf Dağı'dır.

Masallarda kahramanlar genellikle olağan üstü özelliklere sahiptirler. Hurilika-Hemracan hikayesinde asıl kahraman olan Hemracan, mucizevi doğumla yahut Hızır'ın hayır duasını almakla olağan üstü özelliğe erişmiştir. Bu yüzden karşılaştığı her türlü zorluk ve ölüm tehlikesini aşar ve sonunda zor bir işi başarır. Kahramanın sevgilisi olan Hurilika'da çeşitli kılıklara dönüşebilen olağan üstü bir tiptir. Bazen kuş sekline, bazen ateş, bazen de elma sekline dönüşebilmektedir. Kör edilen gözü iyileştirir. Hikayede geçen Kaknus, Hasret, Hestiruh gibi devler de olağan üstü birer varlıktır.

Masallarda genellikle üç kardeşten büyük iki kardeş haindir. En küçük kardeşin başarısını kıskanarak ona ihanet ederler. En küçük kardeş ise bütün engellere rağmen başarır. Hurilika-Hemracan hikayesinde de padişahın üç oğlundan ilk ikisi haindir. En küçük oğlu olan Hemracan, çeşitli

zorluklara rağmen babasının isteğini yerine getirir. Ancak kardeşlerinin ihanetine uğrar.

Masallarda hain tiplerin cezalandırılması değişmez bir kuraldır. Ancak bu kuralın hikayemizde biraz değiştiğini görmekteyiz. Varyantların bazılarında hain kardeşler padişah tarafından cezalandırılırken, bazılarında Hemracan, kendisine ihanet eden kardeşlerini affetmektedir.

Masallarda rastladığımız olağanüstü yardımcı güçlerden Hızır yada Ak Sakallı İhtiyar Hikayemizde de geçmektedir. Hikayemizin Uygur, Hoten varyantlarında Hemracan'a yardım eden Hızır ve Ak Sakallı İhtiyardır.

Masallara has olan bir motif de konuşan kuş motifidir. Bu motif hikayemizde de geçmektedir. Hikayenin Özbek varyantı hariç bütün varyantlarında Hemracan'ın bulduğu bülbül insan gibi konuşur.

Kör olan gözün iyileştirilmesi de masallara özgü bir motiftir. Hikayemizde Hemracan'ın kör edilen gözleri Hurilika tarafından iyileştirilir.

Bütün bunlar, bize, Hurilika-Hemracan hikayesinin bir masaldan geldiği izlenimini vermektedir, çünkü hikaye, nazım ve nesir karışık olduğunu hesaba katmazsak başlı başına bir masaldır.

NOTLAR

- 1- PERTEV NAİLİ BORATAV, Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği, Adam Yayınları, 1988, s.37.
- 2- A. DURDİYEVA, Hüyrlükga-Hemra, «film» Nesriyatı, Aşgabat, 1979, s.11.
- 3- PERTEV NAİLİ BORATAV, Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği, s.69.
- 4- İslam Ansiklopedisi, 5.cilt, Husrev Maddesi
- 5- İslam Ansiklopedisi, 5.cilt, s.597.
- 6- AGAH SIRRI LEVEND, Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitabevi, İstanbul-1984, s.182.
- 7- Uygur Halk Destanları, 2.Şincang Halk Nesriyatı, Urumçi, 1987, s.317-386.
- 8- PERTEV NAİLİ BORATAV, Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği, s.37.

UCUNCU BÖLÜM**HURİLİKA-HEMRACAN HİKAYESİNDEKİ ŞİİRLER**

Diğer halk hikayelerinde olduğu gibi, Hurilika-Hemracan hikayesinde de nazım nesir karışıktır. Hikayemizin coşku ve heyecanın yahut ızdırabın arttığı bölümlerinde, sadece sevgililerin değil, hikayeye istirak eden diğer şahısların da yer yer şiir söylediği görülmektedir. Bu şiirler, gerek şekil gerekse estetik bakımdan hikayenin mükemmeliyetini sağlamada çok önemli fonksiyona sahip olmakla birlikte, söküp atıldığı takdirde bile hikayenin yapısını etkilememektedir. Mesela, hikayemizin Hoten, Tarançı ve Özbek varyantları vezin ve misrası bozuk birkaç kıta hariç tamamen nesir halindedir. Şiirler, yalnız hikayemizin Uygur ve Türkmen varyantları için sözkonusudur.

Asağıda Hurilika-Hemracan hikayesinde yer alan şiirleri epizotlara bağlı olarak incelemeye çalışacağız. Hikayemizin Kırgız varyantı, Almanca hem destan halinde olduğu için burada kullanamadık.

I Kahraman ve Ailesinin Takdimi Epizotu ile İlgili**Şiirler**

Kahramanların takdim edildiği bu epizotun, kahramanın doğumu verilen ve verilmeyen varyantlarda farklı durumda olduğunu daha önce belirtmiştik. Kahramanın doğumu verilmeyen Uygur varyantının bu epizotunda şiir yoktur. Ancak doğum söz konusu edilen Türkmen varyantında çocuğu olmayışına üzülen padişahı avundurmak için ilk olarak Kasım vezir 10 dörtlükten

olusan bir şiir söyler. Şiir 8 heceli ve 4+4, 5+3, bazen 3+5 duraklı olup, ilk dörtlükte a b c b diğer dörtlüklerde c c c b... kafiyevidir. Kusursuzdur, «ogulsuz» rediflidir.

Şiirde Hz. Muhammed, Hz. Süleyman, Sultan Veyis ve Hz. Davut'un da ogulsuz yaşadığı anlatılarak padisaha teselli verilmektedir.

Cocuksuz padisah, cocuksuzluğa çare aramak için Hz. Ali'nin türbesine giderken yolda Hızır'a rastlar ve 5 dörtlükle derdini anlatır. 11 heceli ve 6+5, 4+4+3 duraklı olan bu şiirin kafiye şeması ilk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde c c c b... dir. "Ağlarım" rediflidir.

Padisah, Hz. Ali'nin türbesine vardıktan sonra burada türbeye yaslanarak 5 dörtlükten olusan bir şiir söyler. Şiir 11 heceli ve 6+5, 4+4+3 duraklıdır. "Ali sen" rediflidir. Şiirin kafiye düzeni a b c b, diğer dörtlüklerde c c c b... seklindedir. Şiirde Hz. Ali'ye meth edilmektedir.

Padisah Hz. Ali'nin türbesine yaslanıp yatarken bir rüya görür. Rüyasında birisi "yerinden kalk. Sana üç oğul ve bir kız vereceğiz. Ama 14 yaşında hepsini geri alacağız" der. Padisah 14 yaşında geri alınacak çocuklar bana gerekmez diye üzülenek bir şiir söyler. Şiir 5 dörtlükten oluşmaktadır. 11 heceli ve 4+4+3, 6+5 duraklıdır. "Bolmaz" (olmaz) redifli ve kusursuzdur.

Şiirde padisah, dünyanın vefasızlığından şikayetçidir ve karılarını boşayıp ömür boyu Allah'a kulluk etmek istediğini, cocuksuz yaşamaktan acı bir şey olmadığını anlatmaktadır.

Padisah, Hz. Ali'nin türbesinden döndükten sonra 32 karısını boşar ve Mekke-Medine'ye gideceğini söyler. Burada karılarına acı çektirmek istemediğini anlatmak için bir şiir söyler. 8'li ve 5+3, 3+5 duraklı olan bu şiir 6 dördlükten mütesekkildir. İlk dördlük a b c b, diğer dördlükler ise c c c b... kafiyele olup "Bolmangız" (olmayın) rediflidir. Kusursuzdur.

Padisah, çocuk sahibi olduktan sonra çocukları için yurt halkına kırk gün kırk gece düğün yapar. Düğünde üç dördlük söyler. Çocuklarının istikbalinden emin olmadığını anlatan bu şiir 8'li ve 4+4 duraklı olup, "güvenme, gönlüm güvenme" nakaratlıdır.

Padisah, çocukları 13 yaşına girdikleri zaman onların ölümünün yaklaştığını hatırlar ve bu acıyı yaşamamak için onları Kasım vezirle birlikte Çin Maçin ülkesine gönderir. Vedalaşırken bir şiir söyler. Şiir 5 dördlükten ibarettir. 11'li ve 4+4+3, 6+5 duraklı olan bu şiirin kafiye düzeni a b a b, diğer dördlüklerde c c c b... şeklindedir. "Sanga tapsırdım" (sana emanet ettim) rediflidir. Şiirde padisahın ayrılık ızdırabı anlatılmaktadır.

Cocuklar Çin Maçin ülkesine varduktan sonra küçük kardeş olan Hemra, bu ülkedeki fakir-fukarayı toplayıp karnını doyurur, besler. Fakat getirdiği mallar bitince onları daha rahat yaşayabileceği bir ülkeye götürür. Yolda Azrail'e rastlar. Azrail'e canını vermeden önce yanında getirdiği fakirlerle vedalaşır. İste burada Hemra aruzun «fa i la tün,

fa i la tün, fa i la tün, fa i lün» kalıbıyla dört bentlik bir muhammes söyler. "Elvida" redifli olan bu şiir 15 heceli ve 4+4+4+3 duraklıdır. Kafiye şeması ilk bentte a a a a a, diğer bentlerde c c c c a... dir.

Siirde Hemra, murad maksadına ulaşamadan bu dünyadan gideceği için çok üzüldüğünü anlatır ve babası, annesi, kız kardeşi ve ülkesine "Elvida" der.

Allah'ın emriyle Azrail, Hemra'nın ve Hemra için canını vermek isteyen fakirlerin canını alır. Bunun üzerine Kasım vezir Allah'a yalvarıp bir münacat okur. 3 dörtlükten oluşan münacat, 11'li ve 4+4+3 duraklıdır. Kafiye düzeni ilk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde c c c b... şeklindedir. "Resulüllah, medet berer günündür" (Resulüllah, yardım edecek günündür) rediflidir. Hatasızdır.

Allah Teala, Hemra için bunca insanın canını verdiğini görünce duygulanır ve "bendem kadar olamadım" diye Azraile onların hepsini tekrar diriltmesini emreder. Azrail onları diriltip her birine 120 yıl ömür verdiğini söyler ve bundan dolayı onları kutlayarak 4 dörtlük söyler. "Yaş mübarek bolsun" redifli bu şiir ilk dörtlükte a b c b, diğer dörtlüklerde c c c b... kafiyevidir. 8'li ve 4+4 duraklıdır.

Tekrar hayata dönen Hemra, Kasım veziri yurduna dönüp babasına haber vermeye gönderir ve Kasım vezirden babasına, annesine, kız kardeşine selam yollar. Burada saz çalıp 5 dörtlük söyler. İlk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde c c c b... kafiyevidir. 8'li ve 4+4 duraklıdır.

5+3 duraklı mısralar da vardır. İlk iki mısrası 9 hecelidir, yani bozuktur.

Kasım vezir yurduna dönüp padisaha çocuklarının haberini siirle anlatır. 6 dörtlükten oluşan bu siir "geldi" rediflidir. Kafiye düzeni ilk dörtlükte a b c b, diğer dörtlüklerde ise c c c b... dir. 8'li ve 4+4, bazı mısraları 3+5 duraklı olan bu siirin yapısı ve kafiye örgüsünde bir bozukluk yoktur. Siirde çocukların artık 120 yıl yaşayacakları, padişahın da muradına ulaştığı anlatılmaktadır.

Padişah, Kasım vezirden çocuklarının haberini aldıktan sonra ordusuyla oğlanlarını karşılamaya çıkar. Ölümünden dönen çocukları için kırk gün kırk gece eğlence düzenler. Eğlence sırasında eline saz alıp bir siir söyler. Siirde padişah hazan olan bağının gülzara döndüğünü, muradına erdiğini anlatır. 5 dörtlükten oluşan bu siir 8'li ve 4+4, bazen 3+5 duraklıdır. Ancak kafiye yapısı mükemmel değildir. Yani bazı dörtlüklerde "Barın"a "defterin", bazı dörtlüklerde "Ahı nala"ya "Güli lele", bazı dörtlüklerde "Hoşu"ya "Gisi" kafiye olarak kullanılmıştır. "Döndü" rediflidir.

Eglenceden sonra padişah uyumaya yatar ve uyurken bir rüya görür. Rüyasında gökten bir sürü güvercin iner ve onlarla beraber bir kafes de düşer. Güvercinler perilere dönüşür. Kafesteki kus öyle güzel öter ki padişah aşık olup bayılır. Ayıldıktan sonra bu kuşun adının bülbül, bulunduğu yerin de İrempağ olduğunu öğrenir. Padişah uyanıp üç gün

yataktan kalkmaz. Kasım vezir bunun sebebini sorduğunda padişah dertlenip 5 dörtlük söyler. Bu şiirde padişah rüyasında gördüğü perileri ve aşık olduğu bülbülü anlatır. Siir 11'li ve 4+4+3, bazı mısraları 3+3+5 duraklıdır. "Eyledi" redifli olan bu siirin kafiye düzeni ilk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde c c c b... seklindedir. Bir dörtlükte kafiye bozuktur.

Padisah bülbüle aşık olduktan sonra onun bulunmasını ister. Ancak kimse bülbülü bulup getirmeye cesaret edemez. Bunun üzerine padişahın iki büyük oğlu Ziver ve Hürsit, baba hizmeti için bu görevi üstlenir ve hazırlanıp yola koyulurlar. Kardeşlerinin ortalıkta görünmediğini anlayan Hemra, babasından onları sorar. Babası durumu anlatınca, kendisi de kardeşlerinin ardından gitmek ister. Padişah onun gitmesini istemez ve nasihat vermek maksadıyla bir şiir söyler. Siir 5 dörtlükten oluşmaktadır. 11'li ve 4+4+3, bazı mısralar 6+5 duraklı olan bu şiirde padişah, küçük oğlunun kendine acı vermemesini ister ve bu rüyayı gördüğüne ve bunu başkalarına söylediğine pişman olduğunu anlatır. "Hemra'yım" rediflidir. Siirin kafiye yapısı mükemmel değildir.

III Maceranın Başlaması Epizodu ile İlgili Siirler

Maceranın başlaması dediğimiz bu epizotta aşk ön plana çıktığı için siirin de yoğunlaştığı görülmektedir. Babasının rüyasında gördüğü bülbülü aramaya çıkan üç kardeş üç yol ağzında birbiriyle yol ayırdıktan sonra "giden dönmez" yoluna

koyulan Hemracan başbaşa kalır. Uzun yolculuktan yorulan Hemracan bir ara uyuya kalır. Rüyasında Hızır'ı görür. Hızır, Hemracan'ın yolculuk nedenini öğrendikten sonra onun başırsısı için şiirle dua eder. Şiir 4 dörtlükten oluşmaktadır. "Yad eyle" (anımsa) redifli olan bu şiirin kafiye şeması ilk dörtlükte a b c b, diğer dörtlüklerde c c c b... seklindedir. Ancak şiirin ölçüsü bozuktur. Bazı mısralar 7'li, bazıları 8'li, bazıları da 9'ludur. Şiirde Hızır, Hemracan'ın çok tehlikeli bir yola koyulduğunu, çeşitli zorluklarla karşılaşacağını, cesur ve akıllı olmasını anlatır.

Hemracan yolculuk ederken karşılaştığı bir kubbeye girer ve ardından da kırklar gelir. Burada Hurilika, Hemracan'ı, Hemracan da Hurilika'yı görür ve birbirlerine aşık olurlar. Hurilika, Hemracan'a kim olduğunu ve nereden geldiğini sorar. Hemracan da bir dörtlükle cevap verir. Şiir 11'li ve 4+4+3 duraklıdır. Kafiye düzeni a a a b seklindedir. Kusursuzdur. Şiirde Hemracan babasının rüyasında gördüğü bülbülü arayıp geldiğini anlatır.

Hikayemizin Türkmen varyantında: Hemra, yolda rastladığı kubbeye girip uyur. Rüyasında Hz. Ali 500 senelik bir mesafede bulunan İrembağ'daki Sahruh Padişahının kızı Hurilika'yı getirip verir. Hemra, Hurilika'nın güzelliğine hayran kalır ve ona şiirle soru sorar. Hurilika da şiirle cevap verir. Soru cevap seklinde karşılıklı söylenen bu şiir 10 dörtlükten oluşmaktadır. 11'li ve 4+4+3, bazı mısraları

6+5 duraklıdır. Hemra'nın söylediği şiir "Mekanın senin", Hurilika'nın söylediği şiir ise "Mekanım benim" rediflidir.

Şiirde Hemra, Hurilika'ya aşık olduğunu belirterek onun mekanının nerede olduğunu sorar ve kendisinin Mısır padişahının oğlu olduğu anlatır. Hurilika da cevap şiirinde, kendi mekanının 500 senelik bir yolda olduğunu, kendisinin de bir peri olduğunu anlatır.

Hikayenin Uygur varyantında: Hemracan, sevgilisi Hurilika'yla karşılaşır. Ancak Hurilika Hemracan'ı denemeden tanımaz. Üç kez dener. İlk denemede devlerine Hemracan'ın önüne göz ulaşmaz kum tepelerini peyda kılmasını emreder. Hemracan, önüne çıkan göz ulaşmaz kum tepelerinden çıkamadan yorulur ve bu halini şiirle anlatır. 4 dörtlükten oluşan bu şiir a a a b, c c c b... kafiyevidir. Kafiye yapısında bir kusur yoktur. Bunlardan 3 dörtlük 11'li ve 4+4+3, bazı mısraları 7+6 duraklıdır. Bir dörtlük ise 12'li ve 4+4+4 duraklıdır. "Bu gün" rediflidir. Şiirde Hemra, karşılaştığı zorlukları bildirerek felekten yardım dilemektedir.

İkinci denemede Hurilika, devlerine kasırga çıkarıp Hemracan'ın yüzüne gözüne kum doldurmasını emreder. Devler görevini yerine getirdikten sonra Hemracan kasırgaya yönelik 3 dörtlük söyler. İlk dörtlük 9'lu ve 5+4, bazı mısralar 4+5 duraklıdır. Üçüncü mısrası 8'li olup 4+4 duraklıdır. Diğer iki dörtlük ise 8'li ve 4+4 duraklıdır. "Yetküz" (ulaştır) redifli olan bu şiirin kafiye şeması ilk dörtlükte a a b a, diğer dörtlüklerde ise c c c a... seklindedir. Şiirde

Hemracan, rüzgardan sevgilisine selam yollamaktadır.

Hurilika, Hemracan'ı üçüncü kez denemek için bir turgay kılığına girerek onun başı üstünde dolaşır. Hemracan, turgaydan sevgilisine selam yollamak maksadıyla burada 20 kıtadan oluşan bir beyit söyler. Beyit 7'li ve 4+3 duraklı olup kafiye düzeni a b c b ç b d b, e e f e g e h e j e k e seklindedir. Siirde Hemracan, sevgilisi için çektiği sıkıntılarını ve sevgilisine kavuşma istegini anlatmaktadır.

Turgay, Hemracan'a kılavuzluk eder. Hemracan bir yere gelirken bir kaleye rastlar. Kalede boşlukta asılı duran bir elmayı almak üzereyken elma birden bir doğana dönüşür. Doğan çırpınırken kalede bir sürü peri peyda olur. Ardından doğan da Hurilika'ya dönüşür. Bu sırada Hemracan, Hurilika'yı görür ve 3 dörtlükten oluşan bir şiir söyler. Siir 7 heceli ve 4+3 duraklı olup "Emdi" (Şimdi) rediflidir. Kafiye düzeni de ilk dörtlükte a b c b, diğer dörtlüklerde c c c b... seklindedir. Siirde Hemracan'ın, sevgilisini gördüğü andaki sevinci anlatılmaktadır.

Hemracan'ın sesini duyan Hurilika da bir şiir söyler. 4 dörtlükten oluşan bu şiir 8'li ve 4+4 duraklıdır. İlk dörtlük hariç diğer dörtlükler "öler oldum yar derdinden" nakaratlıdır. İlk dörtlüğün dördüncü mısrası ise "Sevda oldum yar derdinden" seklindedir.

Siirde Hurilika, ask yüzünden hiç bir zaman huzur görmediğini, Hemracan'a ihtiyacı olduğunu anlatmaktadır.

İki sevgili birbiriyle görüşür ve soru-cevap şeklinde

siir söyler. Karşılıklı söylenen bu siir 6 dörtlükten oluşmaktadır. "Kaydin Kelursen?" (Nereden gelirsin?) ve "Kelurmen" (Gelirim) redifli olan bu şiirin kafiye düzeni ilk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde ise c c c b... dir. İlk dörtlüğün 1.mısrası 9'lu, 2.mısrası ise 10'lu olup 4+5 ve 5+5 duraklıdır. Diğer dörtlükler ise 11'li ve 4+4+3 duraklıdır. Şiirin vezni mükemmel değildir. Şiirde iki sevgili kendilerini tanıtır ve birbirine olan aşkını anlatır.

İki sevgili birbiri ile tanıştıktan sonra da Hurilika, Hemracan'ın aşkından pek emin olamaz ve ondan kırkbir Huri'den birini seçip gönül eğlendirmesini ister. Hurilika'nın bu davranışına kızan Hemracan 3 dörtlükten oluşan bir siir söyler. Şiirde Hemracan, Hurilika'dan başka birini sevmediğini anlatır. Şiir 11'li ve 4+4+3 duraklıdır. "Nidur könglüng, nimilermi oylaysen" (Nedir gönlündeki, sen neler düşünüyorsun) nakatlıdır.

Türkmen varyantında: Hemra, rüyasında Hurilika'ya aşık olduktan sonra uyanıp 5 dörtlükten oluşan bir siir söyler. Şiir 11'li ve 4+4+3 duraklıdır. Kafiye şeması ilk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde ise c c c b... dir ama, yapı bakımından düzgün değildir. "Bolmasa" (Olmasa) rediflidir. Şiirde Hemra, Hurilika'nın mekanının uzaklığına rağmen onu arayacağını anlatır.

Hemra, sevgilisini aramak için atla yolculuk ederken hava birden bozulup yağmur yağmaya başlar. Hemra burada bir siir söyler. 8'li ve 6+2, bazı mısralar 4+4 duraklı olan bu

siir 5 dörtlükten teskil etmistir. "Böyle" rediflidir. Siirde Hemra, krklar elinden sarap icip ask olduğunu anlatmaktadır.

Hemra uzun bir yolculuktan sonra bir yere gelirken önüne bir turgay çıkar. Hemra, turgaya yönelik bir siir söyler. Siir 6 beslikten olusmaktadır. 14'l ve 7+7 duraklı olan siirin kafiye seması ise ilk beslikte a a a a a, diğer besliklerde b b b b a... seklindedir. "icinde" rediflidir. Siirin vezin ve kafiye yapısında bir hata yoktur. Siirde Hemra, turgaydan sevgilisine selam yollar ve ona olan askını anlatır.

Hemra yine yoluna devam eder. Bir yerde bir tepeye rastlar. Tepede akbağalar bir geyik ölüsünü yemektedir. Hemra bu halı gördükten sonra "Bu cöllerde ölürsem, benim de sonum böyle olacak" der ve bir siir söyler. Siirde Hemra bir periye ask olduğunu ve onu aramak için karılatığı tehlikeleri anlatır. Allah'tan muradına ulatırmasını diler. 5 dörtlükten oluşan siir 11'li ve 4+4+3 duraklıdır. Kafiye seması da a b a b, diğer dörtlüklerde c c c b... dir ve "Mening" (Benim) rediflidir. Mısra ve kafiye yapısında bir kusur yoktur.

Hemra atla yol yürürken bir sabah serin bir rüzgar eser. O, sevgilisine rüzgardan selam yollamak maksadıyla 7 dörtlük söyler. 8'li ve 4+4 duraklı olan bu siirin kafiye düzeni ilk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde c c c b... seklindedir. "Yetir" (Ulatır) rediflidir. Siirde sevgilisine kavusma

isteği dile getirilmektedir.

Hemra bir yere gelirken yolunu kaybeder, önüne iki güneş çıkar. Hangi yöne gideceğini bilemeden Hz. Ali'den yardım ister. Burada 5 dörtlükler oluşan bir şiir söyler. Şiirde Hızır ve Hz. Ali'den hangi yöne gideceğini sorumaktadır. Şiir 11 heceli ve 4+4+3 duraklıdır. "Men şu günüğ kaysısına gideyin?" (Ben şu güneşin hangisine gideyim?) nakaratlıdır.

Hemra uzun br yolculuktan sonra İrebağ' a varır. İrebağ' da bir elma ağacındaki elmaları yemek ister ama elma bulunan dallara elleri yetmez. Bunun üzerine rüzgar piri Mir Haydar' dan kuvvetli bir rüzgar estirmesini isteyerek bir şiir söyler. Şiir 4 dörtlükten ibarettir. İlk mısrası 7' li, diğer mısraları 8' li ve 2+6, 4+4 duraklıdır. Kafiye düzeni de ilk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde c c c b... seklindedir. "Eğil, budağı-budağı" nakaratlı olan bu şiirde Hemra, açlıktan ölmek üzere olduğunu, bu yüzden rüzgar piri Mir Haydar' dan yardım istediğini anlatmaktadır.

Hemra İrebağ' da çiçek toplarken gökten kırk güvercin gelip göle iner ve çırpınıp cariyelere dönüşür. Ardından da üç papağan gelip üç periye dönüşür. Hemra üç periden birinin Hurilika olduğunu anlar. Bir ara Hurilika yalnız kalırken Hemra ona yönelik 5 dörtlükten oluşan bir şiir söyler. Şiirde Hurilika' ya olan aşkını anlatmaya çalışır. 8 heceli ve 5+3, bazı mısraları 4+4 olan bu şiirin 2 dörtlüğü "İmrindi", 3 dörtlüğü ise "İndi" (Şimdi) rediflidir. Kafiye seması da ilk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde c c c b... seklindedir.

Hurilika, Hemra'nın sesini duyduktan sonra cariyelerine burada bulunan insanoglunu bulup getirmelerini emreder. Cariyelerden biri Hemra'yı görüp bayılır ve durumu Hurilika'ya şiirle anlatır. 4 dörtlükten oluşan bu şiirin kafiye düzeni ilk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde c c c b... şeklindedir. İlk 2 dörtlük "Yetişgeç cilvesi, boldum heserli" nakaratlı, son 2 dörtlükte ise "Habarlı" ve "Zerli" önceki dörtlüklere redif olarak kullanılmıştır. Hece sayısı 6+5=11'lidir.

Hemra, Hurilika'nın yanına getirilir. Hurilika da Hemra'ya olan aşkını 6 dörtlükle anlatır. Şiirde Hurilika, Hemra'nın aşkından çok ıstırap çektiği, hatta onu arayıp Mısır'a kırk defa vardığını anlatmaktadır. 8 heceli ve 4+4 duraklı olan bu şiirin kafiye şeması ilk dörtlükte a b c b, diğer dörtlüklerde ise c c c b... şeklindedir. "Köyer boldum yar derdinden" (Yanar oldum yar derdinden) nakaratlıdır. Ancak bazı dörtlüklerin 4. mısrası "Çeker oldum, yar derdinden", "Nazlı yar, senin derdinden" şeklinde kurulmuştur.

Fakat Hemra, Hurilika'nın karşısında susunca, Hurilika ondan kuşkulandır ve onu dener. İlk olarak cariyelerinden istediği birini seçip yatmasını söyler. Hemra Mısır'dan başka birini değil, Hurilika'yı arayıp geldiğini söyler ve sazını alıp 5 dörtlük söyler. Şiirde Hurilika'ya aşık olduğunu, ona köle olmak istediğini anlatır. Şiirin kafiye düzeni ilk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde c c c b... şeklindedir.

Hece sayısı $6+5=11$ olan bu şiir "Senin gönlün nedir, ne hayaldadır?" nakaratlıdır. Vezin ve kafiye yapısı düzgündür.

Hurilika yine de emin olamaz. Hemra'nın Hz. Ali'nin kubbesinde uyurken rüyasında gördüğü erenlerden birini sorar. Soru-cevap şeklindeki bu şiir de Hurilika, Hemra'nın nereden geldiğini sorar; Hemra da cevap verir. Şiir 10 dördlükten oluşmaktadır. Hece sayısı 11'li ve $6+5$ duraklı olan bu şiirin kafiye şeması ilk dördlükte a b a b, diğer dördlüklerde c c c b... şeklindedir. Hurilika'nın söylediği dördlükler "Nereden gelirsin?" redifli, Hemra'nın söylediği dördlüğün üçü "Onun için perişane gelirim" nakaratlı, ikisi ise "Gelirim" rediflidir. Şiir kusursuzdur.

Hurilika gene bir dener. Bu kez Hemra'ya rüyasında nikah kıyan Hz. Ömer'le ilgili bir soru sorar. Hemra yine doğru cevap verir. Burada karşılıklı olarak söylenen şiir yine 10 dördlükten ibarettir. 8 heceli ve $4+4$ duraklı olan bu şiirin kafiye düzeni ilk dördlükte a b c b, 2. dördlükte yine a b c b, diğer dördlüklerde ise c c c b... şeklindedir. Hurilika'nın söylediği dördlükler "Kim idiler", Hemra'nın söylediği dördlükler ise "Dediler" rediflidir. Şiir yapısı ve kafiye örgüsünde bir hata yoktur.

Böylece iki sevgili birbiriyle tanışırlar ve günlerce beraber eğlenirler.

Hikayemizin Uygur varyantında: iki sevgili birbiriyle tanıştıktan sonra Hurilika sazla 4 dördlük söyler. Şiirde birbirine kavuşmanın sevincini anlatmaktadır. Şiirin kafiye

seması ilk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde ise c c c b... şeklindedir. Ancak şiirin vezni düzgün değildir. İlk dörtlüğün 1., 2. ve 4. mısrası 12'li ve 7+5 duraklı olduğu halde 3. mısrası 11'li ve 4+4+3 duraklıdır. Diğer dörtlüklerin ilk üç mısrası 11'li ve 6+5, 4+4+3 duraklı, 4. mısrası ise yine 12'li ve 7+5 duraklıdır. "Devran senindir" (dünya senindir) rediflidir.

Türkmen varyantında da: Hurilika, sevgilisiyle tanıştıktan sonra sevincini 5 dörtlükten oluşan bir şiirle anlatır. Şiir, Uygur varyantındakisiyle vezin ve kafiye bakımından hemen hemen aynıdır. Kafiye düzeni ilk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde c c c b... dir. "Dövrän senindir" (dünya senindir) redifli olan şiirin hece sayısı da 6+5=11'lidir. Kusursuzdur.

III. Bülbülün Bulunması Epizodu ile İlgili Şiirler

Hemracan, Hurika'yla beraber günlerce eğlenir. Bir gün Hurilika, Hemracan'ı bayılmış bir halde görür ve bunun nedenini şiirle sorar. Hemracan'da şiirle cevap verir. Karşılıklı söylenen soru-cevap şeklindeki bu şiir 7 dörtlükten teşkil edilmiştir. Şiir 11'li ve 6+5, bazı mısralar 4+4+3 duraklıdır. Kafiye seması ilk dörtlükte a b a b, ikinci dörtlükte de c b c b. Diğer dörtlüklerde c c c b... şeklindedir. Hurilika'nın söylediği şiir "Eytkıl niçün ahu epgan etersen?" (söyle niçin figan çekersin), Hemracan'ın söylediği şiir ise "Şunğa her an ahu epgan etermen" (bunun için her zaman figan çekerim) nakaratlıdır.

Şiirde Hurilika, Hemra'ya niçin ıstırap çektiğini sorar. Hemracan da kardeşlerinden vatanından ayrı kaldığı, babasının rüyasında bir bülbül gördüğünü, onu üç ay içinde bulmak şart olduğunu anlatır.

Hikayenin Türkmen varyantında: Hemra, sevgilisi olan Hurilika ile kırk gün kırk gece beraber olur. Kırk günden sonra Hemra, babasının isteğini hatırlar ve bir "Ah" çeker. Hurilika, Hemra'nın ah çekmesinin nedenini şiirle sorar. Hemra da şiirle cevap verir. 8 dörtlükten oluşan bu şiir 11'li ve 4+4+3 duraklıdır. Kafiye düzeni ilk dörtlükte a b a b, ikinci dörtlükte c b c b, diğer dörtlüklerde ise c c c b... şeklindedir. Hurilika'nın söylediği şiir "Sen ne için ahı-efgan eder sen?", Hemra'nın söylediği şiir ise "Onun için ahı-efgan eder men" nakaratlıdır. Hatasızdır. Şiir yapı bakımından Uygur varyantındakiyle aynıdır.

Hemracan, babasının rüyasında gördüğü bülbülü üç ay içinde bulmak zorunda olduğunu söyleyince Hurilika ona yardım edeceğini bildirir ve devlerinden birini bu işe gönderir. Hemracan, Bağsimen'de bülbülün konulduğu altın kafesi alır ve onu merak edip açar. Sonuçta Hurizefran'ın devleri tarafından yakalanır. Haşret dev, Hemracan'ı yedi kat gökyüzünden bırakmak için onu göğe götürür. Kaknus dev, Haşret devi takip eder ve iki dev gökyüzünde dövüşür. Bu arada Hemracan, Haşret devin elinden çıkıp yere yuvarlanmaya başlar. Hemracan burada bir şiir söyler. Şiir 3 dörtlükten ibarettir. Kafiye şeması a...a a b... şeklinde olup, ilk üç mısra 13'lü ve 4+4+5

duraklı, dördüncü mısra ise 11'li ve 4+4+3 duraklıdır. 12'li mısralar da vardır. "Bu gün bana yardım eder günündür" nakaratlıdır. Siirde Hz. Ali'den, sevgilisi Hurilika 'dan yardım istediğini anlatmaktadır.

Türkmen varyantında: Hemra, bülbülün bulunduğu altın kafesi açması sebebiyle yakalandıktan sonra Hurizefran'ın Kaknus adındaki bir devi tarafından göge götürülür. Hemra, Kaknus deve yalvararak bir siir söyler. Siir 5 dörtlükten mütesekkildir. 8'li ve 5+3, bazı mısraları 4+4 duraklı olan bu siirde Hemra Kaknus deve yalvarır ve Hz. Ali'den yardım ister. Siir "Kılma" (yapma) rediflidir.

Gökten yuvarlanmakta olan Hemracan, Hurilika tarafından kurtarılır. Ancak bayılmış bir haldedir. Hurilika, sevgilisini iyileştirmek için onun yüzünü sihirli bir örtüyle örter, sonra da ona sifa dileyip 6 dörtlük söyler. "Yiglaymen" (ağlarım) redifli olan bu siirin kafiye düzeni ilk dörtlükte a b c b, ikinci dörtlükte de c b c b, diğer dörtlüklerde d d d b... şeklindedir. 11 heceli ve 4+4+3 duraklıdır. Vezin ve kafiye yapısı düzgündür.

Hikayemizin Türkmen varyantında: Hemra gökten yuvarlanırken Hz. Ali'den yardım isteyerek 5 dörtlük söyler. "Su gün manğa medet berer günündür" (bu gün bana yardım edecek günündür) nakaratlı olan bu siirde Hemra, Hz.Süleyman, Hz. Adem, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Nuh, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Yusuf, Hıdır-İlyas ve Hz. Ali'den yardım istediğini

anlatmaktadır. Şiir 11'li ve 4+4+3, bazı mısraları 6+5+ duraklıdır. Hurilika, sevgilisi Hemra'nın gökten yuvarlanmakta olduğunu öğrenince kendisi güvercin kılığına girerek göğe çıkıp onu kurtarır. Ama Hemra bayılmıştır. Hurilika, bütün falcı ve münecimleri çağırıp, onlardan Hemra'yı iyileştirmesini ister. Burada Hurilika 5 dördlük söylemektedir. Şiir 11 heceli ve 4+4+3 duraklıdır. 1., 2. ve 4. dördlük "Güzel yara şifa verin canlarım", 3. ve 5. dördlük ise "Hemra cana şifa verin canlarım" nakaratlıdır. Kafiye düzeni de ilk dördlükte a b a b, diğer dördlüklerde c c c b.. şeklindedir.

Hemracan iyileştikten sonra Hurizefran, kardeşi Hurilika'dan uğruna savastığı Hemracan'ı göstermesini ister. Hurilika gösterince, Hurizefran Hemracan'a aşık olur ve onu kardeşinden isteyerek iki dördlük söyler. İlk dördlük a b a b 2. dördlük c c c b kafiye olan bu şiir 11 heceli ve 6+5 duraklıdır. Şiirde Hurilika, Hemracan için tüm hazinelerini kardeşine vereceğini anlatır. "Hemracan'ını bana verisen ne olur" nakaratlıdır. Türkmen varyantında ise bu şiir 5 dördlükten meydana gelmiştir. "Hemranı bir gece berseng, ne boldı?" (Hemra'yı bir gece verirsen ne olur?) nakaratlıdır.

Ancak Hemracan, Hurizefran'a bakmak bile istemez. Bunun üzerine Hurizefran 3 dördlük söyler. Şiirde Hurizefran Hemra'ya olan aşkını anlatır. Şiir 11 heceli 4+4+3 duraklı olup "Aylınay men kara nerkes közüngdın" (Kurban olayım kara nergis gözüne) nakaratlıdır. a a a b... kafiyevidir.

Hemracan, Hurizefran'ın söylediklerine çok kızar. Bunun üzerine Hurilika da hiddetlenip kardeşine 2 dörtlük söyler. Şiirde kardeşinin davranışının seriata aykırı olduğunu anlatır. Şiir 11 heceli ve 4+4+3 duraklıdır. Kafiye düzeni a a a b şeklindedir. Hikayenin Türkmen varyantında bu şiir 4 dörtlükten meydana gelmektedir. Kafiye seması ilk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde c c c b... şeklindedir.

"İndi" (Şimdi) rediflidir.

Hurizefran isteği reddedilince kızarak 3 dörtlük söyler. Şiirde Hurilika'yı bir insanoğlu uğruna kendi arkadaşlarını öldürdüğü, insanoğlu ile gizlice eğlendiği için kadıya şikayet edeceğini anlatır. Şiir 11 heceli ve 4+4+3 duraklıdır.

Hurizefran'ın Hemracan'a aşık olması ve onunla evlenmek istemesi sonucu kardeşi Hurilika ile arası açılır. Hurilika bu kavgayı kadının hükmüne bırakır. Bu kez Hurizefran Hemracan'ı elde edebilmek için gittiği kadıya rüşvet verir. Burada Hurizefran 5 dörtlükten oluşan bir şiir söyler. Şiirde Hurizefran, kadı kendisine nikah kıydığı takdirde ona 40 bin at, 40 bin kul, 40 bin kuş vereceğini, ayrıca kadının her emrine itaat edeceğini anlatır. Şiir 11 heceli ve 6+5, 4+4+3 duraklıdır. "Bugün bize nikah olsun diyeceksin" nakaratlıdır. Şiirin vezni ve kafiye örgüsünde bir kusur yoktur.

Türkmen varyantında : Hurizefran kadıya gider. Çoktan Hurilika'ya aşık olan kadı burada 4 dörtlük söyler. Şiirde Hurilika'nın hizmetine her zaman hazır olduğunu anlatır. Şiir

11'li ve 6+5, 4+4+3 duraklıdır. "Yol bolsun" (Güle güle) rediflidir, düzgündür. Burada Hurizefran da kadıya yönelik 6 dörtlükten oluşan bir şiir söyler. Şiir 11 heceli ve 6+5, 4+4+3 duraklı olup. "Emma, kazım, nika düşer diyever" (Ama, kadı, nikah düşer diyiver) nakaratlıdır. Şiirde kadıya nikah düşer dediği takdirde 60 at, 60 kul, 60 kız vereceğini anlatır. Şiirin kafiye şeması ilk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde c c c b... şeklindedir.

Hurizefran, kadıyla anladıktan sonra Hurilika'ya gider. Hurizefran'ın numara yaptığını hisseden Hurilika, kadıya yönelik 3 dörtlük söyler. Şiirde Hurilika kadıyı rüşvet karşılığında şeriatı ihlal etmemesi gerektiği, aksi halde cezalandırılacağı hakkında uyarır. Şiir a a a b kafiyeyle olup hece sayısı 4+4+3=11'lidir. Şiirde bir hata yoktur. Hikayenin Türkmen varyantında bu şiir 5 dörtlükten meydana gelmiştir. Kafiye şeması ilk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde c c c b... dir. Kusursuzdur.

Hurilika'nın sert bakışları ve uyarıları üzerine kadı ne diyeceğini bilemez. Buna kızan Hurizefran kadıya yönelik 4 dörtlük söyler. Şiirde kadının verdiği vaadisine ihanet ettiğini, bu yüzden onu öldüreceğini anlatır. Şiir 8'li ve 4+4 duraklıdır. "Gel cevabını ver kadı" nakaratlıdır. Şiirin vezin ve kafiye yapısında bir hata yoktur. Türkmen varyantında bu şiir 5 dörtlükten meydana gelmektedir. "Kazım" (Kadım) rediflidir.

IV. Hemracan'ın Dönüşü Epizodu ile ilgili Şiirler

Hemracan bülbülü elde ettikten sonra onu babasına götürmek için sevgilisi Hurilika'dan mücadele ister. Burada iki sevgili karşılıklı olarak şiir söylerler. 11 dördlükten meydana gelen bu şiirde iki sevgili birbirine olan aşkın anlatarak vedalaşır. Şiir 11'li ve 4+4+3 duraklıdır. Hurilika'nın söylediği dördlükler "Hemra, seni bir Allahğa tapsurdum" (Hemra, seni bir Allah'a emanet ettim), Hemracan'ın söylediği dördlükler ise "Pat kelurmen perizadım yahşi kal" (Çabuk dönerim sevgilim hoşça kal) nakaratlıdır. Türkmen varyantında bu şiir 12 dördlükten ibarettir. Hece sayısı, kafiyesi ve nakarat bakımından Uygur varyantındaki ile hemen hemen aynıdır. Düzgündür.

Hemracan yola koyulmadan önce Hurilika yine 2 dördlükten oluşan bir şiir söyler. Şiirde Hemracan'a verdiği söze uyacağını, üç aya kadar sabredeceğini, üç ay içinde dönmezse öleceğini anlatır. 11 heceli ve 4+4+3 duraklı olan bu şiir "Git, seni bir Allah'a emanet ettim" nakaratlıdır. Kafiye düzeni'de a a a b şeklindedir. Burada Hemracan da Hurilika'ya 2 dördlülle cevap verir. Şiirde Hurilika'yı unutmayacağını anlatır. Şiir "Hoşça kal" rediflidir. Hatasızdır.

Hemracan, sevgilisi Hurilika'yla vedalaşıp yurduna dönmek üzere yola koyulur. Hikayemizin Türkmen varyantında: Hemra yolda bülbülü bulup babasının isteğini yerine getirdiği için memnun olup 4 dördlük söyler. Şiirde Allah'tan dilediğine eriştiğini, şimdi anne, babası ve kızkardeşine

aman esen kavuşmak istediğini anlatır. 11'li ve 4+4+3 duraklı olan bu siirin kafiye düzeni ilk dörtlükte a b c b, diğerlerinde c c c b... seklindedir. Hemra, uzun bir yolculuktan sonra kardeşleriyle vedalaştığı üç yol ağzına gelir ve kardeşlerinin dönmediğini öğrenince onları aramak için yola koyulur. Yol yürürken önüne bir dağ çıkar. Hemra, dağı nasıl aşacağını bilemeden saz çalıp 3 dörtlük söyler. Şiirde Allah'tan yardım istemektedir. Siirin hece sayısı 4+4+3=11 dir.Hemra, dağı aşarak bir süre yürüdükten sonra bir şehre varır.Şehre bakarak kendi ülkesini hatırlar ve burada 3 dörtlük söyler. Şiirde Mısır şehrini özlediğini anlatmaktadır. 11 heceli ve 6+5, 4+4+3 duraklı olan bu siirin kafiye düzeni ilk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde c c c b... dir. "islerin" (özlüyorum) rediflidir. Hemra, bu şehrin padişahı olan Şahidekgen ile görüşür. Padişah, Hemra'ya kim olduğunu sorunca Hemra eline sazı alıp 5 dörtlük söyler. Şiirde iki kardeşini arayıp geldiğini, kendinin Mısır Şahı'nın oğlu ve isminin de Hemra olduğunu anlatır. Şiir 11'li ve "Beyler, iki kardeşimi kaybettim" nakaratlıdır. Hemra, Kardeşlerini bulup, onların ödemesi gereken borçlarını ödeyip, hatta onları evlendirip yurduna dönmek üzere birlikte yola çıkarlar. Yolda büyük kardeşi olan Ziver ona, bülbülü, perileri kandırarak hile ile elde ettiğini söyler. Bu lafa kızan Hemra 4 dörtlük söyler. Şiirde bülbülü nasıl bulduğunu anlatmaktadır. Şiir 11'li ve 4+4+3 duraklıdır. Kafiye düzeni ilk dörtlükte a b c d, diğer dörtlüklerde g g g d...

siklindedir.

Hemra bir ara ava gider. Büyük kardeşler onun suyunu döker. Hemra susuzluktan yıkılırken kardeşleri onu öldürmek ister. Hemra kardeşlerine yalvararak 6 dörtlükten oluşan bir siir söyler. Siirde kardeşlerine olan nefretini anlatır. "Öldürüp galmangiz nahak ganıma" (Öldürüp kalmayın kanım hakkına" nakaratlı olan bu siir 11'li ve 6+5 duraklıdır.

Büyük kardeşler yolda Hemracan'ın gözlerini çıkarıp onu bir kuyuya bırakırlar. Burada Hemracan kardeşlerine nefretle 7 dörtlük söyler. Siirde zalim kardeşlerinden babasına, annesine ve Gülcemile kardeşine selam söylemesini ister. Siir 11 heceli ve 4+4+3 duraklıdır. Yalnız ilk dörtlüğün 2.mısrası 13 hecelidir. "Digeysen" (Dersin) redifli olan bu siirin kafiye şeması ilk dörtlükte a b c b, diğer dörtlüklerde ise c c c b... seklindedir. Türkmen varyantıda da bu siir 7 dörtlükten meydana gelmiştir. Vezin ve kafiye yapısı Uygur varyantındakiyle aynıdır.

V. Hemracan'ın Akibeti Epizodu ile ilgili Siirler

Acı ve ızdırabın arttığı bu epizotta yer alan siirler diğer epizotlara nazaran çok daha yoğunudur. Bunu aşağıda göreceğiz.

Hikayemizin Uygur varyantında büyük kardeşler Hemracan'ın gözlerini kör edip onu bir kuyuya bıraktıktan sonra bülbülü alıp yurduna döner. Padişah Hemracan'ı sorar. Büyük kardeşler Hemracan'ın "Giden Dönmez" yoluna koyulduğunu, sonra hiç haber alamadığını söyleyince padişah

büyük bir üzüntü içinde kalır. Bülbülden öterek gönlüne teselli vermesini ister ama bülbül, padişaha bakmak bile istemez. Padişahın veziri gelip bülbüle yalvararak bir şiir söyler. Şiirde bülbülün niçin ötmediğini sorar. "Sayrimeysen nim baldı?" (Ötmüyorsun, sana ne oldu?) redifli olan bu şiir 3 dördlükten oluşmaktadır. Vezin yapısı bozuktur, yani bazı mısraları 10, bazıları 12, çoğu 11 hecelidir. Kafiye düzeni ilk dördlükte a b a b, diğer dördlüklerde ise c c c b... dir.

Hikayemizin Türkmen varyantında: Hemra'nın annesi 4 dördlülle oğlunun haberini sorar. "Hemra balam, nırde galdı?" (Hemra yavrum, nerde kaldı?) nakaratlı olan bu şiir 8 heceli ve 4+4 duraklıdır. Kafiye yapısı da düzgündür. Hemra'nın annesinden sonra Kasım vezir de 4 dördlülle bülbülden Hemra'nın durumunu sorar. 8 heceli ve 4+4 duraklı olan bu şiirin kafiye düzeni ilk dördlülle a b c b, diğer dördlülle c c c b... seklindedir. Ardından padişah da 4 dördlülle söyler. Şiir 11 heceli ve 4+4+3 duraklıdır. "Sözle, bilbil, Hemra Candan haber ber!" (Söyle, bülbül, Hemra candan ne haber?) nakaratlıdır. Kafiye örgüsünde bir hata yoktur. Bunun üzerine bülbül dile gelerek padişahın sazcıları toplamasını ister. Padişah bu isteğini yerine getirdikten sonra bülbül müziğin eşliğinde 5 dördlülle söyler. Şiirde bülbül yolda olup bitenleri anlatır. 11 heceli ve 4+4+3 duraklı olan bu şiirin kafiye düzeni ilk dördlülle a b c b, diğer dördlülle c c c b... seklindedir. "Ayrıldın" rediflidir. Türkmen varyantında da bu şiir 5 dördlülle meydana gelmektedir.

Vezin ve kafiye yapısı bakımından Uygur varyantındakisiyle aynıdır. Fakat dörtlüklerin sırası farklıdır. Mesela, Türkmen varyantındaki 2. dörtlük, Uygur varyantında 4. dörtlüğün yerindedir.

Padisah gercegi öğrenir ve kör edilen oglunu aramak için bülbülün pesinden gider. Yolda ağlayarak aruzun"FA i la tün, Fa i la tün, Fa i lün" kalıbına uyan 15 hecli ve 8+7 duraklı 3 beyit söyler. Siirin kafiye düzeni a a ba ca seklindedir. "Men taparmen mu seni" (Bulabilir miyim seni?) redifli olan bu siirde padisah evlat acısını dile getirmektedir. Hikayenin Türkmen varyantında bu siir yolda değil, Hemra'nın bırakıldığı kuyunun başında söylenmektedir. "Toparmen mı, balam, seni?" (Bulabilir miyim seni?) nakaratlıdır. 5 dörtlükten olusan bu siir 8 heceli ve 4+4 duraklıdır. Kafiye düzeni a b a b, c c c b...seklindedir. Padişah bu siiri söylemesine rağmen Hemra'dan bir ses çıkmaz. Çünkü Hemra seslenenin kardeşlerinden biri olabileceğini düşünür.

Padişahın ardından annesi de Hemra'ya acısını 17 dizeli bir beyitle anlatır. 15 heceli ve 8+7 duraklı olan bu siirin kafiye seması a a b b c c c c e e fff gggg seklindedir. 2. mısra hariç ilk 10 mısranın hepsi "... boldi, balam sendin ayrılgaç" (... oldu, yavrum, senden ayrılınca) rediflidir. Türkmen varyantında bu siir 6 dörtlükten meydana gelmektedir. 8 heceli ve 5+3, 3+5 duraklıdır. "Balam, senden ayrılalı" (Yavrum, senden ayrılalı) nakaratlıdır. Kafiye düzeni

a b a b. c c c b... seklindedir. Hemra'nın annesi bu siiri kuyunun başında söylemiştir. Ancak Hemra yine de sesini çıkarmaz.

Hemra'nın kız kardeşi Gülcemile de yolda bir siir söyler. Siir 5 dörtlükten ibarettir. 8 heceli ve 4+4 duraklı olan bu siirin kafiye düzeni ilk dörtlükte a b c b. 2. dörtlükte c c c b. diğer dörtlüklerde ise x f e f... seklindedir. Türkmen varyantında: bu siir 7 bentlik bir muhammesten ibarettir. 15 heceli ve 7+8 duraklıdır. Kafiye seması ilk bentte a a a a a. diğer bentlerde b b b b a... seklindedir. "İslesem indi seni kaydan taparmen, gardaşım?" (Arasam şimdi seni nereden bulurum, kardeşim) nakaratlıdır.

Bülbül, onları Hemracan'ın bırakıldığı kuyuya getirir. Hemracan'ın annesi kuyuya bakarak aruzun "Fa i la tün. Fa i la tün. Fa i la tün. Fa i lün" kalıbıyla 10 mısradan oluşan bir beyit söyler. Beyitte oğlundan ayrılıp çektiği acıları anlatır. Beyitin kafiye seması a a ba ca ca... seklindedir. Kuyudaki Hemracan, bir ses işiter ve seslenenlerin kardeşleri olabileceğinden kuşkulananarak 3 dörtlük söyler. Siirde zalim kardeşlerine olan nefretini anlatmaktadır. İlk dörtlüğün 2. ve 4. mısrası 9 heceli diğer mısraları ise 11 heceli olup, kafiye düzeni ilk iki dörtlükte a b a b, 3. dörtlükte c c c b seklindedir. "Bar" (Var) redflidir. Hikayenin Türkmen varyantında: Bu siir 5 dörtlüktür. kafiye seması a b a b. c c c b... seklindedir. Aynen "Bar" (Var) rediflidir. Padisah Hemra'nın kuyu içinde söylediği bu siiri işitince bayılır.

Ayıldıktan sonra eline sazını alıp 4 dörtlükle Hemra'nın durumunu sorar. "Aman esen mi sen, Hemra" nakaratlı bu siir 8 heceli ve 4+4, bazı mısraları 5+3 duraklıdır. Hemra, babasının bu siirini duyunca ağlayarak c dörtlük söyler. Siirde buraya gelenlerin kimler olduğunu sorumaktadır. "Grmeğe gelen kimler siz?" nakaratlı olan bu siirin kafiye düzeni a b a b, c c c b... dir. Düzgündür. Bunun zerine padisah, Hemra'ya büyük kardeşlerini hapsedtiğini bildirmek için eline sazını alıp 4 dörtlük söyler. Siir "Cıkgıl, oğlum, men greyin" (Cık, oğlum ben göreyim) nakaratlıdır. Ardından Hemra da büyük kardeşleri tarafından kr edildiğini 3 dörtlükle babasına anlatır. Siir 8 heceli ve 4+4 duraklıdır. "Yokdur" redifli ve hatasızdır. Hemra siirini tamamladıktan sonra padisah kuyuya bakarak yine 4 dörtlük söyler. Siirde cektiği acıları anlatmaktadır. 11 heceli ve 4+4+3 duraklıdır. Kafiye düzeni de a b a b, c c c b... seklindedir. Hemra cevap vermeyince, bu kez annesi de 4 dörtlükten oluşan bir siir söyler. Siir 15 hecelidir. Kafiye düzeni a a a a, b b b a... seklindedir. "Bar mı sen, bu cay içinde muhtela bolgan, balam!" (Var mısın bu kuyuya hapsedilen yavrum) nakaratlı olan bu siir Uygur varyantında 10 dizelidir. Vezin ve kafiye yapısı bakımından her iki varyantta aynıdır.

Hemracan'ın kız kardeşi Gülcemile urgan gibi uzun saçlarını kesip birbirine ekleyerek kuyuya indirir. Hikayenin Türkmen varyantında Gülcemile burada ağlayarak bir siir söyler. Siir 5 dörtlükten olusmaktadır. Siirde Gülcemile

ağabeyinin durumuna acır. "Hemra barmı sen?" nakaratlı olan bu şiirin kafiye düzeni ilk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde c c c b... seklindedir. 11 heceli 6+5, 4+4+3 duraklıdır.

Hemracan. kuyudan tırmanarak çıkar ve 5 dörtlük söyler. "Aman mu?" redifli bu şiirde Hemra yurdunun ve yurtdaşlarının hal ahvalını sorar. Şiir 11 heceli ve 4+4+3 duraklıdır. Türkmen varyantında da: Bu şiir 5 dörtlükten meydana gelmektedir. Gene "Aman mı?" rediflidir. Kafiye düzeni de a b a b, c c c b... şeklinde olup Uygur varyantındakısıyla aynıdır.

Hemracan. kuyudan çıkarıldıktan sonra sevgilisi Hurilika'nın verdiği bir tel saçı yakar ve derhal Hurilika perileriyle birlikte peyda olur. Sevgilisinin geldiğini anlayan Hemracan 2 dörtlükle Hurilika'ya durumunu anlatır. Hurilika da 4 dörtlükle büyük kardeşleri lanetler. Kafiye seması a a a b, c c c b... şeklinde olan bu şiir 11 heceli ve 4+4+3 duraklıdır. Hikayemizin Türkmen varyantında: Hemra, Hurilika'nın verdiği saçı yaktığı zaman bu sevgilisinin rüyasına girer. Hurilika perilerini derhal hazır olmaya çağırır ve 4 dörtlükle perilere rüyasında gördüklerini anlatır. 11'li ve 4+4+3 duraklı olan bu şiirin kafiye düzeni ilk dörtlükte a b c b, diğer dörtlüklerde c c c b... seklindedir. Hurilika perileriyle beraber uçarak Hemra'nın yanına varır. Hemra sevgilisinin geldiğini anlayınca burada 4 dörtlükle Allah'a şükür eder. "Bu duman, yar dumanıdır"

nakaratlı olan bu şiir 8 heceli ve 5+3. 4+4 duraklıdır. Hurilika geldikten sonra Hemra ona yönelik 5 dörtlük söyler. "Geler bolsanġ, yar gel indi" (Gelecek olursan, yar, gel şimdi) nakaratlı bu şiir 8 heceli ve 4+4. 5+3 duraklıdır. Şiirde sevgilisine başına gelenleri anlatmaktadır. Periler. Hemra'nın kör olduğunu görür ve Hurilika, Hemra'nın başını dizine alarak 3 beslikten oluşan bir şiir söyler. Şiirde Hemra'nın başına neler geldiğini sorumaktadır. Şiirin kafiye düzeni ilk dörtlükte a a a a a, diğer dörtlüklerde b b b b a. seklindedir. Vezni düzgün değildir, yani bazı mısraları 14, bazıları 15 hecelidir. "Men aylansam, gözünġden, yarım, sanġa nem boldı?" (Gözlerine kurban olayım, sevgilim, sana ne oldu?) nakaratlıdır. Hurilika acı çekmekte olan Hemra'ya teselli vermek için yine 5 dörtlük söyler, şiirin 2. ve 4. mısrası 10 Heceli ve 5+5 duraklıdır. Diğer mısraları ise 11 heceli ve 4+4+3 duraklıdır. Kafiye düzeni de ilk dörtlükte a b a b. diğer dörtlüklerde c c c b... seklindedir. "Aylayın, gara nerkes gözünġden" (Kurban olayım kara nergiz gözüne) nakaratlıdır. Hemra, sevgilisinin bu şiirini işitince coşup 4 dörtlük söyler. "Sevdüğım" (Sevgilim) nakaratlı olan bu şiir 11 heceli ve 4+4+3 duraklıdır. Şiirde Hurilika'yı. Gülcemile kardeşini, baba annesini görmek istediğini anlatır. Hurilika Hemracan'ın bu şiirini işitip ağlar ve Hemra'nın kör edilen gözlerini iyileştirmenin çaresini arar. Bir cariyesinin gösterdiği çareyi beġenip 4 dörtlük söyler. Şiirde Hemra'nın gözlerinin iyileşmesi için herşeyi

vereceğini anlatmaktadır. "Bereyin" (Vereyim) nakaratlı olan bu şiir 11 heceli ve 6+5, 4+4+3 duraklıdır. Kafiye düzeni a b c b. c c c b... seklindedir. Hurilika, falcı ve müneccimlerden Hemra'nın derdine derman bulmasını ister. Falcılar İrebağ'dan bir beyaz, bir kırmızı gül ve bir kase âb-i hayat getirildiği takdirde Hemra'nın gözlerinin göreceğini söyler. Bu sırada Hemra, ağlayarak 5 dörtlük söyler. Şiirde bu dünyanın bir yalancı dünya olduğunu, o yüzden ölmek istediğini anlatır. Şiir "Neneng edip yaranayın bu dünya?" (Neler edip yaranayım bu dünyaya?) nakaratlıdır. 11 heceli ve 4+4+3 duraklıdır. Kafiye seması da ilk dörtlükte a b a b. diğer dörtlüklerde c c c b... seklindedir. Vezin ve kafiye yapısında bir kusur yoktur. Hemra şiirini tamamladıktan sonra Hurilika'nın cariyelerinden biri olan Sumun Hüsrev padishahtan bülbülü alıp gelir. Bülbül altın kafesten çıkıp Hemra'nın perişan halini görür ve "Hemra'nın gözü bendedir" diyerek 4 dörtlük söyler. Şiir 8 heceli olup durakları değişiktir, yani 4+4, 5+3, 3+5 seklindedir. Bülbül kanatları altına sakladığı gözleri çıkarıp Hurilika'ya verir. Bunun üzerine Hemra, bülbüle teşekkür eder ve "Kıyametlik kardesim ol" der. Hurilika da bülbülle kıyametlik kardes olur. Burada Hemra, Hurilika ve bülbül kıyametname söylerler. Kıyametname 3 dörtlükten oluşmaktadır. Hemra ile Hurilika'nın söyledikleri dörtlüklerde kafiye a b a b. c c c b. bülbülün söylediği dörtlükte ise c e e g seklindedir. Şiirde hepsi birbiriyle

kardeş olmaya and içer. Sonra da Hurilika. Hestiruh adlı devini İrembağ'a çiçek ve âb-ı hayat almaya gönderir.

Hurilika sevgilisinin gözlerini iyileştirip 2 dörtlükle Allah'a dua eder. Şiirinde Allah'tan bütün alem, bütün insanlık hürmeti ve sekiz cennet hûrı gılman hürmeti için Hemra'nın gözlerini iyileştirmesini diler. "Hürmeti" redifli olan bu şiirin hece sayısı $4+4+3=11$ dir. Hikayemizin Türkmen varyantında : Hurilika. Hestiruh'un İrembağ'dan getirdiği çiçek ve âb-ı hayatla Hemra'nın gözleri iyileşmez. Bunun üzerine Hüsrev padişah ağlayarak 4 dörtlük söyler. Şiirinde Allah'tan Hemra'ya şifa dilemektedir. Şiir 11'li ve $4+4+3$ duraklıdır. "Bugün bize medet berer günündür" (Bugün bize yardım edecek günündür) nakaratlıdır. Hemra yine de görmez. Bu kez annesi "Hemracan için ben gözümü bağışlarım" diyerek 4 dörtlük söyler. Şiirinde Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Ali, Hz. Muhammed, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Yakup'un oğlu Yusuf'a yalvarır. "Sığındım" redifli olan bu şiirin kafiye düzeni ilk dörtlükte a b c b, diğer dörtlüklerde ç ç ç b... seklindedir. Hemra'nın gözleri yine de görmez. Bunun üzerine Gülcemile de ağlayarak 3 dörtlük söyler. Hemra'nın gözleri iyileşmez. Ardından Kasım vezir de eline sazını alıp 4 dörtlük söyler. Hemra'nın gözleri iyileşmeyince bu kez Hurilika bir şiir söyler. Şiir 5 dörtlükten oluşmuştur. Şiirinde Allah'tan yedi kat gök hakkı, Hz. Ali, Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. Fatma, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Yusuf, Hz. Davut'un oğlu Süleyman, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman,

Hz. Muhammed hakkı için Hemra'ya sifa vermesini diler. Şiir 11'li ve 4+4+3, bazı mısraları 6+5 duraklıdır. "Hakkı için" rediflidir. Kafiye seması ilk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde c c c b... seklindedir. Şiirin vezin ve kafiye yapısında bir hata yoktur.

Hemracan, gözleri iyileştikten sonra kendisini görmeye gelen yurttaşlarına yönelik 4 dörtlük söyler. Şiirin 2. ve 4. mısrası diğer dörtlüklerin 1. 2. ve 3. mısraları 7 hecelidir. 4. mısrası ise ilk dörtlüğün 4. mısrası gibi 8 hecelidir. 8 heceli mısralar 4+4, 7 heceli mısralar 4+3 duraklıdır. "Keling canlar körüseyli" (Gelin canlarım görüşelim) nakaratlı olan bu şiirin kafiye düzeni ilk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde c c c b... seklindedir. Hikayemizin Türkmen varyantında: Bu şiir 8 dörtlükten teskil etmiştir. 8'li ve 4+4 duraklıdır. Şiirin 4., 5. ve 7. dörtlüklerinde "Geling, canlar görüşeling" nakarati vardır. Diğer dörtlükler ise "Görüşeling" (Görüşelim) rediflidir. Kafiye yapısında bir kusur yoktur.

VI. Sonuç Epizotu ile ilgili Şiirler

Hikayenin sonucunu ihtiva eden bu epizota bağlı şiirler, Uygur varyantında sadece bir dörtlükten ibaret olmasına karşın, Türkmen varyantında epey yoğundur.

Hikayemizin Uygur varyantında: Hemracan ile Hurilika birbirine kavuşur. Hüsrev padişah öldükten sonra halk Hemracan'ı padişah yapar. İki sevgili bir ömür mutlu yaşarlar. Sonunda hikaye bir dörtlükle hülase edilir. Şiirde

Hemra ile Hurilika'nın, sadaketin sembolü, Askersah ile Nurdunsah'ın kötü niyetlilere ibret olduğu anlatılmaktadır. Dörtlüğün ilk mısrası 12. diğer mısraları ise 11 heceli ve 7+5 duraklıdır.

Hikayenin Türkmen varyantında: Hemra gözleri iyileştikten sonra cemaat ile görüşür. Hüsrev padisah Hemra'ya Hurilika'yı ülkesine götürmek istediğini söyler. Bunun üzerine Hemra, Hurilika'ya yönelik 5 dörtlük söyler. Sevgilisini kendi yurduna davet eder. "Tapılmaz" (Bulunmaz) redifli olan bu şiirin ölçüsü 11 heceli ve 4+4+3 duraklıdır. Kafiye seması ilk dörtlükte a b c b. diğer dörtlüklerde c c c b... seklindedir. Fakat bu daveti Hurilika kabul etmez. Hemra yine denemek için 4 dörtlük söyler. Siirde Mısır'ın kendi ülkesi olduğunu, baba annesinden ayrılamayacağını, sevgiliden ayrı yaşamaktansa bir araya gelmenin daha iyi olacağını anlatır. 8 heceli ve durakları değişiktir. Bu kez Hurilika, sevgilisinin davetini kabul eder ve onunla birlikte Mısır'a gitmeye razı olur. Hep beraber Mısır'a dönerler ve padisah Hemra ile Hurilika için yedi gün yedi gece düğün yapar. Hurilika, perilerinden Sımun'a padişahlığını devrederek onları İrembağ'a geri gönderir. Burada Hurilika 4 dörtlük söylemektedir. Siirinde Sımun'dan baba annesine, dostlarına, yurt halkına selam söylemesini ister. Siir 11 heceli olup, kafiye düzeni a b a b. c c c b... seklindedir. "Selam digeyesen" (Selam dersin) rediflidir. Periler döndükten sonra Hemra ile Hurilika başbaşa kalır. Burada Hemra,

Hurilika'ya 4 dörtlükle mutlu yaşamak istediğini anlatır. İki sevgili çok güzel eğlenirler. Saraya döndüğünde Hüsrev padişah, Hemra'yı çağırıp ona padişahlığını devretmet istediğini söyler. Hemra tahta geçer. Bu vesileyle 12 gün 12 gece ziyafet verip düğün yapar. Sonra Hemra ile Hurilika nikahlanır. Hemra taht üstünde 6 dörtlükle basından geçen olayları hlase eder. Siir 8 hecelidir. Durakları ise değisiktir. "Eyledi" rediflidir. Kafiye seması da ilk dörtlükte a b a b, diğer dörtlüklerde c c c b... seklindedir.

Buraya kadar yapmıs olduğumuz karşılaştırmadan acıkça görülüyor ki, hikayede yer alan siirler anlatılan olaylarla yakından ilgilidir. Hikayemizde siirlerin yoğun olduğu bölümler 2., 3. ve 5. epizotlardır. Bu epizotlarda duygu ve heyecan diğer epizotlara göre daha yüksektir. Hikayemizin Türkmen varyantı siir bakımından Uygur varyantına nazaran zengindir. Ayrıca siir söyleyen şahıslar da dikkat çekicidir. Hikayemizde Hüsrev padişah, padişahın hatunu Mihriban, Hemra, Gülcemile, Kasım vezir, Hızır, Azrail, Hurilika, Hurizefran, kadı, dev, bülbül gibi tipler siir söylemektedir. Söylenen siirler de yapı bakımından pek farklı değildir.

Asağıda hikayemizin Uygur ve Türkmen varyantlarında bulunan siirler ve bu siirlerin epizotlardaki dağılımı bir tablo halinde gösterilmiştir. Tabloda siirlerin dörtlük sayısı rakamla, her iki varyantta bulunan aynı veya benzer siirler 0 ile ve bu siirlerin yeri, üzerinde taşdıkları harflerle gösterilmiştir. Beşlikler b ile, kıtalar k ile gösterildi.

Varyantlar	U Y G U R		T U R K M E N
Epizot			
I	-----		10+5+5+5+6+3+5+4 ^b +3+4+5+ 6+5+5+5
II	4+1+ ④ ^b + ③ ^c + ⑤ ^a + ③ ^f + ④ ^d + ⑥ ^e + ③ ^e + ④ ^d		10+5+5+ ⑥ ^a + ⑤ ^b + ⑦ ^c +5+4+ ⑤ ^c +4+ ⑥ ^d + ⑤ ^e + ⑩ ^f +10+⑤ ^g
III	⑦ ^a + ③ ^b + ⑥ ^c + ② ^f +3+2+ ⑤ ^d + ③ ^b + ④ ^e		⑧ ^a +5+ ⑤ ^b + ⑤ ^c + ⑤ ^f +4+3+4+ ⑥ ^d +2k+ ⑤ ^f + ⑤ ^e
IV	⑪ ^a + ② ^a +2+ ⑦ ^b		⑫ ^a +4+3+3+5+4+6+ ⑦ ^b
V	3+ ⑤ ^a + ⑥ ^b + ⑩ ^c + ⑤ ^f + ⑩ ^e + ③ ^d + ⑤ ^f + ⑥ ^a + ② ^h + ④ ^k		4+4+4+ ⑤ ^a + ⑤ ^b + ⑥ ^c + ⑦ ^f + ⑤ ^d + 4+3+4+3+4+ ④ ^e +5+ ⑤ ^f +4+4+5+ 3 ^b + ⑤ ^a +4+4+5+4+3+4+4+3+4+ ⑤ ^h + ⑧ ^k
VI	1		5+4+4+4+6
Toplam	Siir Say.	35	67
	Dörtlük Say.	127	411
	Beslik Say.		20
	Beyit Say.	3	

DORDUNCU BOLUM

METINLER

a. Uygur Metni I

Hurilika-Hemracan*

(189) Çin Maçin yurtiniñg Hısrav digen padişası künlerniñg biride şundağ çüş kördi, çüşide şundağ bir iş kördi: uning koliğa bir bülbül goya konup huş latepet bilen sayrap turğidekmiş, padişa çöçüp oyğansa kolida hiç nerse yokmiş. Şundin başlap uning yürigige bulbulgoyağa aşıklık oti tüşıptu.

Padişaniñg üç oğli bolup, çoñginiñg ismi Esķerşah, otturañçisiniñg Nurdunşah, kiçiginiñg Hemracan idi.

Padişa şu hamam oğullirini çağırıp, ehvalni éytip: "yetti iklimni kézip, üç ay içide nedin bolsimu bulbulgoyanı tépip kelmiseñglar u dunya bu dunya razı emesmen," dedi.

Bu üç oğul dadisiniñg in'amığa érişiş için seperge teyyarlınişti.

Esķerşah bilen Nurdunşah ukisi Hemracandin kızgınıp, uningğa tuydurmay yolğa ravan boluşti.

Elķisse, hemracan ehvalni bilgendin kéyin, umu ata hizmiti için cénini pida kılıp, on kün seper kılıp, üç aça yolniñg bentide akiliriğa yétişivaldi. (190) Bu yerde taşka uyulğan üç het turattı.

Birinçi yolniñg béşiğa "barsa keler" ikkinçi yolniñg béşiğa" ya kéler, ya kelmes", üçinçi yolniñg béşiğa" barsa kelems" dep yézilğan iken. Esķerşah bilen Nurdunşah

* Abdulkерim Rahman: Uygur Halk Destanları, Urumçi, 1981

ukisi hemracanı közdin yüttürüs üçün kénges tüzgendin kéyin éytistiki:

-Her birimiz bir yolğa kirip bulbulgoyanı izləyimiz, qaysı yolğa kirisni coğdin başlap tallaymiz.

Hemracan razımenlik bilen:

Akılar iş siler digendek bolsun dedi. Eskersah "barsa keler" yolğa, Nurdunsah "ya keler, ya kelmes" yolıga kirdi. Hemracan bolsa "ya igem"dep "barsa kelmes" yolıga merdane kedem taşlıdı. Eskersah bilen Nurdunsah yolğa qarap bésini kaşlıdı, nime kılışını bilmey közini yaşlıdı.

Emdi bir kelime sözni" barsa kelmes yoldin aňğlaylı:

Elkısse, Hemracan adem ayığı basmışan dest-cöllerde uzun yürüdi. acayip möcizilerini kördi. Korsığı acsa komuş bilen cücükböyü yiltizini yep, sussisa yağur süyi icip kum döngliridin astı. Yol azavi dermanidin ketküzgen Hemracan bir yerde uhlap kélip, cüside hıızırnı kördi. Hızır sütte sakılını sipap turup:

- Oğlum keyerge yürdüñg ? dep sorıdı. Hemracan:(191)"ata hizmiti üçün halisane bésimni élip çıktım," dep cavap berdi.

Hızır:"arğağga yan oğlum.Sen heter yolğa kirip kapsen," dedi.

Hemracan: "ölüp ketsem razımenki,yolumdin yanalmaymen, dedi.Hızır bésini lıngsıtıp "Heyir,iradelik yiğit körünisen, aq yol tileymen, murat meksidıñge yetkeysen,"dep dua eyledi:

Cıķıpsen Cin Maçindin,
 Kiripsen bir heter yolğa,
 Éliñg ümidi yar bolsun,
 Her zaman burcuñni yad eyle.
 Ata hizmiti hem ulugtur,
 Riyazet unda toluqtur,
 Arslan yoli yoruktur,
 Her zaman yurtuñni yad eyle.
 Emestür yolliring tüp tüz,
 Tikilgendur sañga köp köz,
 Aşıktur ne peri hör kız,
 Her zaman behtingni yad eyle.
 Ecilsun gülliring rena,
 sañga hemdem bolup dena,
 (192) Ekılning yarı bol Hemra,
 Her zaman ehdiñni yad eyle.

Elkısse, nezmidin kéyin hızır éyttiki:

- Ey oğlum, yene on beş kün yürüseñg bir bulakğa yétip barisen. Uning süyini, hergiz içip kalma, navada tesna-i tekkeza bolsañg etrapingğa nezer salgın, hemmini cüsinersen, dep közdin gayip boldi.

Hemracan oyğınip qarisa etrapida hiçkim körünmide. U ornidin desturup, yene yol yürdi, yol yürgende mol yürdi. On beş kün digende bir bulakğa yetti. U rasa cañgkap ketkecke bulak süyidin toyup içkisi keldi. Lékin su haman cüsi ésigе

kélip etrapka nezer saldı, qarıgudek bolsa bulaq etrapıda kağa kuzgun, yolvas, yilviz katarlık candardarnıń ölükleri tagdek dövlinip ketken iken, "hızır hemmini bilidiken, bu zéhirlik bulaq iken " dep unıńǵa nezer kózlerinimu salmay kétiverdi. Payanı yok bir dest cölde yigane kétip barsa unıńǵa heyvetlik bir gümbez yoluqti. Búgün musu yerde konay dep unıń içige kirgen idi, ipar, zeper purap Hemracannı mest kılıvetti. Birdemdin keyin yer yérilǵandek güdürligen sada keldi. Arqıdınla bir top ciltenler masayihlerini egestürüp gümbezde tüneşke kirdi. Hemracan bir buluńǵda tińǵsap ün tinsiz olturdi. (193)

Cilten pirim aytıki:

- "Ey ciltenler, biz mundak tünisek közimiz uyquǵa kétidu, suńǵa derhal Hörlıkaǵa hever bérinǵlar" dep buyruq kıldı.

Köp ötmeyla peri Hörlıka cilten pirim aldida tazım beca keltürdi.

Cilten pirim éyttiki:

- "Ey Hörlıka peri, bu olturǵan immetlirige öz kolliri bilen bir piyalidin zemzem tutsila kandaq?—dedi. Hörlıka "hop!" dep qobul eylep Kedeñni abi zemzemge toldurup ciltenlerge sunuşka baslıdı. Aylinip yürüp Hörlıkanıń közi gümbezning buluńǵida olturǵan Hemracanǵa cüsti. Hemracan sundaq bésini kötergen idi, unıń közi Hörlıkanıń otluq közi bilen ucrastı. caqmaq Cékılǵandek bir gayivane ot her ikkisiniń yürıkige tutastı. Su haman Hörlıkanıń qolidiki

altun kedeh yerge çüsüp ketti.

Ciltten pirim bu ehvalnı körüp heyran boldi ve könglide zoqmenlik peyda boldi. Sübhi mezgili bolğanda ciltten pirim éyttiki:

-Hey peri kız, sizge ademzat aşık boptu. İnsan iz başmıgan bu iqlimimizğa qedem tesrip etkinige qarıganda bu yigit cigerlik, vapadar körinidu. Qobul körsiñgiz behtiñgizge tilekdaşmen, - dedi ve ularnı hali qaldurup yolıga ravan bolusti. (194)

Hörlıka éyttiki:

- I yigit! öziñgiz kim bolursiz? qayaktın kélip yürisiz?

Hemracan eytti:

Atam aşık bolgan idi bulbulğa,
Uç kérindas izlep cıktuq üç yolğa,
Sunçe izlep yételmiduk uniñgga,
Su seveptin ahu piğan çekermen.

Elkısse, andin hemracan Hörlıkanıñ namu ehvalini soridi. Hörlıka cavap ornıga acayip hoş letapet bilen qakaqlap küldi de, bir parçe ot bolup asmanğa cıqıp ketti. Uniñgga köngli mehliya bolgan Hemracan arkısıdın qoqlıdı. Anğgıce Hurılıka peri özining karargahiğa yétip masayihliriğa éyttiki:

- I Meniñ immetlirim, bizniñ dergahimizda bir ademzat peyda boldi. Uniñ aldini tosap sinap békiñglar, nime derdi bar tiñglap békiñglar-dedi. Dive-piriler cem buluşup

Hemracanıń aldığa kóz yetmes kum barhanlırını peyda kıldı.
 Hemracan yol yürüşke amalsız kaldı. Kumdin cıqalmay ayqlırı
 taldı. Barganséri Hemracannı kum öz koynıǵa aldı. Uşbu
 halitini nezmige kattı. (195)

Visal izlep bu makanǵa kelurmen,
 Mundin kutulmısımni kaydın bilurmen,
 Cesme izlep usbu cölde ölürmen,
 Zaǵı zuǵunlarǵa rast toydur meni.

Pelek meni bu cöllerdin ötküzse,
 Başka kelgen heterlerni ketküzse,
 Rehmi eylep muradıǵa yetküzse,
 Közdin aqqan yaslırım kandur bugün.
 Körelmidim yar baǵçesi anarmidur,
 Sul nigarım mańǵa oǵsas yanarmidur,
 Visalıǵa yürek baǵrım kanarmidur,
 Mańǵa unsız cahan goya tündur bugün.

Gunahım yok pelek meni har kılma,
 Acizińǵa keńg koynińǵni tar kılma,
 Mert bendenǵni namertlerge yar kılma,
 Ni sevdalar başqa cüser kündur bugün.

Elkısse, Hemracan bu nezmını oqıp zaru zar yıǵlap közi
 uyǵuǵa ketti. Gayiptin unıń aldığa hızır kélip, aǵzıǵa su

temitti. U oyğansa töt etrapidiki kumdin bölek hic derek yok idi.

Dive piriler Hörliqaniñ yéniğa qayıp Hemracanniñ (196) nalisini yetküzdi. Hörliqa yene sinap körmek bolup, dive-pirilerge éyittiki:

- Siler emdi hada Kuyun bolup, qaqırap saqırap unıñ közige kum topa tıqıp békıñlar, -dedi.

Dive-piriler derhal beca keltürdi. Hemracan bu kabahetlik kuyunğa qarap:

Ey badi saba piyam yetküz,
Meniñ yarımğa salam yetküz,
özi bir gül lévi gunce,
Çisliri durdanige yetküz.

Özümdur men elge növker,
Qaytsam meniñ qanıñ töker,
Yanalmaymen kuruk eger,
Lévi şiker yarga yetküz.

Hemra deñglar sul atımnı,
Kimge eytay men dadımnı,
Allah bersun miradımmı,
Hörliqahan yarga yetküz.

Elkisse, Hemracannıń bu salımını dive piriler Hörlikağa (197) yetküzgendin kéyin, Hörlika éyttiki: "mertem, mertem, üç mertem" digen gep bar, ańırkı kétim özem bir sinap körey, ekidisini andin biley, dep tehttin cüsüp turgay süritige kirip, Hemracannıń besidin cu çulap aylandı.

Hemracan: "ecep is he, herkandaq bolsa kanıtı bar canıvarken, salımını yarımğa yetküzse ecep emes," dep bir söz eytkını:

Huda meni yarattı,
 Kara tuman kéçide,
 Özem kaldım gurbette,
 Dest bayavan içide,
 Güldek yüzüm sarğaydı,
 kaldım piğan içide.
 Yarım anda oynaydu,
 Bağı bostan içide.
 havadiki boz torğay,
 Sayrimisańg nim bolğay,
 Manıńg miskin canımını,
 Kıynimisańg nim bolğay,
 Yürektiki armanım,
 Çiçek açsa nim bolğay,
 Yol baslısańg cennetke,
 Dozaq kaçsa nim bolğay.

(198) Bu cöllerde azğastım,

Yolga salsañg nim bolgay.

Hörlıkağan yarımğa.

Hever kılsañg nim bolgay.

Elkısse, torgay Hemracanğa yol baslap mañgdı. Bir cayğa kelgende bir ali qorğan közge namayan boldi. Hemracan: "bu qorğan içide nime karamet bardur? dep yékın kélip qarıgan idi, unıñg tamam tamliri altundin yasalgan iken, u qorğan içige qedem koydi. Heyyat bir bagdurki mirgizar güller écilip, bulbullar sayrisip turğan, qorğan içi nazu-nimetler bilen tolğan idi. Hemracan baqqa zoqmen bolup, bir mehel aylinip yürdi. U korganning ottursida muelleq turğan bir almini kördi, uni élip puray déyisige su an gayip bolup derhal bir sérik suñqarga aylandı. U qanat kérip bir silkividi, bag aramaning içi divi pirilerge toldi.

Hemracan: "eyyuhennas nime karamet" dep sarasimige cüsti. Arqıdın bir top torgaylar vicirlisip, bag içide Hör periler peyde boldi. Ularning hösünliri aptaptın ziyade idi. Bir demde bir suñqar qus qanat kékıp Hörlıkağa aylandı. Hemracan özini gül arisiğa pinhanğa aldı. Hörlıka öz tehte karar taptı. Yüzidin peri niqavini écip turisiğa dive piriler "bag aramdın ademzatnıñg buyi kélidu,"- dep erz éytisti.

(199) Hörlıka: "Derhal ahturuñglar, ademzat bolsa, deñli teruz yetküzmey élip kéliñglar,"- dedi. Dive piriler bag aramning içini izleske baslıdı. Güller arisından Hörlıkanı

körgeñ Hemracan özini aşkarlımaqqa can cigiridin bu béyitini okudi:

Ne kısmettur közümge,
Yar körüñdi, körüñdi.
Uñıñ semı hösnidin,
Can ber emdi, ber emdi.

Ruhsset ber baqqa kirey,
Güli renadin tizey,
Keddi kamıtıñ körey,
Yür seylane, yür emdi.

Yettim ahır şahimge,
Köp köydürgeñ yarımge,
Can kosuldi canımge,
Ber kolunıñnı, ber emdi.

Elkısse, Hörlikahan Hemracanıñ avazini ańglap, unıñ köñlige teselli hatime bermekligidin bir söz éytkıñı:

(200) I yaranlar sap imanlar,
Yara boldum yar derdidin,
Işq otida köyüp yénip,
Sevda boldum yar derdidin.
Mende hiçbir paraǵet yok,

Ötken künde halavet yok,
 Mundin artuk palaket yok,
 Öler boldum yar derdidin.
 Ateş kebi köyer boldum,
 Pirakıñda öter boldum,
 Seni közge sürter boldum,
 Öler boldum yar derdidin.
 Étim sorisañg Hörlikadur,
 Panı dünya bibahadır,
 Körgünüm cevri capadur,
 Öler boldum yar derdidin.

Elkisse, Hemracan Hörlikanıñ nezmisini añlap köñgli teskin taptı." Hörlika yarım meniñ halimdin heverdar iken," dep oylidi. Su esnada dive piriler kélip Hörlikağa ademzatnı tapalmığanlığıdın hever berdi. Hörlika éyttiki:"ey Hemracanım, emdi özeñni askara Kılğın, cimiki perizatlar camalıñni körsün" -dedi. Hemracan güller arasındin cacrap çıkıp Hörlikanıñ aldığa keldi. Ular özara cay menzil sorastı:

(201) Hörlika:

Ademzatnıñ ey isil nesli,
 Sadıgañg kétey kaydın kélursen?
 Eziz elniñ baharı pesli,
 Sadıgañg kétey kaydın kélursen?

Hemracan:

Meni sorisañg Çin Macin yurtidin,
 Visal izlep sergerdane kélurmen.
 Necce künlep derdu piraq hicridin,
 Köyüp pişip, aşıkkane kélurmen.

Hörlıka:

Kişi munçe kec kélurmu dostige,
 Köz tiktiñgmu yaki canniñg kestige,
 Kondurimen seni sinem üstige,
 sadıgñg kétéy kaydın kélursen?

Hemracan:

Ömrün ötti botilaqtek telmürüp,
 Hesritiñgde zepirandek sargiyip,
 Necce künlep çolistanni ahturup,
 Seni izlep bayavandin kelurmen.

Hörlıka:

Qandaq kılay seniñg ahu zariñgga,
 (202) Bilgil izlep qance bardım cayıñgga.
 Can payandaz bolsun haki pahiñgga,
 sadıgñg kétéy kaydın kélursen?

Hemracan:

Cin aşıkmen körgin çiray terimdin,
Kulung kebi ketmigeymen deringdin,
Vesling için kectim yoku barimdin,
Seni izlep bu makanga kélurmen.

Elkisse, "ademzatnı bivapa dep aňlığan idim, yene bir sinay." dep Hörlikâ Hemracanga éyttiki:

- "i Hemracan! yeningizda kırık bir hör peri turuptu, halıgınıñıznı tallivelip könglini hos kılğaysız", dedi. Hemracan kattık rencis içinde: "Hörlikâhan ! sen nime hiyal kılursen ? Mening könglüm haman sende, men sañgila bende." dep bir söz éytkini:

Könglümdiki sudur sañga kul bolsam,
Nidur könglüñ nimilerni oylaysen?
Işkıñ otı kıldı meni pervane,
Nidur könglüñ nimilerni oylaysen?

(203) Meksidim su bende bolsam éliñge,
Levlirimni koysam sirin léviñge,
Cirmassamdım sening nazuk béliñge,
Nidur könglüñ nimilerni oynaysen?
Ickec sarap hus mubarek kolungdin,
Men kaytmasmen meger kelse ölümdin,

Miñg örgiley kara nerkes közüñdin,
Nidur köñgliñg, nimilerni oylaysen ?

Elkısse, Hemracanıñg bu sözini añglap hör periler birbirige menilik qarısıp közdin gayip boluşti. Bağaramda Hörlika bilen Hemracan yigane kélişti. Bir birige toymay qarısıp, hösni camallirini marısıp köñgül sözlirini éytisalmay köz békişip kaççe künler ötüp ketti. Ahiri Hörlika bitaket bolup, altun sazini qolıga élip, aşıklar muqamıga cêlip bir söz éytkini:

Bügün meniñ bolursen eziz mehmanım,
Söhbet tüzgil Hemrayım devran seniñdur.
Şirin canım sañga bolsun kurbanım,
Güldek écil Hemrayım devran seniñdur.

Seni dep keçtim men gül uzarimdin,
Hever alğın meniñ ahu zarimdin,
(204) Aq köksüm arası almizarimdin,
Üzüp körgil Hemrayım devran seniñdur.
Aşık bolsañg tesvis kılma ölümdin,
Bağven bolup buy al taza gülümdin,
Bildim otluq sırlırınıñni sözüñdin,
Oynap külgil Hemrayım devran seniñdur.

Muhabbetni gülleyli biz dünyada,
 Hemracanım ömrüñg uzun ziyade,
 Meni sañga nesip etmiş irade,
 Kolum tutkıl Hemrayım devran seniñgdur.

Hörlıka bilen Hemracan bağaram icide yene birkance kün
 seyli tamasa kıldı, gülsen kuçığıda işk peyzini sürdi.
 Künler ötüp bir küni Hörlıkağan yarı Hemracannı hamus halette
 kördi. Hörlıka:

- İ Hemracan, derdiñg nidur? Nime sunce ahu epgan
 cekersen? dedi.

Hemracan bilen Hörlıka bir birige erz halını bayan
 kılmaktın can cigeri bilen éytkanlırı:

Hörlıka:

Buyuñgdin örgiley ay mesel yarım,
 Nime sunce ahu epgan etersen?
 (205) Sözüñg işitmeske yok sebir kararım,
 Éytkıl nicün ahu epgan etersen?

Hemracan:

Bastın sözley yetkil dadu halıñga,
 Sunğa her an ahu epgan etermen.
 Kérindaslırim cüsti meniñg yadıñga,
 Sunğa her an ahu epgan etermen.

Hörlıka:

Bagviniŋmen bégim icre yarıŋ bar,
Ol bag ara alma bilen nariŋ bar,
Ne yıǵlaysen közliri ħumariŋ bar,
Nime sunce ahu eǵan etersen?

Hemracan:

Su ketrisi ötmes hazir gélimdin,
Cuda bolǵac vetinimdin, élimdin,
Niçük çıkkay ata sözi dilimdin,
Suŋa heran ahu eǵan etermen.

Hörlıka:

Ne seveptur seniŋ izlep çıkkınıŋ?
Şirin canǵa hicran otı yakkıniŋ,
Canǵa pattı uh tartıp oǵ atkıniŋ,
Éytkıl niçük ahu eǵan etersen?

Hemracan:

(206) Bulbulgoya körmis atam cüside,
Tapmak serttur uni üç ay icide,
Köŋglüm kezer küdüziyu kéçide,
Suŋa her an ahu eǵan etermen.

Hörlıka:

Hörlıkağan eytur, köngül muhtaci,
 Bulbul bolsa, bolur uning ilaci,
 Terki didar qılma guna rivaci,
 Yene niçük ahu epğan etersen?

Elkısse,éyttiki: "Ey melikem, atam cüside körgen bulbulgoyanı izlep çıqıp sening işkıngğa muptila boldum. Atam: "üç aygıçe taqıtım bar, undin ötse mańğa ölüm bar," digen idi. Hazirgıçe bulbulgoyanı tapalmıdım. Suńğa uh tartmay nime ilac",-dedi. Hörlıka éyttiki: "Bulbulgoyanı tépişning ilaci bar, u igıcem Hörzepirannıń bégida altun kepezde ésiǵlıq. Halisańg aram bégimda behuzur seyli qılıp olturǵın, bulbulgoyanı men élip kéley" dedi. Hörlıka:" özem ecri qılıp élip kélurmen, teyyarǵa heyyar bol maymen," dedi. Hörlıka: "undaq bolsa seni bir saetke qalmay baǵ simenge yetküzüp koyay," dep eńg yaramlıq qabil immetliridin bolǵan dive Keqñusni çaqırdı. Hörlıka Hemracanı uning üstige mindürüp (207) qoyup: "Hetersiz baǵsimenge yetküzüp bérıp, aman ésen élip kelgeysen," dedi. Keqñus tazım qılıp asmańğa sundaq pervaz qıldı ki, eyyuhennas, digendek közni yumup açkıçe Hemranı baǵsimenning üstige çüşirdi. Kördiki:baǵ simen Hörlıkanıń bégidin ziyade, çońg bir baǵ iken. Hemracan baǵnı arılap Hörlıka nisan qılıp bergen yerge keldi. Éytqandek, bulbulgoya altun kepezde igiz pestaqqa ésiǵlıq turuptu.

Hemracan teslikte kepezni yésip yolğa ravan boldi. Bir yerge kelgende "Atam asıq bolğan bu canıvarnıñ hasiyitini bir körey,"dep altun perdisini sundaq écividi, acayip uz ve hushuy bir kus ayan boldi. Bulbulgoya Hemracanı körüpla sundaq sayrap kettiki, unıñ avazidin Hemracan bihus boldi. Bagsimendiki Hörzepirannıñ immetliri geflet uyqusidin oyğandı. Karıgudek bolsa bulbulgoya yok idi. Ular derhal Hör Zepiranga hever kıldı. Hörzepiran cimiki dive pirilerni yığıp nedin bolsun tezlikte bulbulgoyani tepip kéliske buyridi. Hör Zepirannıñ kabil divisi bolğan Hesret arambagıñ yolıga qarap borandek uctı. Bir yerge kélip bihus yatқан bir ademzatnı kördi. U ademzatnıñ aldidiki altun kepezde bulbulgoya sayrap turatti. Dive Hesret şu haman bu ehvalnı Hörzepiranga melum kıldı. Hörzepiran: "Bulbulgoyani ogriliğan bu ademzatnı yetti kat kök kehridin yerge taslivetıñlar, "dep perman berdi. Dive Hesret hemracannı asmanga élip çıkıp ketti. (208) Dive Keşnus bu ehvalnı körüp dive Hesretni koğlap asmanga kótirildi. Ular kökte sundaq cenğ kıldı ki, yer ve asman tevrep ketti. Hemracan dive Hesretnıñ kolidin acrap kétip yerge qarap muellek mollak attı. U özige medet tilep munacat éytti:

Kara toprak alvastidek yutmaqçı boldi,

Arzu gülüm cicek acmay elemde soldi.

Heste canım payanı yok gemlerge toldi,

Bügün mañga medet berer kününgdur.

Barcemizning atasidur Ademi Nebi,
 Hemra kulning piridur Hezriti Eli,
 Kordungmu sen halim nicuk Horlika peri,
 Bugun manga medet berer kunungdur.

Berse eger bir cup kanat sungkar bolattim,
 Keknustek kok kehride pervaz kilattim,
 Mehkum kuslar kepizini koymay cakattim,
 Bugun manga medet berer kunungdur.

Elkisse, emdi sozni Horlikahandin anglayli: Horlika Hemracanni kutup taqiti taq boldi. Konglige geyri guman custi. Derhal qurandazlarini cakirip: "Ey muneccimler, Hemracanim heligice kelmidi, koglum ges turidu, (209) bir qur'e taslap bekinglar, "dedi. Qurandazlar Kur'i kitaplarini ecip: "Ey melike, Hemracan yaringiz asman bilen yerning arilikda nimcan cusup ketip baridu," dedi. Horlika buni anglap derhal sungqarga aylinip kokke pervaz kildi. Kordiki Hemracan yerge qarap muellek cusup ketip bargidek. Horlika cebdeslik bilen Hemracanni tutuvelip heterdin kutkuzdi. Hemracan tehice bihus idi. Horlika necce, necce dorilarni isletti, hickaysisi sipa bermidi. Ahiri hasiyetlik romalini Hemraning yuzige yepip qoyup, hun cigiridin esenlik tilep munacat eytkini:

Kara künler çüsti meniň bésimge,
 Nezer eylep kutkazgın dep yığlaymen.
 Eger meniň muradimni bermiseňg,
 Bu cénimni téz algın dep yığlaymen.

İşk otıda yürek bağrım kül boldi,
 Hemracanım kényi sen dep yığlaymen.
 Tetür pelek yarı bihuş eyledi,
 Hemracanğa sipa ber dep yığlaymen.

Qurandazlar kur'e écip békiňglar
 Hemracanğa canni pida étiňglar.
 Yürek bağrım élip aňga kékiňglar,
 Hemracanğa sipa ber dep yığlamen.

(210) Niçük yarım köktin mollağ atarsen,
 Eklı huşum élip otka salarsen.
 Bihuş bolup yürigimni tilarsen,
 Hemracanğa sipa ber dep yığlaymen.

Kaba pelek çerhin çepke urğandur,
 Bulbulgoya hazir kayda turğandur.
 Bilelmidim yar kanatı sunğandur,
 Hemracanğa sipa ber dep yığlamen.

Hörlîka der behtim meniň qaradur,
 Işk derdide yürek bağrım yaradur,
 Yar bilen teň cenim çıksa ravadur,
 Hemracanğa şipa ber dep yığlaymen.

Elkısse, Hörlîka Hemracannıñ bésini tiziğa koyup yüzige telmürüp olturattı, şu esnada köyikap tereptin meyın şamal çıkıp Hemracannıñ yüzidiki romalni sipap ötti. Hemracan asta bésini köterdi. Hörlîkağa qarap "Ecep köp uhlap kétiptimen, he," dedi. Hörlîka: "Ey cenimniñ cananısı, yürigimniñ sekparısı, uhlıgınıñız yok, "dep vekenı bir bir bayan kıldı. Arkıdın Hörlîka asmanğa qaridi. Dive Keğnus bilen dive Hesret téhice kattıq ceñg kılıvatattı. Onaylıkçe bulbuloyanı élišniñ mümkinçligi yoklugını sézip, birtal cécini köydürgen idi. (211) Bağ aramdiki barlık divepiriler hazır boldı. Anğgıce, Hörzeperanmu necce miñg divilerge baş bolup, sep tartıp keldi. Hörlîka igiçisi Hörzeperan bilen uçrisip ceñg kélisimi tüzdi. Hörlîka éyttiki: "Eger men yéñgilsem pütün élim bilen zatıñğa kirip sañga el bolimen, sen yéñgilseñg, bulbulgoyanı öz qoluñg bilen bizge tektim kılısen,- dedi. Hörzeperan maqul boldı. Şuniñg bilen şundaq ceñg başladiki, asman malayikliri qorqqınıdın özini yoşuridiğan cay tapalmay qaldı. 7 kéce kündüz tohtımay uruşup Hörlîka galip keldi. Hörzeperannıñ divilirini şundaq urdiki, ularniñ bési asmanğa miñlinip kélip, téni yerge pattı.

Hörzepiran sağdakını boynıǵa ésip kélip Hörlikanıń ayıǵıǵa yékıldı.

Eyttiki: "Ey sińlim, bir ademzadı dep meniń şunçe köp immetlirimni ketli kılamsen?" dedi, Hörlika éyttiki: "Navada Hemracanı bir körseń şu çağda çüşiner idiń," -dedi. Hörzepiran: "Şul yarıńǵnı mańǵa bir körsetkin, seni cimiki immetliring bilen qoşup baǵ simende ziyapetke teklip kılımen," dedi. Hörlika igiçisi Hörzepiranning levzi boyıçe uruǵni tohtitiş perman çüşürdi. Hörzepiran Hemracanı bir körüpla yürigide iştıyaq peyda boldı. ışq otı yürigige pétip taştekte kítip kaldı. Hörlika bilen Hemracan özliriniń tamaşisi bilen bent idi. Hörzepiran bitaķet bolup Hörlikanıń aldiǵa bérıp yalvurup bir söz éytkini:

(212) Boyungdın örgiley Hörlika canam,
Hemracanı mańǵa bersenń nim bolǵay.
Kurban bolsun ańǵa canu cahanım,
Şul yarıńǵnı mańǵa bersenń nim bolǵay.

Cimiki ğezinem hediye bolsun,
Goya kuş kolunǵda huş nava kıl sun.
Baǵ simen puhrası seni şah bilsun,
Hemracanıńnı bersenń nim bolǵay.

Elkisse, Hörzepiran Hemracanıń hösni camalıǵa toymay qaradı. Hörlikanıń ayıǵıǵa baş qoyup: "Eğer Hemrani mańǵa bersenń hazırla aldińǵa can bérışke razimen, "dep qattıq

sert kıldı. Karapmu kıymıĝan Hemraĝa naleperyat kılıp bir söz éytkıni:

Hemra canım seni kormek barmikin?
Sanga peket Hórlıkala yarmikin?
Işkıńg bégi pékırıńgga tarmikin?
Aylınay men kara nerkes kózúńgdin.

Seni kórup eklı huşum kétiptur,
Sirin canım helkımiĝa yétiptur,
Katipliri işkıni şundaķ pütüptur,
Aylınay men kara nerkes kózúńgdin.

(213) Rehim eyle, Hemra menińg canımsen,
Baĝ simende tolĝan kızıl narımsen,
Alemdiki isil göher nanımsen,
Aylınay men kara nerkes kózúńgdin.

Elkısse, Hemracan bu nezmini ańĝlap kıattık rencidi. Hórlıkaga iltimas kıldıki: "Iĝiçińgiz numusni bilmeydiken, bu makandin téz kéteyli, menińg Hórzepiranga kırar kózüm yok," dedi. Ğezeplengen Hórlıkanıńg Hórzepiranga bir söz éytkıni:

Hemrayimni apa birla körüpsen,
 Eklı husunġ, öz meylingni bérıpsen,
 Apa sundaġ yaman künge kélıpsen,
 Bu sevdada emdi yıġlap ölersen.

İşk yolida nerki hava bolarmu?
 Serietmu uni rava körermu?
 Vapa ehli bölek canni söyermu?
 Yandaşmıġın yarımġa béşing késermen.

Elkısse, Hörlikanıġ sözini Hörzepiran kobil almay köp macra boldi. Hörlika: "undaġ bolsa seriettin yol tapkın," dedi. Hörzepiran yol tapmaq bolup köyikap şehridiki (214) namdar kazını teklip kıldı. Kazı kelgice Hörlikaġa hoşamet eylep, ularni conġ mehmandarcılıġka teklip kıldı. Türlük tümen nazu nimetler, kent gezekler, mey saraplar teyyarlidi. Sazendiler kalun, gicek, ravap, dutar, tembur, satar balimanlarnı kötürüp kélip muġamġa sazlidi. Nazinin periler altun gerdislerge Rum sarabini toldurup tekkellup bilen Hörlika bilen Hemraġa sundi. Sul saette kazı yétip keldi. Hörzepiran kazıġa tazim beca keltürüp, uni hilvet cayġa baslap bir söz éytġini:

Boyunġdin örgiley gül yüzlük qazı,
 Būġün bizge nika bolsun digeyseñ
 Kulak sélip aňġla meniġ ahimni,
 Būġün bizge nikah bolsun digeyseñ.

Ademzat zatidın Hemra kéliptur,
 Eġli husum meylimni qoymay éliptur,
 Sizge būġün bir tilegim boluptir,
 Būġün bizge nikah bolsun digeyseñ.

Qırık miġ at bérimen tilla igerlik,
 Qırık miġ kul bérimen zerrin kemerlik,
 Qırık miġ kuş bérimen turpe cigerlik,
 Būġün bizge nikah bolsun digeyseñ.

Ömürvayet teyyarmen hizmetliriġge,
 Her ne diseġ bas igermen barçe emriġge,
 Aram iste, ersenġ tartқан cevrimge,
 Būġün bizge nikah bolsun digeyseñ

Hemra hösni hör ġilmandin yigane,
 U sah erse, boldum men bir divane,
 Cavaviġni bergil qazım merdane,
 Būġün bizge nikah bolsun digeyseñ.

Elkisse, qazı éyttiki: "Eslide ikki k rindas bir er nikayıga cayiz emes. megercendiki mening sertimge k nse ng, seriettin yolini t pib b rurmen." dedi. H rzepiran bu yolda herqandakki sert bolsa qobulga teyyarlıgını bild rdi. Nainsap qazı éyttiki: "Bir h rcun k m st n basqa meni qanğice buse qıldur," dedi. H rzepiran na ilac ikki menğzidin ottuz bosa berdi. H rlıka igicisi bilen qazınınğ h lvet cayda isret qılıvatqanlıgını bilip qaldı. Bir hazadin keyin qazı kitavini k tirip H rzepirannınğ hemralıgıda H rlıkanınğ hemraligide y tip keldi. H rzepiran éyttiki: "Nikağa yol taptım, mana qazınınğ kitavını anğla ng," dep g lkekeliri  cilip ketti. H rlıka qazınınğ k zige nesterdek sancilip bir qarıgan idi, qazı nime deysini bilmey ketip qaldı. H rlıkanınğ qazıga qarap bir s z  ytqını:

(216) H s k lipsen qazı biznı ng arıga,
Aqıl bolsanğ mezur bolma parıga,
Para bilen y z boyıma qarıga,
Rastin  ytqıl qazı  l m bardur bir k n.

Hekni cavap bersenğ seni s kmesmen,
Yolunğ tosap kalla nımu kesmesmen,
B sinğni hem ibret  c n asmasmen,
Rastin  ytqıl, yalğan etysanğ  lersen.

Kazı seni bugün huda urğandır,
 Sum peylîngni hemme körüp turğandır,
 Peymanîngmu emdi toluk tolğandır,
 Rast cavap ber kazı emdi ölersen.

Elkısse, kazı ağızını midirlitalmıdı. Nika rava dise,
 para hesaviğa seriet yolını ıar ettiğ dep Hörlika cazalaydu,
 nika birava dise Hörzepiranga bergen vedisige hilap, tēhimu
 yaman künge kalıdu. Oylap oylap kazı hic yol tapalmıdı. ya
 ağızını açalmıdı. Hörzepiran dergezep bolup kazıdın: "Nikağa
 yol barmu, yokmu?" dep tekrar sorıgan idi, kazı özi sezmiğen
 halda bésini caykıdı. Hörzepiran husını yokatқан halda
 kılıcını suğardı. Bağ simen icide kazını koğlap yürüp bir söz
 éytkini:

(217) Mañga sunce vede berdiğ,
 Kel cavaviğ bergil emdi
 Bağım icre gülni terdiğ,
 Kel cavaviğ bergil emdi.

Cıkarğaymen tik munare,
 Kılğum seni pare pare,
 Yüzliriğge sürtey kare,
 Kel cavaviğ bergil kazı.

Hörzepiran bağrı zare,
 K m lsun u  l deşt are,
 Kızınđ mendek bolsun pare,
 Kel cavavınđ bergil emdi.

İsek kazı, tonđđuz kazı,
 Dili kara kođđuz kazı,
 Canımđ kest kılđur kazı,
 Kel cavavınđ bergil emdi.

Elkısse, H rlıka kazınınđ bir koşuk k nini tilep, uni  lt r sche yol koymıdı. H rzepiran elimige cidimay hun bolup kaytıp ketti. Bir azdin k yin H rzepirannınđ huzuridin kiya ciya k tirildi. Ayan boldikim, uningđa ecel yetti.

(218) Elkısse, Hemracan bulbulgoyanı k liğa kondurup H rlıka bilen bađaramđa kaytıp keldi. Sundin sođđ H rlıkağa "Emdi icazet bersinđiz, bulbulgoyanı atamđa yetk z p b rip kaytıp kelsem," dedi. H rlıka cavaven bir s z  ytkinini:

Mundin k ter bolsađđ kaytıp yurtinđđa,
 Hemra seni bir alladıa tapsurdum.
 Vedimizge sen  zeđđ kılđaysen vapa,
 Hemra seni bir alladıa tapsurdum.

Hemra:

Yarım meni ketti dep malal bolmiġil,
 Çin sözünġni maġga herdem yollıġil,
 Vedimizni senmu berbat kılmıġıl,
 Pat kélurmen perizadım yaġsi al.

Hörlıa:

Mundin kéter bolsanıġ taġlar tumandur,
 Camalıġı, muradım arzu armandur.
 Búġün cudalıtur, aır zamandur,
 Hemra seni bir allaaġa tapsurdum.

Hemra:

Men bararmen emdi ana yurtumġa,
 Téz kélurmen perizadım yaġsi al.
 (219) Sadaketlik işençim bar sözünġge,
 Téz kélurmen perizadım yaġsi al.

Hörlıa:

Çektim seniġ cevre birlen capayıġı,
 Sürelmidim şevkı keypi sapayıġı,
 Yadımdadır ġulki canan vapayıġı
 Hemra seni bir allaaġa tapsurdum.

Hemra:

Sendek cananımdın cuda bolğunçe,
 Dlgünüm yahşidur tirik yürgünçe,
 Bitaketlik kılma, kaytıp kelgünçe,
 Téz kélurmen perizadım yahşi kal.

Hörlıka:

Kétermen dep Hemra Cannı alursen,
 Bügün ketseñg kaçan kaytıp kélursen,
 Öz yurtuñghı beklım makan kılursen,
 Hemra seni bir allaga tapşurdum.

Hemra:

Meni ketti diban közüñg yaşlıma,
 Ümiding ristisin üzüp taşlıma,
 Kelse her balaki içiñg aşlıma,
 Téz kélurmen perizadım yahşi kal.

(220) Hörlıka:

Kéter bolsañg rekip yene agahdur,
 Sayañg kebi egışip seni tapadur,
 Çünkü düşmenlerniñg dili qaradur,
 Hemra seni bir allaga tapşurdum.

Hemra:

Tesvişim yok qalsam ğar,say içide,
Könglüm haman bagu saray içide,
Men kélürmen yene üç ay içide,
Sebricanım,perizadım yahşi kal.

Uşbu üç ay maŋga üç yıl biliner,
Keŋgri alem tar kepezdek körüner,
Her künüm hem aydek yılga iliner,
Hemra seni bir allğa tapsurdum.

Elkısse,Hörlıka Hemracan bilen hoşlışış aldıda: "İ Hemra canım! seni dep dost düşmenge aşkara boldum. Hetta igiçimningmu rekıbı bolup qaldım. Yene kétimen devatisen. Iradeŋdin yanduruşqa aciz keldim,"dep yıglap bir söz éytqını:

(221) Hemracanım seniŋ birle ehdem bar,
Üç ayğice sevrem birle cevrem bar,
Ger kelmiseŋ yol üstide kevrem bar,
Barğın seni bir allğa tapsurdum.

Kéter irsenğ izliriŋni izlermen,
Çöller kézip, tağlar éşip tézlermen,
Hencer élip rekıp bağrın tüzlermen,
Barğın canım bir allğa tapsurdum.

Elkisse, Hemracan Hörlikaning könglüni bezlidi: "Ey mening cananim, könglüngni yerim qilma, mening nimisqa kaytidiganligim saŋga ayan. Saŋga bolgan ishimni yene tekrar qilay bayan, "dep bir söz éytkini:

Bélik kebi üzdüm vapa süyingde,
Huzur aldım aram béging öyüŋde,
Caraŋglidim sening nezme küyüŋde,
Niçük untay perizadım yahşi kal.

Kadir alla seni maŋga koşqandur,
Muhebbetning cami şundin toşqandur,
Tileklirim sende çiçek açqandur,
Pervanidek aylinarım yahşi kal.

Elkisse, Hörlıka Hemracanğa icazet berip éyttiki: "Navada bésiŋga birer kün çüşüp, birer müşkülätka duçar bolsang muşu bir tal çécimğa ot yaqqın (222) men şu an yéniŋda hazır bolarmen, "dep bir tal çécini berdi. Dive Keqnosni çakırıp, Hemracanni cayıga yetküzüp qoyuşni teyinlidi. Dive Keqnos Hemracan bilen bulbulgoyanı kötirip yolğa ravah boldi. Bir neççe saat içidila ikki akisi bilen cudalaşkan üç-aca yolning bentige kelip yetti. Hemra éyttiki: "mening ikki qerindişim muşu ikki yolğa kirip ketken, men ulardın hever alay, sen emdi öz makaniŋğa qayt," dedi. Dive Keqnos qayttı. Hemracan bulbulgoyanı élip akiliri ketken

yoldin ravan boldi.

Emdi bir kelime sözni akiliridin aňglaylı: Hemracannıń ikki akisi ançen yol yürüp hiç nersige ulısalmay aqıvet bir seherde ucrastı. Ular bu yerde birkaççe vakıt keyip sapa kılıp yürdi. Ahiri bisatıda bari tügep kıyın künlerde nime kılışnı bilmey qaldı. Can saklas koyida Eskerşah bir aspezde uçakka ot qalaska, Nurdunşah yundikarlıq kılışka başlıdı.

Hemracanmu akilirini köp izlep aqıvet muşu seherge kelip qaldı. Sehernıń cimiki bulunğ puşkaqlırını kezdi. Künlernıń biride aspeznıń dukini aldığa kelgende kördiki: akiliri cul cul halette yundığa milinip işlevatқан iken. Hemracan körüpla tonudi ve hali bir cayga berip serpaylırını almasturup heliki aşhanıga keldi. Bir tillani taslap aşhana hocayinidin aşu ikki şagirttin tamak yetküzüp bérışni telep kıldı. Hayal (223) ötmey Hemracannıń telivi beca boldi.

Hemra éyttiki:

- I yigitler, silermu oturunğlar, birge gizalınaylı, dedi.

Sargıtlar

- Hoş teksir, dep tazım bilen yanmakçı boldi. Hemracan ularni tohtitvelip sorıvidi, ular sergüzeştilirini bir birlep bayan kıldı. Hemracan ulardin Étińlar nime ? dep sorıdi.

- Birimizniń éti Eskerşah, birimizniń Nurdunşah dep cavap berdi.

Hemracan su an niqavını élividi, ular hańg tańg boluşup dińg ketip qaldı. Üç kérindas didar körüşti. Hoşallıqniń

peyzini sürüsti. Hemra éyttiki:

"Ey akilar men bulbulgoyani élip keldim. Emdi birlikte atimiz aldiga kaytaylr, " dedi. Ashana hocayinining aldiga kelip ehvalni bildürdi. Hocayim éyttiki: Bunlar maŋga 80 tenŋge kerzdar, suni tügetse kaytidu," -dedi. Hemracan derhal 80 tenŋge cıkarip hocayinga berdi. Akilirini kutuldurup yolga ravan boldi. Ular uzun yol yürüp üç aça yolning besiga keldi. Hemracan eyttiki:

"Ey akilar, birdem aram alsak qandaq deysiler ? dedi. Suning bilen bir cahning yénida aram élisti. Hargan Hemracaning közi uyquğa ketti. Ikki akisi "meslehet" qilisti, Eskersah eyttiki : "Biz qaysi yüzimiz bilen atimizning aldiga barimiz? Bulbul goyani hemra tépiptu, siler coŋg turup nime kildinglar? dise uyat emesmu? yahşisi Hemraning ikki közini oyup cahka tasliveteyli de bulbulgoyani ikkimiz taptuk dep atimizning im'amiga érişeyli," dedi. Nurdun şahmu maqul boldi. Ular şundak qilisti. Hemracanning ikki közini oyup, bulbulgoya taslap berdi. Andin uning özini cahka taslivetti. Su çağda Hemracaning akiliriga ceksiz gezeplinip bir söz éytkini:

Bundin kéter boldung zalim aŋilar,
Ehvalimni soriŋaŋa yaman digeyesen.
Yalguz Hemra kaldı cahning icide,
Ulgini yoq téhi aman digeyesen.

Tügimes sevdağa kaldı bu bésim
 Zeher zükumdur nan bilen éşim,
 Közümni oydılar öz kérindişim,
 İlpetdişi yılan çayan digeyesen.

Bellirige himmet kemer bağlığan,
 Pirak üçün sinelirin dağlığan,
 Kelmidi dep yolğa karap zarlığan,
 Sahi Hısrav atamğa salam digeyesen.

Kinge eytay yürek tolgan köp dağım,
 Muradıńğa yetmey öcti çirađım,
 Gülhan bolup tende yandı pirağım,
 Canıcanım anamğa salam digeyesen.

(225)

Bir vucuttin çığkan ikki kérindaş,
 Berelmidi sinak yolida berdaş,
 Cah icide yalguz kaldı munđluđ baş,
 Gülcemile sińgilinga salam digeyesen.

Bu sum hever kaçan yetkey yarımğa,
 Uni körgen közüm çüsti yadıńğa,
 Uçup kélip yéter bolsa dadımğa,
 Çahta kaldı meni sersan digeyesen.

Anğa yetsun Hemra kuluńg tiligi,
 Gériplikta köydi ciğer, yüriki,

Közümni oydilar pütüti körügi,
Heğin sorar göhiri ihsan digeysen.

Elkısse, Esķersah bilen Nurdunshah Hemracanning nalisige perva kılmay bulbulgoyanı élip öz yoliga çüsti. Necce künler kéyin atisi bilen didar körüsti. Atisi "Hemra kéni?" dep soridi. Ular: "Hemra bizge egesmey"barsa kelmes" yolga kirgen idi, hiçyerdin iz dergi bolmidi" dedi. Sundin kéyin Sah,ogli Hemracanning pirakıda--sinelirini yara kıldı. Andin bulbulgoyaga karap: séning gayıyan pirakında cismim köyüp kül boldi. Visaling yolida candin eziz oglumdin ayrildim. Emdi bir (226) ziban sürüp, miskin könglümge teselli hatire berseng" dep muracet kıldı. hamuslangan bulbulgoya padişaha karapmu koymidi.Bu dert üstige dert boldi. Şu arida padişaning veziri kélip bulbulgoya yélinip bir söz éytķini:

Huş kelding bulbul bu bag araga,
Hendan eylep sayrimaysen nim boldi?
Hustarsengu, cimenzarlık baglarga,
Gülni küylep sayrimaysen nim boldi?

İşķında köyüp şahim canıdin keçti,
Dilidiki tügüçni sen bilen yeşti.
Senińde kandaķ sergüzeşt keşti,
Nava eylep sayrimaysen sangā nim boldi?

Vezir éytur: diling niçün arazi,
 Huş sayrisaň şahimiz bolur razi,
 Hemdem saňa cimiki can avazi,
 Rivayetlep sayrimaysen nim boldi?

Elkisse, bulbulgoya nale kılıp: "İ padişah, sazendilerini cemi kiling bir kelime sözüm bar," dedi. Padişah derhal beca keltürdi. Bulbulgoya sazendilerge karap: "Mening nezmeme bir saz kilinglar" dedi.

Kulak selip erzim anla sultanım,
 Sen kedirdan gülzaringdin ayrilding,
 Suldi gülüň emdi yene acılmas,
 Ekli huşuň, madaringdin ayrilding.
 (227) Kap tegidin meni munda keltürgen,
 Ming capada huzuringa yetküzgen,
 Başka çüşken balalarnı ketküzgen,
 Vapadaring sultaningdin ayrilding.

Yahşilikka bir yamanlık kördiler,
 Akiliri ikki közin oydiler,
 Ikki kolin baglap çahka attiler,
 Putagi yok çinaringdin ayrilding.

Kaba pelek çerhin çepke urgandur,
 Ikki ogluň saňa tozak kurgandur,

Vapasizlar aldap cahan sorgandur,
Algur kusunġ pelvaniġdin ayrıldıġ.

Bulbulgoya kuşlarıġ men serdarı,
Kéni Hemra ? gériplarıġ gemharı,
Kence kozaġ, hanıda enġ serası,
Hemra altıġ purcapadın ayrıldıġ

Elkısse, Padişa bulbulgoyadın bu sözni anġlap, Eskersah bilen Nurdunsaħka éyttiki: "Ey naipsaplar, kérindişiġlargımu sunce zalimlik kılamsiler?" dedi. Ular éyttiki: "Ey ata, muştumdek canıvarnıġ sözige işinip bizge mundak malamet kılamsiz ?" dedi. Bu sözlerni anġlap turgan bulbulgoya: "İşenmisenġlar yürünġlar, men Hemranı taşlıġan cahka (228) başlap baray" dedi. Padişa bulbulgoyanıġ arķısındın zar zar yıġlap ménġip bir söz éytķini:

Tinmayin peryadı etsem men taparmenmu seni,
Çakiçak etsem yakamni men taparmenmu seni,
Kıynısam derya kebi, çölller arada zarlısam,
Keknustek otka kirsem men taparmenmu seni,
Ahki Hisrav men gérip, kaldım elemde sarġıyıp.

Yette iķlimni keziban men taparmenmu seni,

Bulbulgoyaga egişip kelivatkan Hemracannıġ anisiniġ
bir söz éytķini:

Taglar beşi tuman boldi, balam sendin ayrılgaç,
 Yürek bağrım dertke toldi, balam sendin ayrılgaç,
 Igiz döngler pakar boldi, balam sendin ayrılgaç,
 Sah yolunğda çakar boldi, balam sendin ayrılgaç,
 Körer közüm körmes boldi, balam sendin ayrılgaç,
 Bulbul zuvan sürmes boldi, balam sendin ayrılgaç.

Bizniñ devran kéter boldi, balam sendin ayrılgaç,
 Bu vetenler püter boldi, balam sendin ayrılgaç,
 Kiygen tonum kepen boldi, balam sendin ayrılgaç.
 İçken ésim zeher boldi, balam sendin ayrılgaç,
 Tagdek müskül çüsti başka, balam sendin ayrılgaç.

Toldı itek aqqan yaşqa, balam sendin ayrılgaç
 Oğa çüsti içken aşqa, balam sendin ayrılgaç,
 Mehribandur meniñ étim, balam sendin ayrılgaç
 Yürek tolgan carahatım, balam sendin ayrılgaç,
 Yetkeymikiñ Heqqe ahim, balam sendin ayrılgaç,
 Erstin aştı Kaygu-zarım, balam sendin ayrılgaç.

Hemraniñ siñglisi Gülcemileniñ bir söz éytqini:

Hesritiñdin heste canım,
 Dertke toldim canım aka,
 Kelmidi dep her terepke,
 Karar boldum canım aka.

Her kün seni miñg yad édip,
 Seherlerde peryat étip,
 Yaşam yırtip berbat étip
 Sudek aqar yaşım aka.

Mirgizarlık bağ aramda,
 Bir güli rena iding.
 Bu cahanning sehniside,
 Göhiri yekta iding.

Nerem sözlük, kerem dillik,
 Sahi sumbat han akam.
 Keçe kündüz izlesem,
 Kaydın taparmen can akam.

Bolmidi alemde hiç,
 Sadyane kün devran sañga.
 Sañga kelgen şum qazalar,
 Razidim kelse mañga.

Elkisse, Bulbulgoya çahning béşiğa kélip tohtidi.
 Purrap közliri bilen çahning içini işare kıldı. Hemracanning
 anisi çoñgur çah içige qarap, muñglinip bir söz éytkini:

Barmu sen bu çah içige muptila bolğan balam,
 Kuvm qérindaş, el yurtindingin hem cuda bolğan balam,

Ah...karañġu çah içide ne keçer haling seniñg,
 Margejdum zehiri birle sinesi tolğan balam.
 Intizar eylep atañġ birlen anañġni ançinan,
 Yaşı ornıġa haman kanlar ravan kılğan balam.
 Ol yüsüp Ehmet kebi bopsenki çahqa mupitla,
 Ketre ketre yerge tamğan közdiki berişan balam.
 Uşbu zindan içre qalğan ey közümnıñġ göhiri,
 Barmu sen ya yokmu sen permene etkil can balam.

Elkısse, çah téġide nimcan yatқан Hemraġa bir tonus avaz
 añġlinip ġerıplık eser kıldı. Bu kimdur? dep köñġli derguman
 bolup bir söz éytķini:

(231) Keminem kim özünġ derdim qozġıġan,
 Sendek niçük qérindaşım bar?
 Vapaġa capanı rava eyligen,
 Sendek niçük qérindaşım bar?

Bieķil qolida qanġa boyalğan,
 Göhersiz közümde aqar yaşım bar.
 İşitkil hunum bar akamda meniñġ,
 Şul kebi namertke rencidaşım bar.

Yok idi vetenge kılçe yamanım,
 Bolmisa özgiçe, ġeyri tamanım.
 Nimişqa çah boldi yatar makanım?
 Şu üçün bir ömür dilda taşım bar.

Elkisse, Gülcemilening céci ağamçidek uzun idi. U cécini késip ulap çah içige taşlıdı. Hemra ésilip çıktı ve hemmisi bilen kucaklaştı. Hemra ularga hun cigiridin bir söz éytkini:

Ana yurttin kelgen eziz canlırım,
Hever bering yaru dostlar amannu?
Sayisige kün çüşmigen bağlırım,
Gül gülistan çimenzarlar amannu?

(232) Ol ne bağdur almisi bar, narı bar,
Her kişining özige layık yarı bar.
Niçük mening pişanemning şori bar?
Yardin cuda çüşken caylar amannu?

Qazı begler birle şikar çıkqının,
Tolparımni heryan heryan çapqınım,
Algur kuşlar sélip dabdil kaqqınım,
Karañgu tađ, deşti cöller amannu?

Hiç halavet körelmidim yaşastın,
Mehrum boldum yarga külüp qarastın.
Çapil dili bi perk ikenğu taştın,
Hemra yeñlig bestediller amannu?

Kanatsız men yoktur imkan uçmağa,
 Béliq bolup ilindim men karmakğa,
 Na ilacmen yar yéniğa barmakğa,
 Güli ehmer cunun yarlar amannu?

Elkisse, Hemraniñg yadığa Hörlikanıñg bir tal çéci
 çüsti. U, uni qoynidin élip köydürgen idi, şu haman kökte bir
 gevgay eirem soñgra Hörliqa bilen bir neçce periler peyde
 boldi. Hörliqa kelginçe özini Hemraniñg (233) üstige attı.
 Hemracan yariniñg avazini tonup bir söz éytqini:

Köyikaptek külpet çüsti bésimğa,
 Rehimayligil közdiki qan yésimğa,
 Ecep çağda keldiñg meniñg qasimğa,
 Kel emdi canım kel emdi.

Azap etti meniñg miskin canımğa,
 Közüm oydi kulak salmay zararımğa,
 Erzim eytay sen ezizim yarımğa,
 Kel emdi canım kel emdi.

Hörliqa:

Ğapil erdim emdi keldim qésiniñğa,
 Ne sevdalar çüsti seniñg bésiñğa,
 Kimler seniñg oğa saldı ésiñğa,
 Örgiley men qara nerkes közüñgdin.

ardaş digen şunda şeddet bolarmu?
 Ukisiniňg közlidirini oyarmu?
 Çah içige olni baqlap oyarmu?
 Örgiley men ara nerkes közüngdin

Bu, ne hesret, bu, ne külpet canlırım,
 Bu, ne aygu, bu, ne mihnet canlırım,
 (234) Saňga çüşken bu, ne ismet canlırım,
 Aylınay men ara nerkes közüňgdin.

Hörlıanıňg behti sendek aradur,
 İşkıňg birle baqrı çak çak yaradur,
 Körüp halıňg canı çııp baradur,
 Aylınay men ara nerkes közüňgdin.

Elısse, Hemra éyttiki: "Emdi kaşki közüm bolsa,
 helimni ve seniňg camalıňgıni bir körsem", dep Hörlıağa
 yıqlıdı. Hörlıaan: "Közüňgıni oyup eyerge taşlıdı? "dep
 sorıdı. Hemraniňg cavavi orniqa bulbulgoya zıban sürüp:
 "Maňga taşlap bergen idi, yutmay helumumda saqlap oydum,"
 dep helumıdın çıardı. Hörlıa: "Ey Hemracanı, emdi perişan
 bolma," dep Hemracanıňg közige dua eylep bir söz éytını:

adır alla dergahiňgga seğindim,
 Barçe alem, barçe insan hörmiti,
 ara eyle düşmenlerniňg yüzini,
 Yette at yer, yette asman hörmiti.

obul eylep vapadarlar sozini,
 Piri aık Yusup Zuleyha yuzini,
 Kirem ılıp akıl yarınıĝ kozini,
 Sekkiz cennet hori gilman hormiti.

(235) Elısse, Horlianıĝ munacati tugimey turup,
 Hemraniĝ kozi ecildi. Her terepke nurlar ecildi. Hemracan
 ata anisi, el-camaiti bilen korutı. Horlianı baĝrıĝa bastı,
 unda ehli camaetke arap bir soz ytını:

Ik edrini bilgenler,
 Keliĝ canlar korueyli.
 Maĝa hemdem yurgenler,
 Keliĝ canlar korueyli.

El yurtini soygenler,
 Pervane bop koygenler,
 Yamandin ol uzgenler,
 Keliĝ canlar korueyli.

Bulbul ekse azarı,
 Guldin bolek yok yarı,
 Putti emdi dil zarı,
 Kel Horlia korueyli.

Lenetlengen başlırınġ,
 Ravac tapmas işlirınġ,
 Baġrınġdimu taşlırınġ,
 Kelgin aka körüseyli.

(236) Elkisse, şundin soñ ular şeherge dahil boldi. Hörlıka, divilerge "Hemraniñ ikki akisini yette kat kök kehridin yerge taşlap öltürünġlar" dep buyrudi. Hemracan: "Bular kılġan yamanlıġnı men kılmay, namertke namertlik kılġılı bolmas, men bu növet gunahidin keçtim," dedi. Şundin soñ pütün ehli camaetke Hörlıka bilen Hemracan 40 kéçe kündüz toy kılıp berdi. Şundaġ kılıp, neçce zamandin keyin padişah Hisrav alemdin ötti. El yurtpadişah orniġa Hemrani şah kıldı. Hemra bilen Hörlıka bir ömür birge yaşap elge asayış berdi. Halayik şat horam bolup, Hörlıkanıñ yurti bilen Hemraniñ yurti arisiġa dostluk güli terdi.

Sadaġetke nişan bolup şundin beri,
 Hörlıka Hemracanıñ nami qaldı.
 Şum niyet, hiyanetkar, peyli haram,
 Esġerşah, Nurdunşah din savaq qaldı.

b.Hoten (Uygur) Metni :II

HEMRANIN NAKLISI*
(çöçek)

Bir künü Hamrānıñ dadesi çüş kördi. Körgen çüşide bir bakka kirdi. Bakka kirip, seyâet kılip, çögülüp yürür êdi. eyêrge biyêrge barıp êdi, bir gulluktın bir kuş çıkıp kahka bilen kördi. Külüp bolup, bu kuş havâğa uçup ketti. Andin kın bir pesledin kın yene bir gullukka bir sâhip cemâl kız pâydar boldı. Bu kız pâdişâğa karap, bir hoşluk bilen küldi ki, pâdişâ munuñ külgenini körüp heyrân bolup, bağdın yanıp çıkıp, aşu baldırkı külgen kuş yadığa kélip kaldı. Bu kuş külgen vahtıda pâdişanıñ sinesidin bir pâre ot çıkıp, kuşka yapışkan. Kuşnıñ otı pâdişâğa yapışgan iken. Bu pâdişâ öyge çıhtı. Andin kın oyğanıp, ornıdın kopup bahsa, bu körgen çüş çüş iken. Bu körgen çüşüğe pâdişâ üzi teelem berdi. Andin kın vezirga dèdi ki "ey vezir! men yatıp şundağ çüş körepturmen; bu tüşke tebir aytıñ! dèp êdi. Bu vezir turup aytı ki "ey pâdişâiâlem! bu körgen tüşleri neâyeti yahşi tüş iken. Bu tüşleride körgen kuş bu dunyada yok, Kohıkapta bâ du. Yene birisi Kohıkapnıñ perizat kızlarıdın körepturler. O özlerige karap külgen kuş, o kız Kohıkapta bâ du. Andin başha yerde bälıkını yoklakını men bil" elmeymen" dèdi. Andin kın bu pâdişâ heyrân bolup, arādın besh altè zemân ötti. Bu pâdişâ bu kuşnın iştiâkıda heyrân sergerdan bolup yığlağalı turdı. Dèdi ki "ey vezir umerâler! bir ilâcı kıliñlar! bu kuşnı her kim tapıp kelse, men pâdişâlıkımı şol kişiğe beremen" dèdi. Bu gèpni pâdişâdın işitip, hêç vezir hêç pâdişanıñ ademleridin

* Reşit Rahmet Arat: Doğu Türkçesi Metinleri, Ankara, 1987.

birisi "bu hizmetni men" kılay dēmedi. Heme kişiniñ başı tüben. Yene arādın bir nēce kün ötti. Yēne bir "kişi bu hizmetni men kılay" demedi. Bu pādişā heyrān bolup, kiçe kündüz bu kuşniñ istiaqıda. Bu pādişāniñ töt oğlu ba edi. Uç çoñ oğlanları dēdi ki "ey dada! şu hizmetlerini biz kılıp kelemiz; dadeniñg hizmeti balağa vacıbdı; İnşalla biz şu hizmetni sāiste kılıp kēsek ecep emes " dēdi. Bu pādişā bu oğlanlarınıñ kılgan gēp sözlerige hoş bolup "obdan dēdiñler! balalarım! men neāyeti hoş boldum" dep, bu oğlanlarını yolğa salmak üçün yol cabduğunu Kılgalı turdı. Arādın bir nēce kün ötüp, yol cabduğunu pütüzüp, bu üç çoñ oğlanlarını yolğa saldı. Arādın bēş altē kün ötep ēdi, kiçik oğlu Hemrā cān "ey dada! bu akelerim bu işni caylap kēlelmeydü, bu iş akelerimniñ kolidin kēlmeydü, meni hem yolğa salsunlar, bu hizmetlerini men kılıp kiremem" dēdi. Bu pādişā hıāl kılıp ayttı ki " ey oğlam Hemrācān! bu kılgan gēpiñga hoş boldum. Sen özeñ kikiç akeleriñ obdan qābul ademler ēmes. Seni akeleriñga hoşqalı ğam yeimen" dēdi. "Ey dada ! gam kılmasunlar! hudanın üzige tapşursunlar" dedi. Andin kin bu Hemra can dedi. Andın kin bu pādişā er hatun işkiöylen mesleet kılıp, dēdi ki "ey balam ! akeleriñdin hem ayrıldoq; sendin hem ayrılsaq biz qandağ tirilçilik kılāmız" dedi. Hemra ayttı ki "ey dada! selāmetlik bolşa körüşülemiz" dep mezmüt turdı. Āhir bolmay bu oğlını hem yolğa salar bolup, bir nēce kün cabduğ kılıp, yol cabduğunu pütüzüp bolup bu oğlını hem akeleriniñ arqasından yolğa saldı. Bu oğlu bir nēce kün yol yürüp akeleriniñ arqasından yētti. Akeleriniñ arqasından yētip bolup akaleriğe

dēdi ki "ey akalerim! êmdi men hem kêldim. Biz tōrt bir tuḡḡan boldoḡ. Mesle'et bilen bir iş ḡılamız" dēp yol yürdi. Bir nēçe zamān yol yürüp bir yêrge barıp êdi, tōt açamaḡ yol çıḡtı. Ō yolniñ tōpeside bir taşḡa ḡat pitiglik turadu. Bu ḡatni oḡup baḡsa, oñ ḡoldaki yolda kirse baradu, kêledu. Eniñ ḡaşıdaki yolḡa kirse barur kêler. Otradıki yolḡa kirse, ayā kêler, āya kêlmes. Çep ḡoldeki yolḡa kirse, bāsa kêlmes dēp, pitiglik turadı. Bu tōt bi tuḡḡan şuverde mesle'et ḡılışıp, deışti ki, çoñ akası bu mesle'etni kōrsetti ki "ey ukalerim! men barsa kelür yolḡa kirey; siz mā yolḡa kiriñ, siz bu yolḡa kiriñ ! Hemrā cān! siz mavu barsa kêlmes yolḡa kiriñ ! dēdi. Bu Hemrā cān dēdi ki "men hem şu mesleh'etni oylap êdim; men heme añlanım kiçigi bolḡandın kīn bāsa kêlmes yolḡa men kirey, ras aytıñlar!" dēp. Bu mesleh'etni ḡılıp, bu Hemrā cān dēdi ki "hememiz birdn nişāne muşu taşniñ tūgege kōmep ḡoyalı; her birimiz kêlsek, kōmgen nişānemizni baḡıp, palāni kêliptu, palani kêlmeptu dēgeli bolsun " dēp edi, bu akalari ḡoş bolup "mākul ukam ! rast aytıñız !" dēp, birdin taşḡa atını yēzip, şu tazniñ tūgeni kōlap kōmep ḡoyap, yolḡa yürdi. Bu Hemrā cān bir nēçe zemān yol yürüp, bir yêrge barıp êdi, bir aḡsaḡal kişi ucradı. Bu aḡsaḡal kişi dēdi ki "ey oḡlom ! özōñiz kiçik turup, bu yolḡa yamān kirip kêpsiz" dēp êdi, vāḡanı bēyān ḡılıp "ata ḡizmetini ḡılmak vācip iken, şunuñ üçün men atamniñ ḡizmetini ḡılmak sebeptin kirip ḡaldım " dēp êdi, bu aḡsaḡal kişi dēdi ki "andaḡ bolsa bir nēçe kün yol yürüp, palān cayḡa barasız; o yêrge bāḡanda işki yol çıḡadı. Oñ ḡol terepteki yolḡa kirseñiz, bir döyniñ üyi bā;

öyerge barsañız, bu döyniñ qolıdın qutul'almaysız. Bu döy neäyeti pelevān bahādır döy.öyerge barmay, cep qol terepteki yolğa kiriñ ! bu yolda bir neçe zemān yol yürüp bir yerge barganda bir gümbez çıқаду. Ol günbezde boyuñuznı suğa salıp, tehāret qılıp,üç kün ehtitāp qılıp, andın kīn yolğa kiriñ. Mubāda yolda su döyniñ meh'ellesige. bāğanda bu döyniñ ademleri çıkıp yā üzi çıkıp sizge dahle qılğalı qopsa, muşu hasa bilen urup öltörüp qoyap, ötöp kētiñ!" dep,qolıdaki hasasını bu Hemrāge bērdi. Bu Hemrā bu ahsaқal kişi birlen hullaşıp "obdan dēdiler ! atam ! dēp kētti. Bir neçe zemān yol yürüp, bu işki açamaқ yolğa kēldi. İşki açamaқ yolğa kēlip dēdi ki "men bu yerge ata hızmēti qılmāқ üçün kēlip edim, hudanın bir iradesi bilen kelgendur men, huda özi mahāpizet qılır" dēp, şu oñ qoldaki yolğa kirdi. Bir yerge barıp, bir baққа kirip qaldı. Bu baққа kirse, acāib gāraib bağ iken. Munı körüp heyrān bolup, yēne bir dem mañap ēdi. Bağniñ bir yerde bir cāder turadı. Bu cāderğa қараса, tügrükleri altundın vaseleri күmüştin zübercet tēyer қılığlıғ turadı. Bunı körüp heyrān bolup, şundağ cāderniñ қasıға barıp ēdi. Bir döy keldi. O döy nehāyeti züberdes bir döy. Kēlip sordı ki " ey ademizāt !sen bu yerge ne yērdin kēldiñ ? Bu yēr ademizatniñ ayağı yēteduğan cay em'es ēdi. Sēn nēme bolup bu yerge kēlip qaldıñ? Seniñ aceliñ toşқан ik'en dēdi. Bu yigit dēdi ki "ey bedbah ! sen nēme deisen ? Men bu yerge hudānın irādesi birlen kēldim. Bir sebeptin kelgendu men " dēp ēdi. Bu döyniñ açığı kēlip, şundağ bir qolını uzutup ēdi. Döyniñ qolıdın қap tutup, bir қolıda қулақını tutup, bu

döyniñ buunu tişlep aldı. Bu döy bir taualap edi. Beş on döy yugurup keldi. Andin kin bu döyler " bu Hemrāni yeimiz " dep her kıysısı bisi "men on kolını yeimen " deidu. Bisi " men başını yeimen " deitu. Bisi "men yürekini yeimen " deitu. Sundağ deişip taulaşıp kirip edi, bu Hemrā işkiniñ on kolını yümerep taşıladı. Bu işkiniñ kallaşını üzüp taşıladı. İski üçöylen taulaşıp kaçtı. Bularniñ avāzını işitip, o katte döy uhlap yatar edi. Bu uhlasa kırk kiçe kündüz uhlar edi. Bu uhlar yatıp, bu döyleriniñ taulağan avāzını işitip, deidu ki "neme boldı? neme taualarsen ? " dep edi. Bu döyler dedi ki "vay ! ey gücam ! bir ademizāt peydār bolup iken . Beş altē kişini öltörev'atti. Bizni koğlap edi, biz kaçtuk" dedi. Bu döy ornıdın kopup çıkıp "he! meni başlap alıp bargın! bu ademizāt nērde?" dep edi, "ane eyerde !" dep başlap alıp keldi. Bu döy kelse, bir ademizāt turadı. Bu ademizātni körep dedi ki "sen neme bolup, bu yerge kēlip kaldıñ? seniñ ačeliñ toşkan iken " dedi. Bu Hemrā kallaşa bu döyniñ her bir kolı çenādek turadı. Uziniñ başı bulutka takasıp turadı. Bu üzi bir tağdek turadı. Munı körüp, heyrān bolup turup edi. Bu döy kolını üzetip, kallasıdın tuttı. Bu Hemrā döyniñ kolını tutup, kallasıdın ācıtıp bolguçılık huşıdın ketti. Bu Hemrā döyniñ kolını kallasıdın ācıtıp alıp, kolıdaki hasesi bilen "ħalīle Allāhu ekber " dep, hasa bilen bir koyup edi. Bu döyniñ kallası işki pāca bolup tağdek yıkılıp, yerge tüşti. Bu döylerni hemeni öltörüp ketti. Bir yerge barıp edi. Bu ahsaçal adem dēgen gümbez çıhtı . Bu gümbezge kirip, bir bulakta su bā ik'en . Bu bul'akka kirip,

boyını suğa saşıp, günbezge kirip, üç kün êhtitâpğa olturdı. Üçünci kiçesi tüş ködü ki, körgeñ tsüde peygamber al'eyisselâmni hezreti adam al'eyisselâmni aua bekri sıddık osman ömr alı bu töt yâni tüşüde kördi. Körse bular hemesi altun kümüş taş bilen melâikler bilen kêlip olturup, züleyh'ani alıp kêlip, bir cayge olturguzup, hemesige heuze keuserniñ suyuda kuyup içürüp, mehmandarlık kılıp, bu züleyh'anı bu Hemrâğa nikâ kılıp, alıp bêrdi. Oygansa tüşü. Bu tüşge teecüb kılıp, heyrân bolup "bu alğan hatunım kaçımada yok" dêp, bu hatunniñ iştiâkı Hemrâğa tüşüp, yığlağalı turdı. Bu gümbezde üç kün pârıg bolğandıñ kın yolğa yürdi. Bir nêçe zemân yol yürüp, bir çöl bayâbanda kêtip baburêdi, asmânda bir höp'ep kêlip, aldığa tüşüp, aldıda bir dem yörgalap mañıp, uçup ketti. "Men muşup höp'epniñ arkaşıdın yürüsem, boladıganga oşaydu" dêp, şu höp'epniñ arkaşıdın yürdi. Bir nêçe zemân yol yürüp, bu hatunniñ iştiâkıda yığlap kêtip barur êdi. Yêne bir yerge bağanda bir toğay havâda başığa kelip, sarap yürüydu. Bu toğayğa qarap bir nezme oqudı.

Ey havaadaki boz toğay!

hudâim bêrgen bu canı

kınamasañ ne bolğay?

dêp êdi, bu toğay yerge tüşüp, aldıda bir dem yörgalap, yêne uçup ketti. Bu toğayniñ uçup kêtken terepige bir nêçe zemân yol yürüp, bir des kumlukğa barıp kılıp êdi. Yigeli nan yok; üzi hêriğliğ bir kadem alsa, işki kadem kênige ketedü. Ê yerde nâle kılıp yığlap êdi, gâiptin aldığa bir dostuğan

pêydâ boldı. Sükre dêp, bu doshannı açıp bahsa, işki dâne âpe nanı yögeglık turadı. Bu nannı alıp yep turup êdi, hava buzulup, yağmur yağkalı turdı; yağmur yağıp, yol katıg boldı, mañıp kêtivêrdi. Yene bir yêrge bāganda semāl çıhtı. Semālga kâlap, bir nezme okudı ki,

Ey bādi sepā semāl!
 meniñ selāmimni yārimge yêküz!
 mendin yārim hāber tapsun!
 men yārim ışkıda sergenden durmen
 bu selamimni yārimga yêtküz!

dêp, nezm okup yürdi. Yêne bir yêrge barıp êdi, aldıga bir hōpêp tüşüp, aldıga yorğalap yürüp, uçup ketti. Yêne onuñ arkasıdın bir kêpter kêlip, o hem dem tutup üllep, aldıga yorğalap, uçup ketti. Kêpterniñ uçkan terepige karap, bir nêce zemān yol yürüp, Kōhikāpka yakın bādı. Bu Kōhikāpnıñ seherige kirey dese, hêc yêrdin kiregeli bolmaydu. Bir küni bir kêpter uçup çıkıp, ini biyini çögülüp, bir sunguştın kirip ketti. "He! êmdi men muşu sunguştın kirsem bolgudek" dêp hiāl kılıp, bu sunguştıniñ aldıga barıp, bu sunguştın asta kirdi. "Emdi biyêrde turay" dese, turğalı yêr yok. "Emdi nême kılsam bolur, nêde tursam bolur" dêp, bir darāhke çıkıp, bir potakniñ aralığıda turdı. Turup êdi, şu darāhniñ yanında bir köl bā êdi. Bu kölge bir munça kêpterler kêlip, suğa tüşüp şungup çıkıp, şungup çıhsa bir sāhib cemāl kız boladı. O kızlar küllüşüp oynap kêtêdu. Bi küni yêne bir munça kêpter kêlip, kölniñ suyıge çöyüp şungup çıkıp êdi. Kālasa şu üziniñ maşukı şu kızlarnıñ arasında bā iken. Eni körüp, yığlağalı turdı, "men êmdi nême

kılsam bolur?" dēp. Yene onuñ arķasıdın bir munça kēpter
 kēlip, kōlge şungup
 çıķıp, sāhib cemāl kız boldı. Bu kızlar kōlniñ lebide küllüşüp,
 gēplesip tursa, kōlniñ suyıda bir ademizātniñ söreti turadı.
 Bunı körüp, bu kızlar heyrān bolup, "bu ķandağ ıŝ?, bu suda bir
 ademizātniñ söreti turadı; ademizāt kirip ķalğānğa oħŝaydu"
 dēp, eyenğa biyenğa ķālap, bu darahta oturadığan yigitni
 kördi. Munı körüp ķahķa birlen bir külüp ēdi, bir dōy kēldi.
 Bu dōyge buyurdı ki" bu ademizātı asmānğa alıp çıķıp koyap
 bērgin, nēce pāca bolup, ölep kētsün" dēp, hökm kıldı. Bu dōy
 kēlip, ķap tutup ēdi, bu yigit dēdi ki" "meni nēme kılursız?
 nēge apparursız ? dēp ēdi, bu dōy dēdiki" seni asmanğa alıp
 çıķıp koyap bērür men, sen nēce pāca bolap ölür sen" dēdi. Bu
 yigit yığlap, ahır bolmay bu dōy asmānğa kōterep alıp çıķıp
 kētti. Bu yigitni asmānğa alıp çıķıp ketken ħaberni Hörülķa
 işitip, bir dōyge emr kıldı ki" sen arķadısn çıķıp, meniñ
 yārımını selāmet alıp tüşkin!" dep, hökm kılıp ēdi, bu dōy
 uçup çıķıp kētti. Bu dōy asmanğa çıķıp, bunuñ arķasıdın
 yētip, işkiöylen talaŝıp, uruşup ķalıp, bu yigit dōyniñ
 kolıdın acrap tüşüp kētti. Ankaçılık Hörülķa yēne bir dōyge
 emre kılgan ēdi, " sen mu hem arķasıdın çıķıñ !" dēp ēdi. Bu
 dōy çığsa, bu yigit dōyniñ kolıdın acrap molloķat ētip tüşken
 iken, bir dōy barıp, asta yigitni kolığa alıp kirdi. Hörülķa
 bunı körüp nehāyeti ħoŝ olup, olturguzdı. Bēŝ tōt kün
 mehmandārlik kılıp, andın kın gēp sorap ēdi, heme bolğan
 vāķaāt gēp sözlerini kılıp bērdi: "men bolsam, Misri ŝeheriniñ
 padiŝahınıñ oğlı-du men, meniñ atım Hemrā-du meniñ evlādım

ademizättü. Szni manga nikä kılğan sultāni veyse kılğandu. Sizge manga vekil bolğan uzun boylağ yeşil destār bilen turğan ğunça boylağ yeşil hasā bilen turğan hemesiniñ yukarısında olturğan zikr allah aytıpturğan kimler erdi? "ō dēp ēdi, Hörülka dēdi ki" yukarıda olturğan buvam raşul allāh du. Szge meni nikä kılğan sultani veys kılğandu. Szge manga vekil bolğan Ömr, Osman, Ava Bēkri Sıddık, Alı du" dēp, bular bir bir biriniñ alışıp, tegişkenlikige hoş boluşup ikrār boluşup, ēmdi siz neme üçün kēlip ēdiñiz? ". "Mēniñ dadam tsüde bir kuş körüp iken. Bu tüşide körgen kuşka āşık bolap kılğan işken. Şunuñ üçün kēlip ēdim" dēp ēdi, bu Hörülka dēdi ki "bu kuş mende ēmes ēdi. Bizniñ dademiz ölep, biz iki kız ēdük. Pādşalıkni heme nerselerni öleşken ēdük. Bu kuş bulbulı ğul yā kuş iken. Bu kuş mirāsta meniñ siñnim Höri-Zeperenge tüşken ēdi. Höri -Zeperenniñ kolıda" dep ēdi, bu Hemrā dēdi ki "bir ilācısını kılsunlar " dēp ēdi" emmesi andağ bolsa, men szni yolğa salıp koyar, siz barıp alıp kēliñ! " dēp, heme ğep sözlerni kılıp" Aralıkı nehāyeti uzun yol, palān yērge bāğanda palān yērdin bir davāzedin kirip, üçünci devāzeğa bāğanda bir döy bā. Ō döyge mendin selām aytıp, vākani beyan kılsañız, şu döy yolğa salıp koyadı" dēp ēdi. Şuyērge barıp, üçünci devāzedin ötep kirse, bu döyge uçradı. Bu döyge Hörülkaniñ kılğan ğep sözlerini kıldı. Bu döy "emesi andağ bolsa şundağ barıp, tōrtünci devāzedin ötkende altun kapeseste bir kuş esiğliğ. Şu kapesni alıp çıhsunlar ağzını açmasunlar! ağzını açseler bolmaydu" dēdi. Şu dēgendek tōtünci devāzedin ötep kirse, bir kapes esiğliğ turadu. Bu kapesni alıp

cıhtı. Cıhıp bolup, bu döyniñ qaşığa keldi. Bu döy alıp keldilermu? " dēp ēdi, alıp kēldim" dēp ēdi. "Emdi yol bolsun mendin Hörülkağa selām eytsunlar! dep yolğa saldı. Bu Hemrā qaşesni köterep, heme devāzelerdin cıķıp, birinci devāzeğa kēlgende yene bu Hmerāniñ koñlige kelip" men bu qaşesniñ içige bir körey, nēme ba, nēme yok" dep, şu qaşesniñ aǵzını actı. Aǵzını ācip ēdi, icideki kuş bir küldi. Sol kuşniñ küllüki birlen heme döyler oǵanıp kētti. Höre-Zeperan hem "bu nēme iş? ,bu kuşni bir kişi kōliğa aldı" dēp ēdi, bir kişi cıķıp qaǵudek bolsa, kuş esiǵlıǵ yērde yok. Bu haberni alıp kirdi. Höre-Zeperan bir döyge emr kıldı" hāzer alıp tapıp kēlgin!" dēdi. O döy cıķıp qaǵudek bolsa birinci davāzedin bir ademizāt ötüp kētip baradı. Bu ademizātniñ aldını tosap yandurup alıp kirdi. Höre-Zeferan bu ademizātni körmestin " buni asmānga alıp cıķıp koyap bērgin! ölep ketsün! dēdi. Hörülka bu haberni alıp" āşıkım Hemrāni Höre-Zeperan asmanga alıp cıķıp koyap bergin! dep hökm kıldı. Buni asmānga alıp cıķıp koyap bergüncilik, sen arkaşıdın cıķıp, tutup kēlgin! dēp, bir döyge emr kıldı. Ō döy cıķıp, Hemrāni alıp kirdi. bu Hörülka bu āşıkını öyde Koyup, siñnisi Höre - Zeperan birlen üzi sözleşip, bu bulbul, gul yā kuşını Höre - Zeperandin aldı. Andin k̄in o Bu Höre-Zeperan dēdi ki"meniñ ācam Hörülka bir ademizātğa āşık bolup qaşıptı, bu nēme qaǵanıñız? ,bu ademizātni neme sebeptin köterep yürür siz? dēp ēdi. "Emesi andaǵ bolsa bunuñdın bir gep sorañ " dēp ēdi, "maqul!" dēp, gep sormaqçı boldı. Andın bir öyge aķirip, ō öyniñ otraşığa bir perde tartıp koyup, birisi binde olturdı, birisi inde

olturdu. Andın kin Hemrā āşu ilgeri yeşil günbezde yatқан vahtıda körgen tsüni Höre-Zeperanğa beyan kılip bērdi. Andın kin Höre-Zeperan bu gēpni işitip" bu iş rast iken! yalğan emesiken" dep, Hemrāniñ gēp kılgan avāzını işitip, munuñğa āşık bolap kaldı. Emdi yığlağalı turdı ki "ey aca! seniñ bu āşıkıñni men bir körsem." dep yığlağalı tudı. Emesi andağ bolsa bu bulbulı gul yā kuşni meniñ āşıkım Hemrāğa tüllegün bērgin !, emdi men köküstey " dēdi. Bu kuşni tünlegün bērdi, "işkinci berin" dēmes boldı. Andın kin Hörülka aşıkı Hemrāni körsetti; körüp huşidin kētip, yēge yakıldı. Bir vahtıdın kin huşığa kēlip, yēne aydı ki" yēne bir körsem" dēp ēdi, Hörülka" bir körgendin kin boldı, işkinci köreş yok" dēp ēdi. Höre-Zeperan heyrān bolup, yanıp kelip, kâzınıñ kaşığa kirip, ol kâzığa dēdi ki "ēy kâzım! nēme alsañ bērür men; mēnge bir patevā kılip bērgin ! kâzım! dēp ēdi, bu kâzı bu Höre-Zeperanğa āşık bolup kalgan ēdi. Bu kâzı dēdi ki "ey hınım ! andağ bolsa, men petevā kılip bērey, mēni bir süyep koysunlar! dēp ēdi." "Ey kâzım ; sen mēnge o gēpni kılmağın! Kırk miñ at bērey altun igerlik, kırk miñ kul bērey altun kēmerlik, sen manga o gēpni kılmağın! kâzım! dēp ēdi. Bu kâzım dēdi ki, meni bir süyep koymasınlar, petevā bolalmaydı" dēp ēdi. Höre-Zeperan kēlip kâzını süyep ēdi. Bu kâzım boynıdın tutup, üş tötñi süyep aldı. Andın kin kâzım petevāğa turdı. Höre-Zeperan kıçkırdı. Bu kâzım hoşlaқта atnıñ igerni tētü tokup atğa tētü minip çıttı. Çıkıp ēdi, Höre-Zeperan dēdi ki "petevā pittı mu kâzım? " dēp ēdi. "Vay hanım ! pittı" dēp, petevānı alıp bērdi. Bu Höre-Zeperan petevānı

alıp açesi kaşığa yugurdı. Acesiniñ kaşığa kirip, petevanı aldıda koyap köküstüp, "bu aşıkınıñ mence bergeñ! kâzım mence petevâ kılıp bergeñ, mence dürüs iken" dep êdi, açesi Hörülkâ dedi ki "men turgaçıda senge dürüs emes, bu kâzı senge yalğan petevâ kılıp beriptü. Sen meniñ siñnim bolsañ men açañ bolsam, ne sebebdin dürüs bolur? dep, yolğa saldı. andın kın Hörülkâ kaşığa hat yazdı ki "ey kâzı! sen nê üçün yalğan petevâ berdiñ? alğanınıñ bergil! kâzı! dep hat yazdı. Bu kâzı Hörülkânıñ bu hatını körüp heyran bolup, korkup "men emdi neme kılsam bolur" dep Höre-Zeperan kaşığa bardı, dedi ki " ey hınım! bu petevâ gâlet bolğan iken, men başka petevâ kılıp berey" dep êdi. Höre-Zeperan dedi ki "ey kâzı ! sen manga neme üçün yalğan petevâ kılıp berdiñ? nemege meni yok işğa hoş kılsan ? kâzı emdi ölgeniñni körgil! kazı!" dep "bu kâzını dârğa esip öltörgin! " dep hökem kıldı. Bu kâzı ahir dârğa eşilip öldi. Bu Höre-Zeperan açesiniñ kaşığa barıp bolğan vaqalarnı beyân kılıp, yığlağalı turdı. "Ey açam ! bu aşıkınıñ mence yene bir körsetkin ! men yene bir körey" dedi. Hörülkâ aydı ki "makul ! siz sabr kılıp turoñ ! körsete duğan vahtıda körsetemen " dedi. Aradın bir nêçe zeman ötüp, bu Hemrâ öz yurtığa yaneduğan boldı. Bir nêçe künden kın yol cabduğunu pütüzüp, Hemranı yolğa salıp koydı.

Ey Hemrâhım! sen mundın kâter bolsañ

sêni bir allâğa tapşurdum Hemrâhım !

sen mundın kâtip meniñ hâlim nê kêçer Hemrâhım!

sen mundağ tiz kêlür sen Hemrâhım !

dep êdi. Hemrâ bu beytni okudı

Meniñ yolda şum pimānim tolup ölüp kêtsem
 yolda kabrim kalsa nê kılur men Hörülkähim!
 eger yolda aman bolsa öz şeherimge barsam
 ata anam birlen didār köreşsem
 gul cemile siñnimdin ahval sorsam
 tiz këlür men perizadım.

Emdi Hörülkâ aydı ki

Ey Hemrâhım! sen özeñ ademizât dursen,
 seniñ kılğan vedeleriñ rast bolsa,
 tiz këlür sen Hemrâhım!

dêp êdi. Hemrâ aydı.

Ey perizādım men aman bolsam,
 sen aman bolsañ,
 tiz këlür men;
 didār körüşemiz perizādım !

dêp, bu sözlerni kılışıp, yolğa kirip mañdı. Bir nêçe zemān yol yürüp, aşu ilgeri uç akasidin ayrılğan catak yolğa keldi. Yolğa këlip, bu akaleri birlen mesleet kılışıp, kömep koyğan nişanelerini bahsa hemesi turuptu. Bu Hemrâ aydı ki "bu akelerimniñ hêç kaysı kèlmeptu" dêp bir akasiniñki kêtken yoluğa kirdi. Bir neçe zemān yol yürüp, bir şeherge bardı. Ol şeherde akasini izdep yürüp, bir kallapezniñ oçağığa ot kalaptuğan yêrdin taptı. Bu kallapezge dêdi ki " bu meniñ akam êdi, men izdep keldim; êmdi men êlip kêtür men " dêp êdi. Bu kallapez dêdi ki" bu akañizniñ menge bêreduğan bir neçe qarızı bâr: meniñ pulumnı bêrip alıp kêtin!" dêdi. Bu Hemrâ bu akasiniñ qarzını bêrip, akasini alıp, bir nêçe kün

yol yürüp, yêne şu açamak yolğa çıtı. Çıkıp bahsa yêne bir akasi hem këlmeptu. Bu akasiniñ kaşığa bir nêce zemân yol yürüp bardı. Bu akasini bir aspezniñkidin taptı."Bu mēniñ akam êdi, men alıp kēter men" dēp êdi."Bu akañizde meniñ bir munça pulum bār, şuni beriñ !" dēp êdi.Bu akasiniñ hem karzını bērip alıp mañdı. Bir nêce zemân yol yürüp yêne şu üç açamak yolğa çıtı. Yêne bir akasini mu tapıp alıp, öz yurtiğa mañdı. Bir nêce zemân yol yürügendin kīn bir yērde bir kuduğniñ kaşığa kēlip tüsti.Ö akalrı meslehet kıldı ki " bu dadam aşık bolğan kuşni bu Hemrā alıp bārsa biz hapa bolurmiz, ikinci pādişālıkni hem bēredu. Buni muşu kuduğka taşlavattıp, biz kuşni alıp kētsek apparıp dademizniñ aldıda koysaq, dademiz hoş boladu " dēp.Şu meslehetni kılip, bu Hemrāni işki közini uyup taşlap kuduğka taşlavattıp, bu kuşni işki akası alıp, öz yurtiğa mañdı.Bir nêce zemân yol yürüp dadesiniñ aldığa kēldi. Dadesi bu kuşni körüp,nehāyeti hoş bolup, bu kuşka kaçnce gēplerni kılip, kaçnce sözledi, gēp sordı, bu kuş külmedi. Nağmeçi alıp kēlip nağme hem Kıldurup bērdi, külmedi.Andın kīn bu pādişāniñ açığı kēlip"men munuñga şunça aşık bolup, şunça cervere cepālerni tartıp alıp kēlgen kuş bolsa, bu kuş hēç gēp kılmaydu, hēç külmeydu; muni öltörönler ! dēp, hōkem kılip êdi.Bu kuş hudağa nāle kılip yığladı ki "ey hudāyā! mence zubān bērgin ! "Duāsı icāvet bolup, bu kuş gēp kıldı. Dēdi ki ey pādişā! ey kemaqıl pādişā! men nēme üçün külür men? mēni alıp kēlgen igemni sēniñ işki oğluñ palān yērde işki küzini uyup, bir kuduğka taşlavattıp kēldi. Men şunuñ üçün külmes men, men karalığ du

men" dēp ēdi. Bu pādīšā bu gēpni iŝitip, ah tartip yığlap, bu oğlanlarını tutup, putlarığa zencir iŝkel ŝalıp ēdi. Bu kuŝ bir göünüp ēdi, iŝki kanatınıñ arasından oğlı Hemrānıñ iŝki küzi çıhtı. Bu küzini alıp, küzige sürtüp "ah balam! " dēp yığlap, ŝu kuđuğniñ başığa mañdı. Kuđuğniñ kaŝığa barıp bunu kuğuğdan aldı. Bu balesini körse iŝki küzi yok. Balesi dadesiniñ gēpi iŝitip, yığlaŝıp, körüŝep bolup, dadesiğa dēdi ki "ey dada ! menge bir gugurt bēriñ!, siz nere turoñ! " dēp ēdi. Gugurtni bērip, nere turdı. Bu Hemrā gugurtni çaķıp, Hörülkāniñ bērgen bir tal çaķını otķa ŝalıp ēdi, Hörülkā hāzēr boldi. Hörülkā kēlip, eyi āŝıkım ! nēme boldiñ? senge nēme iŝ yētti ? " yığlap, iŝki küzini kułığa alıp cayğa ŝalıp , hayatniñ suyu bilen yup ēdi, küzi avelķidek boldi. Kułıda bir gulni aķēlip, burnuğa burutup ēdi, közi avelķiden ruŝen boldi. Andın kīn heme urug tukkalari bilen körüŝüp bolup, pādīšā aydı ki "ey oğlum ! seniñ bu āŝıķıñni hem ŝeherge alıp baralı " dēp, ŝeherge alıp mañdı. Bir nēce kündin kīn ŝeherge kēlip, bu Hörülkāğa cıķ izzetlerni kılıp, kırķ kiçe kündüz toy kılıp, bu Hörülkāni Hemrāğa alıp bērdi. Ahır bu iŝkivilen aysu aŝret kılıp yürdi.

C. Türkçe Metin:

Hurilika - Hemracan

(189) Çin-Maçın ülkesinin Hüsrev adlı padişahı günlerin birinde şöyle bir düşünme gördü, düşünde: onun eline bir bülbül konup sevinçle sakıyormuş. Padişah uyansa elinde hiçbir şey yokmuş. Bu olaydan sonra, onun kalbi bülbülün aşkıyla yandı.

Padişahın üç oğlu olup, büyüğünün ismi Askersah, ortancasının Nurdunşah, küçüğünün Hemracan idi.

Padişah hemen oğullarını çağırıp, durumu anlattı: "Yedi iklimi gezip, üç ay içinde nereden olursa olsun bülbülü bulup gelmezseniz sizden asla razı olmam" dedi.

Bu üç kardeş bülbülü bulup babasının isteğini yerine getirip takdirini kazanmak için sefere hazırlandılar.

Askersah ile Nurdunşah küçük kardeşi Hemracan'ı kıskanarak ona duyurmadan gizlice yola koyuldular.

Elkıssa, Hemracan durumu öğrendikten sonra, o da baba hizmeti için canını feda etmek istedi. On gün sonra yola koyulup, üç yolun ağzında kardeşlerine yetiştii. (190) Burada taşa kazınmış üç cümle yazı vardı. Birinci yolun başına "Giden döner", ikinci yolun başına "ya döner ya dönmez" üçüncü yolun başına "Giden dönmez" diye yazılmıştı.

Askersah ile Nurdunşah Hemracan'ı ortadan yok etmek hakkında anlaştıktan sonra dediler, ki:

- Her birimiz bir yola girip bülbülü arayacağız, hangi yola koyulacağımızı büyükten başlayarak seçeceğiz.

Hemracan razı oldu:

- Kardeşlerim, dediğiniz gibi olsun, dedi.

Askerşah "Giden döner" yoluna, Nurdunşah "Ya döner ya dönmez" yoluna, Hemracan ise "Ya Rabbim" diyerek "Giden dönmez" yoluna yiğitçe adım attı. Askerşah ile Nurdunşah yola baka baka kaldı. Ne yapacağını bilmeden gözlerinden yaş döktü.

Şimdi kulağımızı "Giden dönmez" yoluna çevirelim.

Elkıssa, Hemracan insan ayak basmayan çöllerde uzun uzun yürüdü, acayip harikulâde şeyleri gördü. Karnı acıktıkça kamışla ot köklerini yiyerek, susadıkça yağmur suyunu içerek kum tepelerini aştı. Yol yürümekten yorulunca Hemracan bir yerde uyuyakaldı. Rüyasında Hızır'ı gördü. Hızır süt gibi beyaz sakalını sıvazlayıp:

- Oğlum, nereye gidiyorsun? diye sordu.

Hemracan : (191) "Baba hizmeti için tek başıma bu yola koyuldum" diye cevap verdi.

Hızır: "Geri dön oğlum, tehlikeli yola girmişsin, dedi.

Hemracan: "Ölsem de razıyım, yolumdan dönmem" dedi.

Hızır başını sallayarak: "Tamam, iradeli delikanlımışsın, sana iyi yolculuklar dilerim, amacına ulaşırsın inşaallah", diye dua etti.

Çin-Maçin'den gelmişsin,

Tehlikeli bir çöle girmişsin,

Yurdun umudu yar olsun,

Her zaman borcunu hatırla.

Baba hizmeti hem uludur,
Zorluklarla doludur,
Arslan yolu açıktır,
Her zaman yurdunu hatırla.

Yolların düpedüz değildir,
Gözler sana çevrilmiştir,
Aşıktur ne peri, hurı kız
Her zaman bahtını hatırla.

Renâ güllerin açılsın,
Akıllılar sana yardımcı olsun,
(192) Aklını kullan sen Hemra,
Her zaman ahdını hatırla.

Elkıssa, şiirden sonra Hızır:

- Ey oğlum, bir onbeş gün daha yürürsen bir pınara ulaşırısın. Onun suyunu sakın içme, eğer çok susamış olursan çevrene bir bak, her şeyi anlarsın deyip gözden kayboldu.

Hemracan uyanıp baktı, yanında kimse yoktu. O yerinden kalkıp, yoluna devam etti. Yürüdükçe yürüdü. Onbeşinci gün bir pınara ulaştı. Çok susadığı için pınar suyunu doya doya içmek istedi ama, şu an rüyası aklına gelip çevresine baktı, ne görsün karga, kuzgun, pars gibi hayvanların ölü leşleri dağ gibi yığılmıştı. "Hızır her şeyi biliyormuş, bu zehirli pınarmış" diye ona bakmadan yoluna devam etti. Ucsuz bucaksız

çölde tek başına yürürken bir yerde heybetli bir kubbeye rastladı. Bugün burada kalayım diye içine girdi, güzel kokular Hemracan'ı bayılttı. Biraz sonra deprem olmuş gibi bir gürültü geldi, ardından kırklar maşayihleriyle beraber kubbeye girdi. Hemracan bir köşede onları dinleyerek sessiz oturdu.

(193) kırklarbaşı:

- Ey kırklar, biz böyle oturursak gözümüz uykuya gider. Onun için derhal Hurilika'ya haber veriniz, diye emir verdi. Fazla zaman geçmeden Hurilika peri kırklar başının önünde eğilip selam verdi.

Kırklarbaşı:

- Ey Hurilika peri! Bu oturan kullarınıza kendi ellerinizle birerşer bardak zezem suyu vermeye ne dersiniz, dedi. Hurilika "peki" diye kabul etti ve bardağı zezem suyuyla doldurup kırklara sunmaya başladı. Dolaşırken Hurilika'nın gözü kubbenin bir köşesinde oturan Hemracan'a düştü. Hemracan başını şöyle kaldırmıştı, gözleri Hurilika'nın ateşli gözleriyle keşisti. Şimşek gibi parlayan semavi bir ateş her ikisinin kalbini yaktı. Hurilika'nın elindeki altın bardak yere düştü.

Kırklarbaşı bu durumu görüp şaşırıldı ve sevindi. Ertesi gün tanyeri ağarırken kırklarbaşı:

- Ey peri kız, size insanoğlu aşık olmuş, adam ayak basmayan bu yurdumuza gelebildiğine göre bu delikanlı cesur, vefalı gibi geliyor bana, kabul ederseniz size mutluluklar

dilerim, dedi ve onları yalnız bırakıp gitti.

(194) Hurilika:

- Ey delikanlı, sen kimsin? Nereden geliyorsun? dedi.

Hemracan dedi, ki:

Babam aşık olmuş bülbüle,
Uç kardeş aramaya çıktık, üç yola,
Çok aradık bulamadık biz onu
Bu sebepten ah u figan ederim.

Elkıssa, sonra Hemracan Hurilika'nın adı ve ahvalını sordu. Hurilika cevap yerine kahkaha ile gülerek bir parça ates halinde göğe çıkıp gitti. Ona aşık olan Hemracan onu takıbetti. Hurilika peri kendi yurduna ulaşır maşayihlerine:

- Ey kullarım, bizim yurdumuzda bir insanoglu peyda olmuş, onu deneyin, ne derdi varmış öğrenin, dedi.

Dev-pirler bir araya gelip Hemracan'ın önüne göz ulaşmaz kum tepelerini ortaya çıkardı. Hemracan yol yürümekten acız kaldı. Kumluktan çıkmadan ayaklarında derman kalmadı. Kum gittikçe Hemracan'ı içine çekti. Hemracan bu halini şiirle anlattı.

(195) Visal için bu mekana gelmişim,
Bundan kurtulmayı nasıl bileyim,
Su arayıp bu çöllerde öleyim,
Kurd kuşa yem et beni bugün.

Felek beni bu çöllerden geçirsin,
 Başa gelen tehlikeyi gidersin,
 Rahmeyleyip muradıma erdirsin
 Gözden akan yaşlarım kandır bugün.

Göremedim, yar bahçesi anar mıdır,
 O sevgilim benim gibi yanar mıdır,
 Visalına yürek bağrım doyar mıdır,
 Onsuz dünya bana sanki karanlık gecedir bugün
 Ben suçsuzum felek beni hor etme,
 Bu kuluna geniş bağrını dar etme,
 Mert bendeni kötülere yar etme
 Ne sevdalar başa gelecek gündür bugün

Elkıssa, Hemracan bu şiiri okup höngür höngür ağladı ve uyuyakaldı. Gayipten Hızır geldi ve onun ağzına su damlattı. Hemracan uyanıp etrafa baktı ama kimseyi göremedi. Dev-pirler Hurilika'nın yanına giderek Hemracan'ın (196) nâlesini anlattı. Hurilika yine denemek için dev-pirlerine:

- Şimdi kasırga çıkarıp onun yüzüne gözüne kum doldurun, dedi.

Dev-pirler Hurilika'nın emrini derhal yerine getirdi.

Hemracan bu kötü kum kasırgasına bakarak bir şiir okudu:

Ey sabah rüzgarı, haber ulaştır,
 Benim sevgilime selam ulaştır,

Kendi çiçek, dudağı gosa,
Dişleri inci olana ulaştır.

Ben kendim yurda nöker,
Dönersem kanımı döker,
Boş dönmüyorsam ben eğer,
Dudağı şeker sevgilime ulaştır.

Hemra deyin bu adımı,
Kime anlatayım ahimi
Allah nasbetsin muradımı,
Hurilika sevgilime ulaştır.

Elkissa, Hemracan'ın bu selamını dev-pirler Hurilika'ya (197) ulaştırdıktan sonra Hurilika: "Allah hakkı üçtür, diya bir şey var, son bir kez kendim deneyeyim, amacını bileyim" deyip tahtından indi ve turgay kılığına girerek Hemracan'ın başı üstünde dolaştı.

Hemracan: Hayret bir şey, neyse kanatı var bir kuş, selamımı sevgilime ulaştırabilir diye bir şiir söyledi:

Hüda beni yarattı,
Kara dumanlı gecede.
Kendim gurbette kaldım,
Bu bucaksız çöllerde.
Gül gibi yüzün sarardı,

Kaldım figan içinde.
Sevgilim oynar orada:
Bağ ve bostan içinde.

Havadaki boz turgay
ötmezsen ne olur.
Benim derdli canımı
sıkmazsan ne olur.
Gönlümdeki armanım,
Çiçek açsa ne olur.
Beni götürsen cennete,
Cehennem kaçsa ne olur.
(198) Bu çöllerde yolumu kaybettim,
Yol bulursan ne olur.
Hurilika sevgilime,
Haber versen ne olur.

Elkıssa, turgay Hemracan'a kılavuzluk etti. Bir yere geldiklerinde bir yüksek kale gözüktü. Hemracan: "Bu kale içinde ne var acaba?" diye ona yaklaşarak içine baktı. Kalenin duvarları altından yapılmıştı. O, kaleye girdi. Eyvah, bu öyle bir bağdır ki, mırğızar çiçekler açmış, bülbüller ötüşüyordu. Kalede çeşitli yemekler vardı. Hemracan buna hayran olarak bir süre dolaştı. O, kalenin ortasında havada asılı duran bir elmayı gördü. Onu alıp kokmak üzereyken elma hemen kayboldu ve bir sarı doğana dönüştü.

Kanat çırpıyordu, Arambağ dev-pirlerle doldu.

Hemracan: Eyvah, bu nedir? diye şaşırıldı. Arkasından bir sürü turgay cıvıldaşıp huri perilere dönüştü. Onların yüzü güneşten daha ziyade idi. Bir anda doğan kanat çırpıp Hurilika'ya dönüştü. Hemracan kendini çiçekler arasına gizledi. Hurilika tahtına oturdu. Yüzünden maskesini alırken dev-pirler "Arambağ'dan insan kokusu geliyor" diye şikayet etti.

(199) Hurilika: "Derhal arayın, insanoğlu varsa ona dokunmadan getirin" dedi. Dev-pirler Arambağ'ı aramaya başladı. Çiçekler arasından Hurilika'yı gören Hemracan kendini aşkara etmek için candan bu beyiti okudu.

Ne kısmettir gözüme,
Sevgilim göründü, göründü.
Onun güzel yüzüne
Can ver şimdi, ver şimdi.

İzin ver, bağa gireyim
Renâ gülünden dizeyim,
Vücûdunu göreyim
Hoş gez şimdi, gez şimdi.

Sonunda kavuştum şahıma,
Beni yakan yarıma,

Can katıldı canıma,
Ver elini, ver şimdi.

Elkıssa, Hurilika Hemraçan'ın sesini duyup onun gönlünü
ağutmak için bir şiir söyledi.

(200) Ey yaranlar, saf imanlar,
Yaralandım yar derdinden.
Aşk ateşinde yandım,
Sevda oldum yar derdinden.

Bende hiçbir rahat yok,
Geçen günlerde huzur yok
Bundan öte felaket yok
Öler oldum yar derdinden.

Ateş gibi yanar oldum,
Firakında yaşar oldum,
Seni göze sürter oldum,
Öler oldum yar derdinden.

Adımı sorsan Hurilika'dır,
Fanı dünya bibahadır,
Gördüğüm cevr ü cefadır,
Öler oldum yar derdinden.

Elkıssa, Hemracan Hurilika'nın şiirini işitip sakinleşti: Hurilika sevgilim benim halimden haberdarmış diye düşündü. Bu sırada dev-pirler gelip Hurilika'ya insanoglunu bulamadığını söyledi. Hurilika: "Ey Hemracan'ım, şimdi kendini aşkara et, tüm periler yüzünü görsün" dedi. Hemracan çiçekler arasından sıçrayıp çıktı. Hurilika'nın huzuruna geldi. Onlar birbirinin hal ahvalını sordu:

(201) Hurilika:

insanoğlunun ey asil nesli,
Yalvarırım nereden geliyorsun?
Azız yurdun baharı faslı,
Yalvarırım nereden geliyorsun?

Hemracan:

Beni sorsan Çin-Maçin yurdundan,
Kavuşmak için garibane geliyorum.
Günlerdir derd-i firak yüzünden,
Yanıp pişip aşıkâne geliyorum.

Hurilika:

insan böyle geç gelir mi dostuna,
Göz diktin mi yoksa canım kastına,
Konduracağım seni sinem üstüne,
Yalvarırım sana nereden geliyorsun?

Hemracan:

Ömrüm geçti seni uzun bekleyip,
Hasretinde safran gibi sararıp,
Günlerdir çölistanı arayıp,
Seni arayıp o çöllerden geliyorum.

Hurilika:

Senin ahu zarına ne yapayım,
(202) Bir çok kez yurduna varıp seni aradım,
Mekanına canım fayandaz olsun,
Yalvarırım sana nereden geliyorsun?

Hemracan:

Gerçek aşıkım görün bunu yüzümden,
Kulun gibi gitmem kapı önünden,
Sana kavuşmak için geçtim bütün varlığımdan,
Bu mekana seni arayıp geliyorum.

Elkıssa, insanoğlunu vefasız diye duymuştum, gene de bir deneyeyim diye Hurilika Hemracan'a:

- Ey Hemracan, yanınızda kırk bir huri duruyor, istediğinizi seçin ve gönül eğlendirin, dedi. Hemracan küserek: Hurilikahan, sen ne hayaldasın? Benim gönlüm her zaman sendedir, ben yalnız sana kul olacağım, diye bir şiir söyledi:

Gönlümdeki şudur: sana kul olsam,
 Nedir niyetin sen neler düşünüyorsun?
 Aşkın ateşi beni pervane yaptı,
 Nedir niyetin sen neler düşünüyorsun?

(203) Amacım şu: yurduna köle olsam,
 Dudağımı şeker dudağına koysam,
 Senin ince bellerine sarmaşsam,
 Nedir niyetin sen neler düşünüyorsun?

Şarap içtim hoş mübarek elinden,
 Ben hiç dönmem eğer gelirse ölümden,
 Bayılırım kara nergis gözüne,
 Nedir niyetin sen neler düşünüyorsun?

Elkıssa, Hemracan'ın bu sözünü dinledikten sonra, huri periler birbirine anlamlı anlamlı bakışıp gözden kayboldu. Arambağ'da Hurilika ile Hemracan yalnız kaldı. Birbirinin yüzüne doyamadan bakıştı ve kalbindeki sözleri izhar edemediği günleri geçirdi. Sonunda Hurilika sabırsızlıkla altın sazını eline aldı ve aşıklar makamına çalıp söyledi:

Bugün benim olursun aziz misafirim,
 Anlat bana Hemra'yım zaman senindir.
 Tatlı canım sana olsun kurbanım,
 Çiçek gibi açıl sevgilim zaman senindir.

(204) Senin için vazgeçtim gül mekanımdan,
 Dinle sevgilim benim bu ahu zarımdan,
 Beyaz göğsümdeki elmalarımın,
 Kopar haydı Hemra'yım zaman senindir.

Aşık isen ölümden korkma,
 Bahçıvan olp gülümü kokla,
 Sırlarını sözlerinden anladım,
 Oyna, gül, Hemra'yım zaman senindir.

Aşkımızı yaşatalım dünyada,
 Hemracan'ım ömrün olsun ziyade,
 Beni sana nasibetmiş irade,
 Elimi tut Hemra'yım zaman senindir.

Hurilika ile Hemracan Arambağ'da yine bir kaç gün eğlendi. Çiçekler arasında aşkın tadını çıkardı. Günler geçti. Birgün Hurilika sevgilisi Hemracan'ı baygın bir halde gördü. Hurilika:

-Ey Hemracan, derdin nedir? Niçin o kadar feryad figan edersin? dedi.

Hemracan ile Hurilika birbirine durumu anlatıp şiir söylediler:

Hurilika:

Endamına kurban olayım ay gibi sevgilim,
 Niçin böyle feryad figan edersin?

(205) Susmana sabredemem sevgilim,
Anlat niçin feryad figan edersin?

Hemracan:

Baştan anlatayım bakın halime,
Onun için feryad figan ederim.
Kardeşlerim geldi benim aklıma,
Onun için feryad figan ederim.

Hurilika:

Bahçıvanım bağım içinde yarın var,
O bağda elma ile anarın var.
Niye ağlarsın sözleri humarın var,
Niçin böyle feryad figan edersin?

Hemracan:

Su damlası geçmez şimdi boğazımdan,
Ayrı kaldım vatanımdan yurdumdan,
Baba sözü çıkar mı hiç kalbimden
Onun için feryad figan ederim.

Hurilika:

Nedir senin arayıp geldiğin?
Tatlı cana ayrılık ateşi yaktığın?

Cana battı uh çekip ok attığın,
Anlat niçin feryad figan edersin?

Hemracan:

Bülbül kuşu görmüş babam düşünde,
Bulmak şarttır onu üç ay içinde,
Gönlüm onda gündüz veya gecede
Onun için feryad figan ederim.

Hurilika:

Hurilika der ki: Gönlün muhtacı,
Bülbül ise bulunur onun çaresi
Terk etme beni günah olur,
Gene niçin feryad figan edersin?

Elkıssa, dedi ki: "Ey melikem, babamın rüyasında gördüğü bülbülü arayıp gelip senin aşkına tutuldum. Babam: "Üç aya kadar sabrım var, üç ayı geçerse bana ölüm var" demişti. Şu ana kadar bülbülü bulamadım. Bunun için dertlenmeyim de ne edeyim" dedi. Hurilika: "Bülbülü bulmanın çaresi vardır. O, kardeşim Hurizefran'ın bağındaki altın kafestedir. İstersen benim Arambag'ımda eğlenedur, bülbülü ben getireyim" dedi. Hemracan: "Kendi gayretimle alıp geleceğim. Hazıra konmak istemem" dedi. Hurilika: "Öyleyse seni bir saata kalmadan Bağısımen'e ulaştıracağım" diye en yetenekli kullarından

Kaknus devi çağırıldı. Hurilika Hemracan'ı onun üzerine bindirip: (207) " Hemracan'ı Bağısımen'e götürüp aman esen getir" dedi. Kaknus Dev tazımda bulunup göğe öyle bir yükseldi ki, eyvah, gözü kapatıp açıncaya kadar Hemra'yı Bağısımen'e ulaştırdı. Gördü ki, Bağısımen Hurilika'nın bağından daha büyük idi. Hemracan bağı dolaşıp Hurilika'nın tarif ettiği yere geldi. Hurilika'nın dediği gibi bülbül altın kafesin içinde boşlukta asılı duruyordu. Hemracan kafesi zorlukla çözüp alıp yoluna koyuldu. Bir yere geldikten sonra: "Babam aşık olan bu kuşun özelliğini bir göreyim" diye altın kafesi açmıştı, acayip güzel ve sevimli bir kuş çıktı. Bülbül Hemracan'ı görür görmez öyle bir şakıdı ki, onun sesi Hemracan'ı bayılttı. Bağısımen'deki Hurizefran'ın kulları gaflet uykusundan uyandı. Bir de baktılar ki bülbül yokmuş. Onlar derhal Hurizefran'a haber verdiler. Hurizefran tüm dev-pirlerini çağırıp onlara nereden olursa olsun bülbülü bulup getirmelerini emretti. Hurizefran'ın yetenekli devi olan Haşret, Arambağ'ın yoluna yönelip rüzgar gibi uçtu. Bir yere gelip baygın halde yatan bir insanoğlunu gördü. Insanoğlunun yanındaki altın kafeste bülbül şakımakta idi. Haşret Dev derhal ahvalı Hurizefran'a bildirdi. Hurizefran "Bülbülü calan insanoğlunu yedi kat gökyüzünden yere atın" diye emretti. Haşret Dev Hemracan'ı alarak gökyüzüne yükseldi. (208) Kaknus Dev bu durumu görüp Haşret Devi takip ederek göğe yükseldi. Onlar gökyüzünde öyle mücadele ettiler ki yer ve gökyüzü sallandı. Hemracan Haşret Dev'in elinden çıkıp yere

yuvarlanmaya başladı. O yardım isteyerek bir münacat okudu:

Kara toprak iblis gibi yutmak istiyor,
Umud çiçeklerim açmadan soldu,
Hasta canım sınırsız gamlarla doldu,
Bugün bana destek verecek günündür.

Hepimizin atasıdır Ademi Nebi,
Hemra kulun piridir Hazreti Ali,
Gördün mü sen halim nasıl Hurilika peri,
Bugün bana destek verecek günündür.

Eğer bir çift kanat verirse kartal olacaktım,
Kaknus gibi gökyüzünde uçacaktım,
Mahkum kuşların kafesini kıracaktım,
Bugün bana destek verecek günündür.

Elkıssa, şimdi sözü Hurilika'dan işitelim: Hurilika Hemracan'ı bekleye bekleye sabırsızlandı. Gönlüne gayri kuşkular geldi. Derhal müneccimleri çağırıp: "Ey müneccimler, Hemracan'ım hâlâ gelmedi. Canım sıkılıyor, (209) bir fala bakınız." dedi. Müneccimler fal kitaplarını açıp: "Ey melike, sevgiliniz gök ile yer arasında yuvarlanıyor" dedi. Hurilika bunu işitip derhal kartal kılığına girerek göğe uçtu. Gördü ki, Hemracan yere yuvarlanmakta idi. Hurilika ustalıkla Hemracan'ı yakalayıp onu kurtardı. Hemracan bayılmış bir

halde idi. Hurilika çeşitli ilaçları kullandı, hiç biri fayda vermedi. Sonunda sıhırlı örtüsünü Hemra'nın yüzüne örttü ve candan sağlık dileyerek bir münacat okudu.

Kara günler geldi benim başıma,
Bana acıyıp kurtar diye ağlarım,
Eğer benim muradımı vermezsen,
Bu canımı çabuk al diye ağlarım.

Aşk ateşinde yürek bağırim kül oldu,
Hemracanım neredesin diye ağlarım,
Ters felek sevgilimi baygın eyledi,
Hemracan'a şifa ver diye ağlarım.

Müneccimler fala bakın öğrenin,
Hemracan'a canları feda edin,
Yürek bağırimi alıp ona nakledin,
Hemracan'a şifa ver diye ağlarım.

(210) Sevgilim niye gökten yuvarlanırsın,
Aklı başımı alıp ateşlere atarsın,
Baygın halinle kalbimi dilersen,
Hemracan'a şifa ver diye ağlarım.

Kötü felek çarkını terse döndürmüş,
Bülbül şimdi nerede imiş,

Anlamadım sevgilimin kanatı kırılmış,
Hemracan'a şifa ver diye ağlarım.

Hurilika der: Bahtım karadır,
Aşk derdinde kalbim yaradır,
Sevgilim ile beraber ölsem revadır,
Hemracan'a şifa ver diye ağlarım.

Elkıssa, Hurilika Hemracan'ın başını dizine koyup yüzüne sabırsızlıkla bakıp oturuyordu. Bu sırada Kuhi Kaf taraftan tatlı bir rüzgar esip Hemracan'ın yüzündeki örtüyü oksayarak geçti. Hemracan yavaş yavaş başını kaldırdı ve Hurilika'ya: "Çok uyumuşum ha," dedi. Hurilika : "Ey canımın cananısı, ciğer param, uyduğunuz yok," diye olayı anlattı. Sonra Hurilika göğe baktı: Kanus Dev ile Haşret Dev Hâlâ dövüşüyordu. Bülbülü elde etmenin kolay olmayacağını anlayan Hurilika bir tel saçını yakmıştı. (211) Arambağ'daki tüm devpirler hazır oldu. Şu sırada Hurizefran da binlerce devlerin başına geçip cephe aldı. Hurilika kardeşi olan Hurizefran ile görüşüp savaş için anlaşma yaptı. Hurilika: "Eğer ben yenilirim bütün ulusumla sana tabi olacağım. Sen yenilirsen bülbülü bizzat kendin bize teslim edeceksin" dedi. Hurizefran kabul etti. Anlaşma yapıldıktan sonra savaş başladı. Gök sakinleri korkularından gizlenecek yer bile bulamadı. Yedi gün yedi gece savaştan sonra Hurilika galip geldi, Hurizefran'ın devlerini öyle perişan etti ki, onların başı

göge takılıp vücudu yere battı. Hurizefran yayını boynuna alıp Hurilika'nın ayağına kapandı.

Dedi ki: "Ey kardeşim, bir insanoğlu için nasıl bu kadar çok kullarımı katlediyorsun?" Hurilika: "Eğer Hemracan'ı bir görseydin, o zaman anlardın." dedi. Hurizefran: "O sevgilini bana bir göster, sana tüm kullarınla beraber Bağsimen'de ziyafet veririm," dedi. Hurilika, Hurizefran'ın sözüne uyup ateskes ilan etti. Hurizefran Hemracan'ı görür görmez aşık oldu. Aşk ateşi onun kalbini yaktı. Hurilika ile Hemracan güzel eğleniyordu. Hurizefran sabırsızlanıp Hurilika'nın önüne gelip yalvarıp şiir söyledi:

(212) Kametine kurban olayım Hurilika canım,
Hemracan'ı bana verirsen n`olur.
Kurban olsun ona canım cihanım,
O sevgilini bana verirsen n'olur

Tüm hazinem sana hediye olsun,
Bülbül ellerinde sakısın,
Bağsimen ulusu seni şah bilsin,
Hemracan'ı bana verirsen n'olur.

Elkıssa, Hurizefran Hemracan'ın yüzüne doyamadan baktı. Hurilika'nın ayağına baş koyup: "Eğer Hemracan'ı bana verirsen önünde can vermeye hazırım" diye ısrar etti. Kendisine bakmayan Hemracan'a nâle feryat edip bir şiir

söyledi:

Hemracan'ım seni görmek var mıdır?
Sana yalnız Hurilika tek yar mıdır?
Aşk bahçesi fakirine dar mıdır?
Kurban olayım kara nergis gözüne,

Seni görüp aklı başım gitmiştir,
Tatlı canım boğazıma gelmiştir,
Katipler aşkı böyle yazmıştır,
Kurban olayım kara nergis gözüne.

(213) Lütfeyle Hemra benim canımsın,
Bağsimen'de olmuş kızıl anarımsın,
Cihandaki asil gevher nan(ekmek)ımsın
Kurban olayım kara nergis gözüne.

Elkissa, Hemracan bu şiiri duyunca çok kızdı. Hurilika'ya: "Kardeşiniz ahlaksızın biriymiş. Buradan çabuk uzaklaşalım. Benim Hurizefran'a bakacak gözüm yok" dedi. Kızgın olan Hurilika Hurizefran'a bir şiir söyledi:

Abla, Hemra'yımı bir tek bilmişsin,
Aklı başın yüreğini vermişsin,
Abla, öyle yaman güne kalmışsın,
Bu sevdadan şimdi ağlayıp ölersin.

Aşk yolunda böyle bir şey olur mu?
 Şeri'ât da bunu uygun görür mü?
 Vefa sahibi başka birini sever mi?
 Yaklaşma ha sevgilime başını keserim.

Elkıssa, Hurilika Hurizefran'a laf dinlemediği için çok macera yaşandı. Hurilika: "Öyleyse şeri'âttan yol bul" dedi. Hurizefran yol bulmak için Kaf şehrindeki (214) ünlü kadıyı davet etti. Kadı gelinceye kadar Hurilika'ya hoş görünmek için onlara muhteşem bir ziyafet verdi. Türlü türlü yemekler, içkiler, şaraplar hazırlandı. Sazcılar Kalun, kaman, revap, dutar (iki telli bir çalgı), tembur, setarları getirip makama çaldı. Güzel periler altın kadehleri Rum şarabıyla doldurup nazik bir biçimde Hurilika ile Hemracan'a sundu. Bu esnada kadı geldi. Hurizefran kadıya eğilip selam verdikten sonra onu sakin bir yere götürüp bir şiir söyledi:

Boyu posuna kurban olayım gül yüzlü kadı,
 Bugün bize nikah olsun diyeceksin,
 Kulak verip dinle benim halimi,
 Bugün bize nikah olsun diyeceksin.

Insanoğlu neslinden Hemra gelmiştir,
 Aklı başım gönlümü tümünden almıştır,
 Bugün size bir dileğim olmuştur,
 Bugün bize nikah olsun diyeceksin.

Kırk bin altın eğerli at veririm,
 Kırk bin altın kemerli kul veririm,
 Kırk bin sağlam ciğerli kuş veririm,
 Bugün bize nikah olsun diyeceksin.

(215) Ömürboyu hazırım hizmetlerine,
 Ne dersen baş eğerim bütün emrine,
 Derman olucaksan çeken derdime,
 Bugün bize nikah olsun diyeceksin.

Hemra'nın yüzü hurı gılmandan ziyade,
 O şah ise, ben oldum bir divane,
 Cevabını ver kadı şimdi erkekçe,
 Bugün bize nikah olsun diyeceksin.

Elkıssa, Kadı: "Aslında iki kız kardeş bir erkek nikahına caiz değildir. Eğer şartımı kabul edersen, seri'attan yol bulurum," dedi. Hurizefran bu yolda her şeye hazır olduğunu bildirdi. İnsafsız kadı: "Bir heybe gümüş vermenin dışında beni doyuncaya kadar öptür" dedi. Hurizefran çaresiz iki yanğından otuz kez öptürdü. Hurilika kardeşinin sakın bir yerde kadıyla aşk yapmakta olduğunu anladı. Bir süre sonra kadı kitabını alıp Hurizefran'ın eşliğinde Hurilika'nın önüne geldi. Hurizefran: "Nikaha yol buldum. İşte kadının kitabını oku" diye şımarladı. Hurilika kadının gözüne şöyle sert baktı ki kadı ne diyeceğini şaşırıldı.

Hurilika kadıya yönelik bir şiir söyledi:

(216) Hoş geldin kadı bizim buraya,
Aklın varsa sakın kanma paraya,
Para alıp da beyaz deme karaya,
Gerçeği söyle kadı bir gün ölüm vardır.

Gerçeği söylersen sana kızmam,
Yolda seni alıkoyup başını kesmem,
Başını da ibret için asmam,
Gerçeği söyle yalan söylersen ölersin.

Kadı seni bugün huda vurmuştur,
Kötü niyetini herkes görmüştür,
Kadehin de şimdi epey dolmuştur,
Gerçeği söyle kadı şimdi ölersin.

Elkissa, kadı konuşamadı. "Nikah caiz" derse Hurilika onu para karşılığında şeri'at yolunu bozdun diye cezalandırıcaktır. "Nikah caiz değil" derse, Hurizefran'a verdiği sözüne ihanet etmiş olur, o zaman daha kötü güne kalacaktır. Düşündü düşündü, kadı hiç yol bulamadı yahut ağzını açamadı. Hurizefran kızdı ve kadıdan: "Nikaha yol var mı, yok mu?" diye tekrar sordu. Kadı farkında olmadan başını salladı. Hurizefran aklını kaçırmış bir halde kılıcını çekti. Bağısimeen içinde kadıyı kovalayıp dururken bir şiir söyledi:

(217) Bana bunca vaad ettin,
 Gel cevabını ver, kadı.
 Bahçemde gülümü kopardım,
 Gel cevabını ver, kadı.

Dik minare dikeceğim,
 Seni parça parça edeceğim,
 Yüzüne kara sürteceğim,
 Gel cevabını ver, kadı.

Hurizefran'ın bahtı kara,
 Gömülsün çöl kumlara,
 Kızın de benim gibi olsun yara
 Gel cevabını ver, kadı.

Eşek kadı domuz kadı
 Gönlü kara böcek kadı
 Canıma kast ettin kadı
 Gel cevabını ver kadı.

Elkıssa, Hurilika Hurizefran'dan kadıyı affetmesini isteyip onu öldürmesine izin vermedi. Hurizefran bu acıya dayanamadan geri döndü. Biraz sonra Hurizefran'ın huzurunda agıt sesleri geldi. Hurizefran'ın öldüğü anlaşıldı.

(218) Elkıssa, Hemracan bülbülü eline kondurup Hurilika'yla birlikte Arambag'a döndü. Sonra Hurilika'ya:

"Şimdi izin verirseniz, bülbülü babama götüreyim" dedi.

Hurilika cevap için bir Şiir söyledi:

Yurduna dönmek istiyorsan,
Hemra canım bir Allah'a emanet.
Vaadimize sen de etme ihanet
Hemra canım bir Allah'a emanet.

Hemra:

Sevgilim, beni gitti diye ağlama,
Sakın benden sırlırını saklama,
Vaadimizi sen de berbat eyleme,
abuk dönerim sevgilim hoŐa kal.

Hurilika:

Buradan gideceksen dağlar dumandır,
Cemalın, amacım arzu armandır,
Bugün ayrılıktır, hır zamandır,
Hemra canım bir Allah'a emanet.

Hemra:

Ben gidiyorum ana yurduma,
abuk dönerim güzelim hoŐa kal.
(219) Gveniyorum senin her bir sözüne,
abuk dönerim güzelim hoŐa kal.

Hurilika:

Çektim derdini kafrını,
Tadamadım şevkı keyfı, şefayını,
Unutaman senin huyu vefayını
Hemra canım bin Allah'a emanet.

Hemra:

Senin gibi sevgilimden ayrılmaktansa,
Ölmem daha iyidir yaşamaktansa,
Dönmem kadar sabırsızlanma,
Çabuk dönerim güzelim hoşça kal.

Hurilika:

Gidiyorum diye canı alırsın,
Bugün gitsen ne zaman dönersin,
Belki yurdunu mekan tutarsın,
Hemra canım bir Allah'a emanet.

Hemra:

Beni gitti diye gözünü yaşlama,
Umudun bağını kesme bırakma,
Ne belâ gelse de kendini kaybetme,
Çabuk dönerim güzelim hoşça kal.

Hurilika:

(220) Gideceksen rakipler yine duyar,
Gölgen gibi takibedip seni bulur,
Çünkü düşmanların kalbi karadır,
Hemra canım bir Allah'a emanet.

Hemra:

Endişem yok kalırsam çöl içinde,
Gönlüm daima bag ve saray içinde,
Ben dönerim üç ay içinde
Sabret güzelim hoşça kal.

Hurilika:

Bu üç ay bana üç yıl gibi bilinir,
Geniş âlem dar kafes gibi görünür,
Her günüm ay gibi yıla ulaşır,
Hemra canım bir Allaha emanet.

Elkissa, Hurilika Hemracan'a: "Ey Hemrecan'im seni diye dost düşmana aşkara oldum. Hatta kardeşimin de rakibi oldum. Yine de döneceğim diye duruyorsun. Kararından vazgeçirmeye niçinem yok" deyip ağlayarak bir şiir söyledi:

Hemra canım seninle ahdim var,
Üç aya kadar sabrim ile halim var,

(221) Eger gelmezsen yol üzerinde kabrim var,
Git Hemrecan bir Allah'a emanet.

Gideceksen izlerini izlerim,
Çölleri gezip dağları aşip giderim,
Hançer ile rakip kalbini dilerim,
Git Hemracan bir Allah'a emanet.

Elkıssa, Hemracan Hurilika'nın gönlünü ağuttu:—"Ey benim sevgilim, kendini üzme, benim neden döneceğimi biliyorsun, sana aşkımı tekrar beyan edeyim" deyip bir şiir söyledi:

Balık gibi yüzdüm vefa suyunda,
Huzur buldum Arambağın köşkünde,
Şarkılar söyledim sazın ile,
Niye unutayım güzelim hoşça kal.

Kadir Allah seni bana yazmıştır,
Aşkın kadehi onunla dolmuştur,
Dileğim sende çiçek açmıştır,
Pervane gibi seni dönerim, hoşçakal.

Elkıssa, Hurilika Hemracan'a izin verip: "Eger başın derde girip zorluk çekersen bu bir tel saçımı yak, (222) ben hemen yanında hazır olurum" deyip bir tel saçını verdi. Kaknus Devi çağırıp ona Hemracan'ı yurduna götürmesini

emretti. Kaknus Dev Hemracan ile bülbülü alıp yola koyuldu. Birkaç saat içinde Hemracan kardeşleriyle vedalaştığı  yolun ağzına geldi. Hemra Kaknus Dev'e: "Benim iki kardeşim bu iki yola gitmişti. Ben onlardan haber alacağım, sen şimdi mekanına dn" dedi. Kaknus Dev döndü. Hemracan bülbülü alıp kardeşleri giden yola koyuldu.

şimdi bir kelime sözü kardeşlerinden şitelim: Hemracan'ın iki kardeşi uzun yol yürüp hiçbir şey bulamadan sonunda bir şehirde bulundu. Onlar bu şehirde bir süre kalıp eğlendi. Cebindeki paralar bitince ne yapacağını bilemedi. Geçinmek için bir lokantada Askersah ateş yakmaya, Nurdunşah bulaşık yıkamaya başladı.

Hemracan kardeşlerini araya araya nihayet bu şehre geldi. şehrin bütün sokaklarını dolaştı. Günlerden birgün lokanta önüne gelip kardeşlerini perişan bir halde çalışırken gördü. Hemracan onları tanıdı ve sakin bir yerde elbiselerini değiştirip lokantaya geldi. Birmeden parayı verip lokanta sahibinden çıraklara servis yaptırmasını istedi. Fazla (223) geçmeden Hemracan'ın isteği yerine getirildi.

Hemra:

- Ey delikanlılar, siz de oturun, beraber yemek yiyelim.

ıraklar:

- Sağolun deyip eğilerek arkasına döndüler. Hemracan onları durdurup sordu, onlar geçmişini bir bir anlattı. Hemracan onlardan adınız ne? diye sordu.

- Birimizin adı Askersah, birimizin Nurdunşah, diye

cevap verdiler.

Hemracan derhal nikabını çıkardı. Onlar şaşırıldılar. Üç kardeş bir araya geldiler, çok sevindiler. Hemra: "Ey kardeşlerim, ben bülbülü getirdim, şimdi beraber babamızın yanına dönelim" dedi. Lokanta sahibine durumu anlattı. Lokanta sahibi: "Bunların bana 80 kuruş borcu var, borcunu öderse dönebilir" dedi. Hemracan derhal 80 kuruş çıkarıp lokanta sahibine verdi. Kardeşlerini kurtarıp yola koyuldu. Onlar uzun yürüp üç yolun ağzına geldiler. Hemracan: "Ey kardeşler, biraz dinlenmeye ne dersiniz?" dedi. Böylece bir kuyunun yanında dinlendiler. Yorulan Hemracan uyuyakaldı. İki kardeş birbirine danıştılar. Askerşah: "Hangi yüzümüz kaldı ki babamıza dönelim? (224) Bülbülü Hemra bulmuş, siz büyükler ne yaptınız derse ayıp değil mi? İyisi Hemra'nın iki gözünü oyup onu kuyuya bırakalım, bülbülü ikimiz bulduk diye babamızın takdirini kazanalım" dedi. Nurdunşah bu fikiri kabul etti. Onlar düşündükleri gibi yaptılar: Hemracan'ın iki gözünü oyup bülbüle verdiler, sonra da onu kuyuya bıraktılar. Bu sırada Hemracan kardeşlerine lanet ederek bir şiir söyledi:

Buradan gideceksiniz zalim kardeşler,
Ahvalimi soranlara kötü dersiniz
Zavallı Hemra kuyuda kaldı,
Ölmedi, hâlâ aman dersiniz.

Tükenmez sevdaya kaldı bu başım,
Zehir oldu yediğim ekmek ve aşım,
Gözümü oydular öz karındaşım,
Arkadaşı yılan akrep dersiniz.

Bellerine himmet kemeri bağlayan
Firak için sinelerini dağlayan,
Gelmedi diye yola bakıp ağlayan,
Şahı Hüsrev babama selam edersiniz.

(225) Kalbimdeki dertleri kime anlatayım,
Muradıma ermeden söndü ışığım,
Vücûdumda ateş gibi yandı firağım,
Candan aziz anneme selam dersiniz.

Bir vücûddan doğan iki karındaş,
Bu sınava veremedi bir cevap,
Kuyu içinde yalnız kaldı dertli baş,
Gülcemile kardeşime selam dersiniz.

Kötü haber ne zaman ulaşır yârıma,
Onu gören gözüm geldi aklıma,
Uçup gelip yetisseydi imdadıma,
Kuyuda kaldı beni şaşkın dersiniz.

Hemra kulun dileği ona ulaşsın,
Gariplikte yandı ciğer yüregi,
Gözümü oyduklar gitti göz nurum,
Haktan ihsan diler dersin.

Elkıssa, Askerşah ile Nurdunşah Hemracan'ın feryâdlarına kulak asmadan bülbülü alıp yoluna koyuldular. Günlerden sonra babası ile görüştüler. Babaları : "Hemra nerede?" diye sordu. Onlar: "Hemra bizimle gelmedi. O giden dönmez "yoluna koyulmuştu, haberini alamadık" dediler. Padişah oğlu Hemracan için çok elem çekti. Bülbüle bakarak: "Senin aşkın için vücûdum yanıp kül oldu. Sana kavuşmak için candan azız oğlumdan ayrıldım. şimdi bir (226) şakıyıp miskin gönlüme teselli ver" diye yalvardı. Halsız olan bülbül padişaha bakmak bile istemedi. Bu padişah için dert üstüne dert oldu. Bu vakıtta padişahın veziri gelip bülbüle yalvarıp bir şiir söyledi:

Hoş geldin bülbül bahçemize,
şakıyıp ötmüyorsun sana ne oldu?
Çok severdin gül çiçekli bağları,
Gül aşkına ötmüyorsun sana ne oldu?

şahım aşkından canından geçti,
Gönlündeki sırları seninle çözdü,
Senin başından neler geçti,
Neçe saçıp ötmüyorsun sana ne oldu?

Vezir der: kalbın neden dertli,
Güzel şakısan şahımız memnun olmaz mıydı,
Sana eşlik eder tüm canlar sesi,
Anlatıp ötmüyorsun sana ne oldu?

Elkıssa, bülbül feryâd edip: "Ey padişah, sazçıları çağırın, bir sözüm var" dedi. Padişah derhal onun isteğini yerine getirdi. Bülbül sazçılara bakarak: "Benim şiirime eşlik ediniz" dedi.

Sikayetimi kulak verip dinle sultanım,
Sen aziz oğlundan ayrıldın.
Çiçeklerin kurudu bir daha açılmaz,
Aklı fikrin kuvvetinden ayrıldın.

(227) Kaf Dağı'ndan beni buraya getiren,
Bin bir zorluklarla huzuruna getiren,
Başa gelen belâları gideren,
Vefalı yavrucugundan ayrıldın.

İyiliğe bir kötülük ettiler,
Kardeşleri iki gözünü oyduklar,
İki elini bağlayıp kuyuya attılar,
Cesur olan oğlanından ayrıldın.

Kötü felek çarkını terse döndürmüş,
iki oğlun sana tuzak kurmuş,
Vefasızlar aldatıp cihanı yönetmiş,
Atmaca gibi yiğit oğlundan ayrıldın.

Bülbülüm ben kuşların asili,
Hanı Hemra gariplerin dert ortağı,
Genci kuzun sarayın en güzeli,
Hemra adlı yiğitinden ayrıldın.

Elkıssa, padişah bülbülün bu sözünü işitip Askersah ile Nurdansah'a: "Ey insafsızlar, kardeşinize nasıl böyle zulmettiniz?" dedi. Onlar: "Ey baba, yumruk kadar hayvanın sözüne inanıp da bizi azarlıyorsunuz?" dediler. Bu sözü işiten bülbül "Inanmazsanız benimle gelin, ben Hemra'nın bırakıldığı kuyuya (228) götürüyüm" dedi.

Padişah bülbülün arkasından zarzar ağlayarak bir şiir söyledi:

Durmadan feryad edersem, seni bulabilir miyim,
Yakamı yırtıp atarsam, seni bulabilir miyim,
Derya gibi kaynayıp çöller içinde ağlasam,
Kaknus gibi ateşe girsem, seni bulabilir miyim,
Ah Hüsrev ben garip, kaldım elemde sararıp,
Yedi iklimi gezsem, seni bulabilir miyim.

Bülbülün arkasından gelmekte olan Hemracan'ın annesi de bir şiir söyledi:

Dağlar başı duman oldu, oğlum senden ayrılınca,
Yürek bağrım derdle doldu, oğlum senden ayrılınca,
Yüksek tepe alçak oldu, oğlum senden ayrılınca,
Şah, yolunda geda oldu, oğlum senden ayrılınca,
Görür gözüm görmez oldu, oğlum senden ayrılınca,
Bülbül bile ötmez oldu, oğlum senden ayrılınca,
Devranımız gider oldu, oğlum senden ayrılınca,
Bu vatanlar biter oldu, oğlum senden ayrılınca,
Elbisem de kefen oldu, oğlum senden ayrılınca,
Yediğim yemek zehir oldu, oğlum senden ayrılınca,
Başım belâya girdi, oğlum senden ayrılınca,
Etek doldu akan yaşla, oğlum senden ayrılınca,
Zehir düştü aşım, oğlum senden ayrılınca,
(229) Mehriban'dır benim adım, oğlum senden ayrılınca,
Dertli kalbim yaralandı, oğlum senden ayrılınca,
Ulaşır mı Hakka ahım, oğlum senden ayrılınca,
Arşa vardı ah ü zarım, oğlum senden ayrılınca,

Hemracan'ın kız kardeşi Gülcemile bir şiir söyledi:

Hasretinden hasta canım,
Derdle doldum canım ağam,
Gelmedi diye her tarafa,
Bakar oldum canım ağam.

Her gün seni özleyorum,
Sabahları ağlıyorum,
Yakamı yırtıp berbat ediyorum,
Su gibi akar yaşım ağam.

Gül çiçekli Bağaramda,
Bir renâ gülü idin,
Bu cihanın sahnesinde
Bir tane gevher idin.

Tatlı sözlü, saf kalblı,
Şah sıfatlı Han ağam,
Gece gündüz ararsam,
Nereden bulurum seni ağam

(230) Olmadı âlemde hiç,
Neşeli bir gün sana,
Sana gelen kazalar
Razi idim gelse bana.

Elkıssa, bülbül kuyunun yanına gelip durdu. Yaşlı gözleriyle işaret ederek kuyunu gösterdi. Hemracan'ın annesi derin kuyuya bakarak hasretle bir şiir söyledi:

Var mısın bu kuyu içine hapsolunan oğlum,
Kavm kardeş vatanından hem cuda olan oğlum,

Ah... karanlık kuyu içinde nasıl acaba senin halin,
Yılan akrep zehiriyle zehirlenen ey oğlum.

Baban ile anneni böyle hasrette koydun,
Yaş yerine daima kanlar akıtan oğlum.
O Yusuf Ahmet gibi kuyuya bırakılmışsın,
Yere katre katre damlanan göz bebeğim oğlum.
Bu zindan içinde kalan ey gözümün nuru,
Var mısın ya yok musun haber ver canım oğlum.

Elkıssa, kuyu dibinde yarı canlı halde yatan Hemra'ya
bir tanıdık ses geldi. Hemracan bu kimdir? diye kuşkulanıp
bir şiir söyledi:

(231) Sen kimsin beni böyle rahatsız eden,
Nasıl senin gibi kardeşim olur?
Vefaya cefayı uygun gören,
Nasıl senin gibi kardeşim olur?

Akılsız elinde kana boyanmış,
Nursuz gözümde akar yaşım var.
İşitin ağamda öcüm var benim,
Onun gibi hayırsıza lanetlerim var.

Kötülük etmedim vatanıma hiç,
Yok benim kötü gayrı niyetim,

Niye kuyu oldu yatacak yerim,
Bu yüzden ömürboyu kalbimde derdim var.

Elkıssa, Gülcemile'nin saçı urgan gibi uzun idi. O saçını kesip bir birine bağlayıp kuyuya indirdi. Hemra tırmanarak kuyudan çıktı ve hepsiyle kucaklaştı. Hemra onlara candan bir şiir söyledi:

Ana yurttan gelen aziz canlarım,
Haber verin yâr ve dostlar aman mı?
Güneşsiz gölgeli bahçelerim,
Gül çiçekli çemenzarlar aman mı?

O ne bahçedir elması var, anarı var,
Her kişinin kendine göre yârı var.
(232) Niye alnımın kara yazısı var,
Yârdan ayrı düştüğüm yerler aman mı?

Kadılar, beylerle ava çıktığım,
Aygırım la her tarafa koştüğüm,
Avcı kuşlar alıp avlar aldığım,
Karanlık dağ ve çöller aman mı?

Hiç rahat görelmedim yaşamdan,
Mahrum kaldım yâra gülüp bakmaktan,
Gafil kalbı farksızmış bir taştan,
Hemra gibi aşıklar aman mı?

Kanatsızım yoktur imkan uçmaya,
Balık gibi yakalandım ben ağa,
Çaresizim sevgilimin yanına varmaya,
Güller gibi sevgilim yârlar aman mı?

Elkıssa, Hemra'nın aklına Hurilika'nın bir tel saçı geldi. O, saçı koynundan çıkarıp yaktı. Hemen gökte bir gürültü oldu, sonra da Hurilika birkaç perisi ile peyda oldu. Hurilika gelir gelmez kendini Hemra'nın kucağına attı. Hemracan Hurilika'nın sesini işitip bir şiir söyledi:

Kuhi Kaf gibi belâ geldi başıma,
Rahmeyle gözdeki kan yaşıma,
Kötü bir zamanda geldin yanıma,
Gel şimdi canım gel şimdi.

Zülmettiler benim miskin canıma,
Gözümü oyduklar kulak vermeden zarıma,
Şikayet edeceğim sen aziz sevgilime,
Gel şimdi canım gel şimdi.

Hurilika:

Gafil idim şimdi geldim yanına,
Ne belalar geldi senin başına,
Kimler zehir koydu senin aşına,
Kurban olayım kara nergis gözüne.

Kardeş böyle zalim olur mu hiç?
 Kardeşinin gözünü oyar mı hiç?
 Ellerini bağlayıp kuyu içine koyar mı hiç?
 Kurban olayım kara nergis gözüne.

Bu, ne hasret, bu ne belâ canlarım,
 Bu, ne kaygı, bu ne mihnet canlarım,
 (234) Sana gelen bu ne kısmet canlarım,
 Kurban olayım kara nergis gözüne.

Hurilika'nın bahtı karadır,
 Aşkına kalbi ağır yaradır,
 Senin halini görüp sabrım taşadır,
 Kurban olayım kara nergis gözüne.

Elkıssa, Hemra: "Şimdi kaşke gözlerim olsaydı, halkımı ve senin yüzünü bir görsem" deyip Hurilika'ya ağladı. Hurilika: "Gözlerini nereye attılar?" diye sordu. Hemracan'ın cevabı yerine bülbül seslenip: "Bana vermişti, yutmadan boğazımda sakladım," diye boğazından çıkardı. Hurilika: "Ey Hemracanım, şimdi perişan olma," deyip Hemra'nın gözüne dua edip bir şiir söyledi:

Kadir Allah'a sana sığınıyorum,
 Bütün âlem bütün insan hürmetine.
 Kara eyle düşmanların yüzünü,
 Yedi kat yer, yedi kat gök hürmetine.

Kabul eyle vefalılar sözünü,
Pir-i aşık Yusuf Züleyha yüzünü,
Lütfeyleyip aç sevgilimin gözünü,
Sekiz cennet huri gılman hürmetine.

(235) Elkıssa, Hurilika'nın münacatı bitmeden Hemra'nın gözü açıldı, her tarafa nurlar saçıldı. Hemracan babası annesi ve halkıyla görüştü. Hurilika'yı bağrına bastı. Halkına bakarak bir şiir söyledi:

Aşk kıymetini bilenler
Gelin canlar görüşelim.
Benimle beraber yürüyenler,
Gelin canlar görüşelim.

Bülbül çekerse azabı,
Gülden başka yok yârı,
Şimdi bitti gönül zarı,
Gel Hurilika görüşelim.

Lanet olsun başların,
İlerlemez işlerin,
Bağrında mı taşların,
Gel ağalar görüşelim.

(236) Elkıssa, sonra onlar şehre geldiler. Hurilika

devlerine: "Hemra'nın iki kardeşini yedi kat gökyüzünden yere atıp öldürün" diye emretti. Hemracan: "Bunların yaptığı kötülüğü ben yapmam, kötülüğe kötülük edilmez, bu kez onları affettim" dedi. Sonra Hurilika Hemracan bütün yurda kırk gün kırk gece düğün yapıp ziyafet verdiler. Bir zamanlar sonra Hüsrev padişah öldü. Halk Hemra'yı padişah yaptı. Hemra ile Hurilika ömürboyu beraber yaşayıp ülkesine refah getirdi. Halk mutlu oldu. Hurilika'nın ülkesiyle Hemra'nın ülkesi arasına dostluk çiçekleri ekildi.

O zamandan beri sadakata işaret olarak,

Hurilika-Hemracan'ın adı kaldı.

Kötü niyet hayırsız canavarlara,

Askerşah, Nurdunşah ibret oldu.

SÖZLÜK

A

ab-i zemzem	: zemzem suyu, kutsal su
aciz	: zayıf. bende, kadın
acra-	: ayrıl-, boşan-
ademzat	: insan, insanoglu
ağamça	: ip, urgan
agah	: haberi ol-, dikkatli ol-, uyarı
ahu piğan	: ah ve figan, iztirap, azap
ahtur-	: ara-, tara-
aka	: ağbey, büyük erkek kardeş
aķ yol tile-	: iyi yolculuklar dile-
aķivet	: sonunda, nihayet, ahir
aķil bol-	: akıllı ol-
aķli huşı	: akli başı
ali	: yüce, yüksek, lüks
ald/aldi	: ön, ön taraf, karşı
alvasti	: ibliz
alda-	: kandır-, aldat-
alğur kuş	: avcı kuş
almizar	: elma bahçesi
amal	: çare, yol
aman-ésen	: sağ, sağlam, sağlıklı
andin	: ondan sonra,
anda	: orada

anġla-	: duy-, anla-
anġġiçe	: Şu sirada,
aptap	: güneş
apa	: abla, büyük kız kardeş
ara	: arası, arasında, içinde
aram	: rahat, istirahat, dinlenme, huzur
arŐ	: gökyüzü, sema
arman	: hasret, zleyiŐ
asman	: gök, gökyüzü, sema
asayiŐ	: huzur, refah
aŐli-	: zl-
aŐkarla-	: aŐkar et-, belli et-, aıġa çıkar-
aş	: yemek, pilav
aş-	: geç-, art-, oġal-
aŐpez	: aŐçı
avaz	: ses, sada,
aylan-	: dolaŐ-, dn-, bayıl-
azġaŐ-	: az-, yoldan ık-

B

badi saba	: sabah rüzgarı
bagven	: bahiven
bala	: bela, kaza, felaket, keder
bar	: var
bar-	: var-, ulaŐ-
barça	: tüm, bütün

barğanséri	: gittikçe
beca keltür-	: yerine getir-
behuzur	: huzurlu, rahat
beht	: mutluluk
bent	: göbek, ortası, ağız
berdaşlık ber-	: dayan-
berbat kııl-	: mahvet-, yen-
beste dil	: kalbi bağlanan
besle-	: ağıt-, teselli ver-
bibaha	: kıymetli, değer biçilmez
bilen	: ile, -yla/-la, -yle/-le
birdem	: biraz (zaman için)
bir mehel	: bir süre (zaman için)
bir cüp	: bir çift, çiftı
bir haza	: bir süre (zaman için)
bir koşuk kénini tile-	: yalvar-, affetmeyi rica et-
birge yaşa-	: beraber yaşa-,
bitaket bol-	: sabırsızlan-
boran	: rüzgar, fırtına
bose	: öpücük
botılaq	: inek yavrusu
boz torgay	: boz turgay
bölek	: başka, diğer
buluñg-puşkaq	: her köşe
bulaq	: pınar, kaynak
bulbulgoya	: bülbül kuşu

buyruk kıl-, : emret-, buyur-
 buy : koku

C

cahan sori- : hükümdarlık et-
 cam : kadeh, bardak
 canıcan : candan aziz
 canan : sevgili
 candar : hayvan, canlılar
 canıvar : canlılar, hayvan
 canı çık- : çok kız-, cildir-, öfkesi başına
 çık-, öl-
 can sakla- : geçimini sağla-, geçin-,
 carahat : cerahat, yara
 cavap : ceva, yanıt
 cayiz : caiz
 cay-menzil : hal ahval
 cay : yer, toprak
 cebir : cefa, zorluk
 cem kıl- : topla-, bir araya getir-
 cem bol- : bir araya gel-, toplan-
 cigerlik : cesur, korkmaz, vicdanlı
 cimiki : bütün, tüm
 cisim : şey, vücut, nesne
 cuda bol- : ayrıl-
 cul-cul : yırtık elbise, perişan

Ç

caçri-	: saçra-
cah	: kuyu
çak-çak	: parça parça
çağ-	: kır-, çak-, parla-
çakar	: uşak, hizmetçi
çağka-	: susa-, usan-
çap-	: kes-, koş-, kır-
çayki-	: salla-, yıka-
çayan	: akrep
cebdeslik bilen	: ustalıkla
çep	: ters, aksı, sol
çerh	: çark, keder
çeşme	: pınar, çeşme
çécil-	: saçıl-, dağıl-, serpil-
çékıł-	: kırıl-, çakıl-
çirak	: fener, lamba, meş'ale, mum
çirmaş	: sarmaş
çiş	: diş
çoğ	: büyük, ırı
çoğkur	: derin, çukur
çu-çula-	: öt-
cöcü-	: şaş-, şaşır-
cüşen-	: anla-, kavra-
cüş-	: in-, düş-, koyul-

D

dabbil	: dört ayaklı hayvanlar
dad	: derd, ızdırıp, azap
dahil bol-	: iştirak et-, gel-, katıl-
de-	: de-, söyle-
dehli teruz yetküz-	: zarar ver-, dokun-
dena	: akıllı
dergezep bol-	: çok kız-
derman	: güç kuvvet
derek yok	: izi yok, belgesiz, haber yok
deriñg	: kapı önü
deşt bayavan	: çöl, biyavan
devran	: dönem, zaman, iktıdar
didar	: yüz
dil	: kalp, gönül
diniñ kútip kal-	: şaşkınlıktan bayıl-
divane	: garip, dilenci
dive	: dev, cin
dora	: ilac
dozak	: cehennem
döñg	: tepe
dövilen-	: toplan-, yığıl-
durdane	: inciler
duar	: iki telli çalgı

E.E-

ecir kıll-	: emek ver-, işle-
éçil-	: açıl-
eges-	: takıbet-, peşinden git-, izinden yürü-
egil-	: eğil-
eğil	: akıl, kafa
eğide	: inanç, bağlılık
el	: yurd, vatan, ülke
el bol-	: teslim ol-
el camaet	: vatandaş, toplum, halk
el yurt	: vatan, yurt
elip kel-	: getir-
elem	: keder, üzüntü, acı
elkisse	: böylece, kısaca
emes	: değil
epğan	: inleme, feryad
erz	: şikayet
eriş-	: sahip ol-, elde et-, kazan-
es	: hatır, akıl
eyle-	: yap-, kıl-
éyt-	: söyle-, anlat-

F

fırağ	: derd, aşk özlemi.
-------	---------------------

G.G

gafil	: uyuyan, cahil
gakırap-şakırap	: gürültü yaparak, gürleyerek
gar	: mağara
gayip bol-	: kaybol-
gayivane pırağ	: hayali aşk
...-ge kariganda	: ...e göre
gel	: boğaz
geplet	: dalgınlık, dikkatsizlik
gerdiş	: kadeh, içki bardağı
geş	: tuhaf, garip, perişan
gevğay e'iran	: gürültü
gezeplen-	: kız-, hiddetlen-
gezine	: hazine
gicek	: kaman
gizalan-	: yemek ye-
guman	: kuşku, şüphe
gunçe	: gonca
güldürle-	: şimşek çak-, gürültü ol-
güllü-	: yükselt-, yaşart-, methiye et-
gülkeşeleri éçil-	: şimar-, sevin-
gül uzar	: gül bahçesi
gülzar	: gül bahçesi, güzel mekan
gülhan	: alev, ateş
günahidin keç-	: günahını affet-

H

halavet	: helavet, tatlılık, huzur
halet	: durum, vaziyet
haman	: hemen, derhal, her zaman
hanġ-tanġ bol-	: şaşa kal-
har-	: yorul-
hayal ötmey	: fazla zaman geçmeden
hazir	: şimdi, hazır
h�eligiçe	: ş�u ana kadar, şimdiye kadar
helķum	: boġaz
hemdem bol-	: yardımcı ol-, beraber çalış-
hemme	: hepsi, tüm, her şey
hemraligida	: eşliginde
hergiz	: sakın
herķandaķ bolsa	: ne olursa olsun, neyse
her an	: her zaman
her ne disenġ	: ne dersen
herķandaķ	: her hangi, her nasıl ki
herdem	: her zaman
heryan	: her taraf
heyvetlik	: heybetli, muhteşem
heyvat	: eyvah
hickim	: kimse
hiķkaysisi	: hiķbiri
huşini yoķat-	: kendini kaybet-, bayıl-

H

ḣada k̇oyun	: kasırğa, fırtına
ḣaki pah	: toprak, yer, mekan
ḣalisane	: karşılıksız
ḣali	: sakin
ḣalayik	: halk, yurttaş
ḣali-	: iste-
ḣali kaldur-	: yalnız bırak-, rahat bırak-
ḣamus	: baygın, sarhoş, halsiz
ḣar kıl-	: haykır gör-, zulmet-
ḣasiyet	: özellik, haseyet
ḣasiyetlik	: tılsımlı, uğurlu
ḣendan	: öt-, gül-
ḣeste	: hasta, derdli
ḣet	: yazı, mektup
ḣeter	: tehlike, tehlikeli
ḣeverdar bol-	: haberi ol-, bilgi al-, bilgi edin-
ḣever al-	: haber al-, güd-, bak-
ḣeyir	: tamam, güle güle, iyilik
ḣilap	: aykırır, muhalif
ḣiyanetkar	: ihanetçi, hain
ḣocayin	: patron, sahip
ḣoş letapet	: neşeli, sevinçli
ḣoşlaş-	: ayrıl-, yolculuk et-
ḣoşamet eyle-	: hoş görün-
ḣoştar	: meraklı, beğenme

huda	: hüda, tanrı
hulk	: karakter, davranış
humar köz	: ateşli göz
huncun	: heybe

İ

icazet ber-	: ruhset ver-, izin ver-, müsaade et-
icre	: içinde
igiz	: yüksek
igice	: büyük kız kardeş, abla
igem	: Allah, Rabb
ilpet	: ülfet, arkadaş
iltimas kıl-	: rica et-
ilac	: çare
immet	: ümmet, arkadaş
in'am	: ikramiye, takdir
ipar	: güzel koku, parfüm
iradelik	: iradeli, cesur
isenlik	: sağlıklı
isil	: asil, nadir
işare	: işaret, imaj
işen-	: inan-, güven-
isenc	: güven, inanç
işret	: eğlen-, aşk yap-
işlet-	: kullan-, çalıştır-

ışk	: aşk
izle-	: ara-

Ğ

ğabahetlik	: kötü, kötülük, fenalık
ğağ	: karga
ğakakla-	: kahkahla-
ğak-	: çırp-, naklet-
ğan-	: doy-, yeterli bul-
ğançe	: kaç, ne kadar
ğandak	: nasıl
ğari-	: bak-
ğarar	: karar, sabir, zaman
ğara	: siyah, kara
ğaranğgu	: karanlık
ğaşli-	: kaşın-
ğat-	: ilave et-, kat-
ğattık	: sert, katı, çok
ğayağ/-ta/-ğa	: nerede, nereye
ğay	: nere
ğaysı	: hangi
ğayt-	: dön-
ğaygu	: üzüntü, iztirap
ğazı	: yargıç, kadı
ğedir	: değer, kıymet, itibar
ğedirhan	: aziz, değerli, kıymetli

keddi kamet	: kıyafet endam, vücüd görünüşü boyu poslu
kedem koy-	: adım at-, ayak bas-
kedem teşrip et-	: iştirak et-, gel-
kehir	: doruk nokta, yüzü
keni	: nerede, hanı
kent gezek	: şeker, tatlı
kerındaş	: kardeş
ketre	: katre
ketim	: defa, kere, kez
ketip kal-	: şaşır-
kevre	: türbe, mezar
keyer	: neresi, nere
kil-	: yap-, kıl-
kilçe	: hiçbir, hiç, kıl gibi
kıyna-	: zorla-, işkence et-, zulmet-
kiya çıya	: bağırıp çağır-, gürültü
kiyin	: zor, güç
kizgan-	: kıskan-
koğla-	: kovalala-, takibet-
kol	: el, kol
kon-	: kon-, geceyi geçir-
korsak	: karın
korgan	: kale
koşul-	: katıl-
koyniğe al-	: bağrına al-, koynuna al-

kozgi-	: harekete geçir-
kuçaklaş-	: sarıl-
kulak sal-	: kulak ver-, kulak mısafırı ol-
kumuş	: kamış
kum-topa	: kum ve toprak, toz
kuñğuz	: bok böcegi
kur'e	: kur'e, fal
kur'andaz	: falcı
kuruğ	: kuru
kutul-	: kurtul-
kuvm	: kavm, millet

K

kaba	: kötü, kaba
kalla	: baş, kelle, kafa
kap teği	: kaf dağı
katip	: sekreter
karamet	: özellik, mucize
kélişim	: anlaşma
kemine	: bende, kul
keñgeş	: danışma
keñg	: geniş
keñgri	: geniş
kérem	: cömert
ker-	: ger-
keş-	: geç-, vaz geç-

ketküz-	: gider-, sil-
kéyip-sapa	: ays, eğlence
kıçık	: küçük
kirem kııl-	: kerem eyle-, lutfeyle-
koy	: niyet
köküs	: göğüs
kön-	: alış-, kabul et-
könglini yérim kııl-	: üzül-, ağla-
köp	: çok, bol
körset-	: göster-
köter-	: kaldır-, iç- (içki için)
kötiril-	: yüksel-, kaldırıl-, götürül-
köy-	: yan-
köyü kaç	: kaf dağı, kaf
közden yüttür-	: gözden uzaklaştır-
köz bakış-	: birbirine bak-, flört yap-
köz yetmes	: uzak, ulaşılması imkansız
külpet	: külfet, azap, bela
küyle-	: öv-, metheyle-

L

letapet	: letafet, güzel
lev	: dudak
levz	: söz, laf
liñşit-	: salla-, kımıldat-

macra	: macera, olay
madar	: güç kuvvet
mağul bol-	: kabul et-
malum kıl-	: haber ver-, ihbar et-
malal bol-	: zahmet et-
malayik	: sakin
malamet	: cefa, zorluk, zahmet
mağ-	: yürü-, git-, yolu koyul-, hareket et-
marî-	: rönteginlik yap -, gizlice bak-
margejdum	: yılan, akrep gibi zehirli canlılar
mehliya	: aşk ol-, aşık tutkusu, tutku, tutul-
mehman	: misafir
mehmandarçılık	: misafirseverlik
menilik	: anlamlı
meñiz	: beniz
merdane	: yiğitçe, cesur
mertem	: kez, kere, defa
mest kıl-	: bayılt-, şarhoş yap-
meslehet	: danışma
mey-şarap	: içki, şarap
mezgil	: zaman, süre
mezur	: zarar, mahsur
midirlat-	: kımıldat-, hareket ettir-
milen-	: bulaş-

mindür-	: bindir-
mirad	: amac, murad, gaye
misal	: örnek, örneğin, gibi
mollağ at	: yuvarlan-
möcize	: harikulade, mucize
munda	: burada, buraya
munçe	: bu kadar
murad-maksad	: amaç, gaye
muştum	: yumruk
mümküncilik	: olasılık, imkan

N

nainsap	: insafsız
nailac	: çaresiz
namayan bol-	: gözük-, göz önünde canlan-
namdar	: ünlü, meşhur, saygın
nan	: ekmek
nale	: azap, izdirap, ağlama
navada	: eğer
nava kıl-	: neşeli eğlen-, müzik çal-, öt-, şakı-
nazu nimet	: türlü türlü yemekler, nefis yemek
nazuk	: ince, yumşak
nazmın	: nazık, şirin
ne	: ne, nere
neççe	: kaç

nerem	: yumuşak
nerse	: sey, nesne
nerkes	: nergis
nesip	: nasib
neşter	: zehirli diken
nezm	: nazm, şiir
nigar	: yar, sevgili
niçük	: nasıl, niçin
niķav	: maske, örtü
nim < nime	: ne
nimcan	: yarı canlı, halsiz
numus	: namus
növet	: nöbet, defa, kez, sıra
növker	: muhafız, koruma görevlisi

O

oĝa	: zehir
ogrila-	: çal-, hırsızlık yap-, kopya çek-
ohşaş	: benzer, gibi
ok at-	: ok üz-, ok atışı yap-
oñaylıkçe	: kolaylıkla
ot ķali-	: ateş yak-, odun yak-
ottura	: orta
ot	: ateş, bitki
oy-	: kaz-, oy-
oyĝan-	: uyan-, gözünü aç-

ö

ömürvayet	: ömürboyu
örgiley	: bayılıırım
öt-	: geç-, aş-
öy	: ev
özgice	: başka, diğer

P

pakar	: alçak, kısa boy
palaket	: felaket, kaza, beceriksiz
para	: rüşvet, para
parağet	: rahat, huzur, istikrar
payandaz	: feyandaz, halı
payanı yok	: ucsuz bucaksız, sınırsız
pékir	: fakir kul, bende, uşak
pelvan	: okçu, kahraman, yiğit
pervaz kıl-	: uç-
perman	: ferman, emir
perizat	: güzel kız, huri
peştak	: ayvan
peyda bol-	: meydana gel-, ortaya çık-, peyda ol-
peyz sür-	: tadını çıkar-, hayatını yaşa-
peyman	: kadeh, içki bardağı
peyli yaman	: kötü niyet
pekir	: fakir, kul, bende

vida kı1-	: feda et-
pinhan	: sakin bir yer
pişane	: aln
piyale	: bardak, kase
piyam	: derhal, çabuk
pukra	: vatandaş, halk
puri-	: kok-
pur çapa	: cefayı aşan, dayanıklı
putak	: kusur
püt-	: yaz-

R

rast	: doğru, gerçek, hakıki, uygun
rasa	: baya, epey, hâylı
ravan bol-	: git-, yola koyul-
ravap	: rebap
ravac tap-	: geliş-, ilerle-, terakki
rava kör-	: uygun bul-
renci-	: kız-, alın-, kırıl-
rencidas	: kırgırlık
rişte	: bağ
rivac	: devamı, sonu
romal	: başörtüsü

S

sadıǵaǵ k�tey	: yalvar-, rica et-
saǵdak	: yay
sal-	: koy-, sal-, vur-
sancıl- <sançı-	: bat-
sapa	: sefa, temasa, eǵlence
sargay-	: sarar-
satar	: bir tür çalgı.
savak	: ibret
sayri-	: �t-, sakı-
saye	: gölge, saye
say	: kumtaşlı alan
sazla-	: müzik al-
sazende	: sazçı, müzisyen
saz kıl-	: müzik al-, müzikle eşlik et-
sekp�re	: parça parça, parçalanma
sep	: cephe, saf
serasim	: endiše, korku, telaş
sergerdane	: garıban, sersem, serseri
serpay	: elbise
serg�zešte	: geçmiş, başından geçen olaylar
serdar	: baş, baş komandan
seras	: asıl
s�riķ	: sarı
seylane	: gezin-
seyli tamaşa	: temaşa, eǵlence

seyli	: gezinti
sezmiĝen halda	: farkında olmadan
silki-	: salla-
sinem	: iztirap, azap, derd, cefa,
sina-	: dene-, tecrübe et-, imtihan yap-
sinağ	: sınav, imtihan
siĝil	: küçük kız kardeş, yaşca küçük kız
sipa-	: sıvazla-, okşamak
söy-	: öp-, sev-
suğar-	: çek-, çıkar-, kazık yap-
sul-	: kuru-
sumbat	: sıfat, güzel
sun-	: kırıl-
süret	: resim, kılık

Ş

şadıyane	: neşeli
şagirt	: cırac, öĝrenci
şat-horam	: mutlu, neşeli, huzur
şıkar	: av
şıpa ber-	: şıfa ver-, fayda ver-, iyileştir-
şor	: keder
şu esnada	: şu sırada
şum	: kötü, düşman
şum peyli	: kötü niyet
şundağ	: öyle, şöyle

şunçe	: o kadar, çok
şunğa	: onun için, bunun için, bu yüzden
şunğkar	: doğan

T

taķıtı taķ bol-	: sabırsızlan-
tal-	: sızıl-, ağrı-
talla-	: seç-
tam	: duvar
tamak	: yemek
tap-	: bul-
tart-	: çek-, ölçü-
taşla-	: at-, bırak-, taşla-
taş-	: dol-, taş-
tazım kıl-	: eğilip selam ver-, eğil-, saygı göster-
taza	: epey, haylı, baya
teht	: taht, makam
téhice	: hâlâ, henüz
teksir	: beyefendi
telep	: talep, ihtiyac
telmür-	: sabırsızlıkla bekle-
témit-	: damlat-
tenbur	: tanbur
ten	: vücûd
teñg	: beraber, birlikte, bir anda

ter-	: topla-, yığ-
teselli <u>h</u> atıre ber-	: ağıt-
teslik	: zorluk, engel
tesna-ı tekezza	: çok iste-, intızar ol-, sabırsızlıkla bekle-
tesviş kıl-	: endişe et-, endişelen-, telaşlan-
tetür	: ters
tevre-	: sallan-, kımılda-, harekete geç-
teyyarlan-	: hazırlan-
teyyarğa heyyar bol-	: hazıra kon-
teyinle-	: tayın et-, görev ver-
tézlik	: çabuk, hızlı, sürat
téz	: çabuk, hızlı, süratlı
tézle-	: hızlan-
tikil-	: dikil-, çevril-
tili-	: dile-, iste-
til-	: dil-, kes-
tilla	: altın para
tin-	: dinlen-, rahatla-
tiñla-	: dinle-, işit-
tirik	: diri, canlı
tiz	: diz
tohti-	: dur-
toluq	: dolu, eksiksiz, tam
tol-	: dol-, olgunlaş-
tolpar	: hızlı yürü yem at, düldül

tonu-	: tanı-
ton	: elbise
tonuş	: tanıdık, görüş
tonğguz	: domuz
tosı-	: engel ol-, ala koy-, önünü kes-
toy	: düğün
tutaş-	: yan-
tut-	: yakala, tut-
tuy-	: sez-, işit-
tügi-	: bit-, son bul-, sona er-
tügüc	: sır, problem
tün	: gece
tüni-	: geceyi geçir-
tüptüz	: düpedüz
türlük tümen	: türlü türlü, bin çeşit
tüş-	: düş-, in-
tüz-	: düzenle-
tüzli-	: bir seviyeye getir-, yerle bir et-

U

uçras-	: rastlan-, buluş-, uğra-, kesiş-, karşılaş-
uğla-	: uyu-
uka	: küçük erkek kardeş, yaşca küçük kardeş, kardeş

ula-	: biri birine bağla-
ur-	: vur-, döv-
uruş-	: dövüş-, savaş-
ussa	: susa-
uyat	: ayıp, utanç
uz	: güzel

U

ün-tinsiz	: sessiz, sedasız
üz-	: kopar-

V

vapa	: vefa, sadaket
vapadar	: vefalı
vede	: vaad, yemin
vesl	: vasl, kavuşma
viçirli-	: cıvılda-

Y

ya	: belki, ya
yad	: hatıra, anı
yat et-	: özle-, hatırla-
yaşsılık	: iyilik
yakayı çak et-	: çok üzül-, çok azaplan-
yamğur	: yağmur

yan-	: yan-, dön-
yandaş-	: yaklaş-, yanaş-
yap- > yépip	: ört-, kapla-
yaramlık	: yetenekli
yası-	: yap-
yaşas	: yaşam, hayat
yekta	: tek, yalnız
yékın	: yakın
yélin-	: yalvar-
yéngil-	: yenil-, kaybet-
yénglig	: benze-, gibi
yéril-	: parçalan-, yarıl-
yeş-	: çöz-, boşalt-
yette	: yedi
yézil-	: yazıl-
yigane	: tek, yalnız
yigit	: delikanlı, genç erkek
yikil-	: düş-, yıkıl-, çök-
yiltiz	: kök
yoku barı	: bütün serveti
yol başla-	: rehberlik et-, kılavuzluk et-
yol koy-	: müsaade et-, izin ver-
yolla-	: gönder-
yoluğ-	: rastla-, rast gel-
yolvas	: pars
yoruk	: aydın, ışık, açık

yoşur-	: gizle-
yundıkarlık	: bulaşıkçılık
yunda	: bulaşık
yurt	: memleket, vatan
yür-	: yürü-, git-
yüz boyi-	: iki yüzlülük yap-, sahtekarlık yap-

Z

zağı-zugun	: kurd kuşlar
zar zar yığlı-	: höngür höngür ağla-
zare < zar	: zar, ağla-
zat	: nesl, büyükler, isim
zeper	: koku, güzel koku
zepiran	: zefiran
zerrin	: süslü, parlak
ziban sür-	: seslen-
zoğmenlık	: sevinç, heves, istiyak
zuvan sür-	: seslen-, ses çıkar-

İNDEKS

- A -

(Şahıs - Yer - Eser Adları)

- Abdulkerim Rahman, 9,13,15,17,
Abdulşükür Turdı, 9,
Abdurrahman Han, 8,40,
Abdurrahman Han Destanı, 8,10,40,44,
Adem(Hz.), 47,55,125,
Agah Sırrı Levent, 108,
Ahmet Yaşar Ocak, 52,62,
Ahmet Temir, 16,
Ahmet b.Ercilasun, 10,
Ali Şir Nevai, 7,70,
Ali Berat Alptekin, 84,91,
Ali Öztürk, 44,52,62,77,84,91,94,
Ali(Hz.), 21,22,24,32,40,41,47,50,53,55,61,104,105,110,111,
115,120,122,125,139,
Alp Ertunga , 3,4,
Alp Ertunga Destanı, 3,4,
Altun Yaruk, 5,
Amangul Durdiyava, 12,13,17,100,108,
Anadolu, 40,54,105,
An-tsang, 5,
Ani Teg Orunlarta, 5,
Aprinçur Tigin, 5,
Arambag, 28,65,

Arif Bey, 101,
Askerşah, 18,27,141,
Asüman ile Zeycan Hikayesi, 89,
Aşık Garip Hikayesi, 13,17,43,53,
Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, 43,67,
Aşgabat, 17,
Aster, 70,74,
Atebetü'l - Hakâyık, 6,
Atatürk, 10,
Atilla, 3,
Ay, 38,
Ayvaz, 101,
Azerbaycan, 105,
Azrail, 23,24,25,36,11,112,142,
Azraki, 67,

- B -

Bağsimen , 64,69,124,
Bahaeddin Ögel, 10,
Bamsı, 34,
Bilge Kagan Kitabesi, 4,
Bozkurt Destanı, 3,
Böğü Kagan, 91,
Bubulgoya, 13,

- C -

Cakip Han, 91,
Çamlıbel, 100,101,
Çaştanı ilig Beg, 9,
Cemşid, ile Hurizad, 81,
Cemşid, 81,
Çin Moden Kıssası, 8,
Çin Tömür Batur, 7,
Çin - Maçın, 18,21,22,24,26,36,37,39,40,41,105,106,111,
Çin, 7,8,26,27,104,
Çuçu, 5,

- D -

Dağ, 38,
Davut (Hz.), 110,139,
Dede Korkut Kitabı, 33,34,35,36,38,39,40,43,44,
Deli Dumrul, 36,37,
Deniz, 38,
Derdi Yok ile Zülfisiyah, 53,
Derya-i Kulzum, 67,
Dirse Han, 33,34,38,
Divan Edebiyatı , kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve
Mefhumlar, 108,
Divanı Lugati't - Türk, 6,30,
Divan-i Lutfi, 7,
Divan-i Sekkaki, 7,
Doğu Türkistan, 4,7,9,11,

Doğu Türkçesi Metinleri, 11

- E -

Eberhart, W., 84,

Ebubekir Sıddık(Hz.), 47,55,105,139,

Edip Ahmet Yükneki, 6,

Ergenekon Destanı, 3,

Eski Uygur Şiirlerinden Seçmeler, 15,

- F -

Ferhatü Şirin, 7,

Fikret Türkmen, 13,17,36,43,77,

Fuat Köprülü, M.,3,15,

Fransız, 103,

- G -

Garüp - Senem, 7,

Garriyev, B.A. 12,

Geng Şımın, 16,

Gorki, A.M. 12,

Göç Destanı, 3,

Gök, 38,

Gunnar Jarring, 11,

Gülemhan Kıssası, 8,

Gülcemile, 24,25,28,34,134,135,

Gülçin Çandarlıoğlu, 10,

Güzel Olanın Kazanması, 91,

- H -

- Halk Edebiyatı Araştırmaları, 59,
Halk Edebiyatına Giriş, 15,
Halk Edebiyatı ve Halk Hikayeciliği, 13,17,100,108,
Hamse, 7,
Han Bayındır, 33,
Haşret, 64,103,106,124,
Hemraning Naklısı, 11,
Hazeren Bülbül, 31,100,101,
Heşturuh, 70,88,90,103,106,139,
Hıdrellez, 54,125,
Hızır, 24,31,38,40,45,46,47,51,54,58,60,61,62,96,103,104,106,
107,110 ,115,142,
Hint, 26,30,91,
Hoten, 11,
Hurizefran,64,65,66,70,71,74,75,76,102,
Hürşit, 24,25,27,34,103,104,114,
Hüsrev, 18,20,21,26,28,29,86,102,103,105,106,138,141,142,
Hüyrlükga-Hemra, 12,13,17,100,

- i -

- İbrahim(Hz.), 125,139,
İran, 3,39,104,105,
İrenbağ, 50,55,70,88,90,113,115,120,139,141,
İrk Bitig, 5,
İsa (Hz.), 125,
İsa Özkan, 10,44,

İsmail (Hz.), 125, 139,
İskender, 3,
İslam Öncesi Türk Şiiri, 15,
İslam - Türk İnançlarında Hızır Yahut
Hızır - İlyas Kültü, 52,62,
İsrail, 39,

- K -

Kaf Şehri, 47,
Kaf Dağı, 19,26,27,28,65,73,102,106,
Kaknus, 64,69,74,78,103,104,106,124,125,
Kam Püre, 34,40,
Kam Gön, 33,
Kamersah ile Şemsicanan, 7,
Kasım, 20,21,22,23,28,88,102,109,111,113,114,132,139,142,
Kaşkar, 5,9,16,
Kaşkarlı Mahmut, 4,6,
Kazan Bey, 35,
Kerem ve Aslı, 32,
Key - Hüsrev, 3,104,
Kıbrıs Türk Masallarının Motif ve Formal Yapısı, 34,
Kızıl Gülüm Destanı, 8,
Koco Bey, 100,101,
Küroğlu, 8,100,101,
Kutadgu Bilig, 6,7,30,
Kur'an-i Kerim, 55,82,89,
Kunoş, 105,

Kül Tigin Kitabesi, 4,

Kün, 38,

- L -

Leyla vü Mecnun, 7,

- M -

Mahmut Kulu, 12,

Makaleler, 13,16,

Makedonyo, 3,

Manas Destanı, 39,91,

Manas, 8,91,

Masalın Biçim Bilimi, 71,77,

Maymun Şehzade, 48,60,67,68,103,

Maytrisimit, 5,

Mao Zedung, 8,

Mehmet Rahim, 9,

Mehmet Yazov, 8,12,17,

Mehmet Zunun, 13,15,17,

Mekke-Medine, 22,24,104,111,

Mete, 3,

Melikşah, 81,89,

Mevlana Ebeydullah Lutfi, 7,

Mısır, 21,23,26,39,58,106,121,130,141,

Mirbadaleva, A.Ş. 12,

Mir Haydar, 120,

Moğolistan, 4,

Moskova, 12,

Muhammed (Peygamber), 47, 55, 105, 140, 110, 139, 140,
 Muharrem Ergin, 43, 44,
 Musa (Hz.), 125, 139,
 Mustafa Bey, 101,
 Muz Dağı, 39,
 Naki Tezel, 100,
 Naziğim Destanı, 8,
 Naziğim, 8,
 Nuri Yüce, 12,
 Nurdunşah, 18, 27, 141,

— N —

— O —

Oğuzname Destanı, 3, 8, 9,
 Oğuz Kağan, 38, 39,
 Orhun Kitabeleri, 4, 35,
 Ortadoğu, 39,
 Ortaasya, 11, 40, 54,
 Osman (Hz.), 47, 55, 105, 139,
 Osmanlı, 103, 104,
 Osman Fikri Sertkaya, 10, 11,
 Otto Spies, 43, 54, 62, 81, 84,

— Ö —

Ömer (Hz.), 47, 50, 55, 58, 105, 122, 139,
 Özkan İzgi, 10,
 Özbek Halk Ertakları, 13,
 Özbekistan, 13,

- P -

Pertev Naili Boratav, 13,17,44,100,108,

Prens Kalyanamkara ve Popamkara, 5,37,33,34,40,69,82,89,91,

- R -

Radloff, W, 11,

Reşit Rahmeti Arat, 10,11,13,16,

- S -

Sadiy Pelvan, 8,

Sadir Pelvan Kıssası, 8,

Samunbağ, 70,

Sekkaki, 7,

Sekiz Yürek, 5,

Senuber, 7,104,

Seyfül Mülük, 7,

Seyit Noçi Destanı, 8,

Singku Seli Tutung, 5,

Sultan Veyis, 50,55,105,110,

Süleyman (Hz.), 110,125,139,

- Ş -

Şagul, 79,

Şah İsmail ve Gülüzar Hanım, 32,

Şahruh Şah, 28,50,55,102,103,104,115,

Şekür Turan, A. 10,

Şınası Tekin, 10,

Şu Destanı, 3,

Şükrü Elçin, 15,59,63,

- T -

Taberistan, 104,

Tahir ile Zühre, 7,34,36,43,53,77,

Talmut, 39,

Talat Tekin, 10,15,16,

Tang Tengri Kelti, 5,

Taşkent, 13,

Tayipcan Ali, 77,

Terzi ile Kunduracı Masalı, 89,

Tevrat, 39,81,

Timur, 104,

Tie le Koşığı, 3,

Tonyukuk Kitabesi, 4,

Turfan, 5,

Türk Anonim Edebiyeti, 44,62,77,84,91,94,

Türk Edebiyatı Araştırmaları, 15,

Türk Halk Kitapları, 43,62,84,

Türk Halk Masal Tipleri, 84,

Türkistan, 3,

Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri, 16,

Türkmenistan, 12,

- U -

Uçkuncan Ömer, 9,

Uygur Halk Ağz Edebiyatının Esasları, 13,15,17,

Uygur Halk Destanları, 9,13,

Uygur Halk Latifeleri, 9,
 Uygur Halk Masalları, 10,
 Uygur Halk Çöcekleri, 9,
 Uygur Halk Tarihi Şiirleri, 9,
 Uygur Türeyiş Destanı, 3,91,
 Umay Günay, 28,43,52,54,62,
 Urumçi, 9,13,17,108,

- Ü -

Üç Kardeş Masalı, 69,91,

Üç Kıl Masalı, 81,

- V -

Veyis Nazperver, 81,

Vilademir Propp, 71,77,

- Y -

Yakup (Hz.), 89,139,

Yedi derya Adası, 101,

Yedisu, 5,

Yemen ,39,

Yeni Rubailer,77,

Yultuz, 38,

Yusuf ü Züleyha, 7,

Yusuf - Ahmet, 7,

Yusuf Has Hacib, 5,7,

- Z -

Ziver, 24,25,27,34,103,104,114,

Züleyha, 47,55,

Zumrad ve Kimmet, 13.

BİBLİYOGRAFYA

- Alptekin, Ali Berat, Kıbrıs Türk Masallarının Motif ve Tip Formel Yapısı, Türk Dünyası Araştırmaları (Dergi), 74, Ekim, 1991.
- Arat, Reşit Rahmeti, Makaleler, Cilt:1, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 65, Ankara, 1987.
- Doğu Türkçesi Metinleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 66, Ankara, 1987.
- Aslan, Ensar, Yaralı Mahmut Hikayesi Üzerinde Bir İnceleme, Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No:3, 1990.
- Boratav, Pertev Naili, 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1984.
- Halk Hikayeleri ve Halk Hikayeciliği, Adam Yayınları, İstanbul, 1988.
- Dizdaroğlu, Hikmet, Halk Şiirinde Türler, Türk Dil Kurumu Yayınları; Ankara, 1969.
- Durdiyeva, Amangul, Hüyrlükga-Hemra, «İlim» Neşriyatı, Aşgabat, 1979.
- Eberhart, W.- Boratov, P.N. Türk Halk Masalları Tipleri, Viesbadem, 1953.
- Elçin, Şükrü, Halk Edebiyatına Giriş, Ankara, 1986.
- Halk Edebiyatı Araştırmaları, 11, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1988.

- Ergin, Muharrem, Dede Korkut Kitabı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1986.
- Geng, Şimin, Eski Uygur Şiirlerinden Seçmeler, Şincang Halk Neşriyatı, Urumçi, 1982.
- Günay, Umay, Aşık Tarzı Türk Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986.
- Elaziğ Masalları (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1985.
- Köprülü, Mehmet Fuat, Türk Edebiyatı Araştırmaları, Otügen Neşriyatı, İstanbul, 1989.
- Levend, Agah Sırrı, DİVAN EDEBİYATI, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1985.
- Ocak, Ahmet Yaşar, İslam-türk inançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 113, Ankara, 1990.
- Ogel, Bahaeddin, Türk Mitolojisi, 1, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
- Ozön, Mustafa Nihat, Türkçede Roman, İletişim Yayınları: 40, İstanbul, 1985.
- Ozkan, İsa, Abdurrahman Han Destanı, Türk Dünyası Edebiyat Dizisi: 4, Ankara, 1989.
- Oztürk, Ali, Türk Anonim Edebiyatı, İstanbul, 1985.
- Propp, Vladimir, Masalın Biçimbilimi, İstanbul, 1985.

- Propp, Vladimir, Masalların Yapısı ve İncelenmesi,
Çeviren: Hüseyin Gümüş, Kültür ve Turizm
Bakanlığı, Yayınları: 744, Ankara, 1987.
- Sakaoğlu, Saim, Gümüşhane Masalları, Metin Toplama ve
Tahlil, Sevinç Matbaası, Ankara, 1973.
- Spies, Otto, Türk Halk Kitapları, Çeviren: Behçet Gönül,
İstanbul, 1941.
- Tekin, Talat, XI. Yüzyıl Türk Şiiri, Türk Dil Kurumu
Yayınları: 541, Ankara, 1989.
- Temir, Ahmet, Türkoloji Tarihinde WILHELM RADLOFF DEVRİ,
Hayatı-İlmî Kişiliği-Eserleri, Türk Dil
Kurumu Yayınları: 552, Ankara, 1991.
- Türkmen, Fikret, Aşık Garip Hikayesi, Ankara, 1974.
- Tahir ile Zühre, Kültür ve Turizm
Bakanlığı, Ankara, 1983.
- Zunun, Mehmet - Rahman, Abdulkerim, Uygur Halk Ağız
Edebiyatının Esasları, Şincang Halk
Neşriyatı, Urumçi, 1982.